

ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΒΙΑΝΝΟΥ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

**«Η ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΣΤΟΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΚΑΙ
ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ»**

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 2012-2013

Συμμετέχοντες στο Πρόγραμμα Μαθητές

Γ΄ Γυμνασίου Βιάννου

1. Γιαμαλάκης Ραφαήλ
2. Γιαννούλα Βασιλική
3. Γκεοργκίεβ Νικολάι
4. Ζάννι Αλέξανδρος
5. Καρβούνη Βασιλική
6. Καρτσάκη Μαρία
7. Κασμολάρι Κριστιάνα
8. Κουφαλιτάκη Αικατερίνη
9. Λούζι Γιονίντα
10. Λουλάκης Γεώργιος
11. Μαρκογιαννάκης Δημήτριος
12. Μαυρογιαννάκης Σπυρίδων
13. Μεραμβελιωτάκης Αντώνιος
14. Νερατζάκης Μιχαήλ
15. Παπαγιαννάκης Μιχαήλ
16. Παπαδάκη Μαρίνα
17. Παπαδογιαννάκης Ιωάννης
18. Πέττα Ελένη
19. Ραπτάκη Μαρία
20. Σερμάκης Ιωάννης
21. Σκίλα Ζεμπέτε (Μπέτα)
22. Τζέκα Άνγκελα (Χρυσούλα)
23. Φραγκάκης Βασίλειος

Υπεύθυνος Καθηγητής

Βιζολίδης Σ. Ανδρέας – Θεολόγος

Συμμετέχοντες Καθηγητές

Κυριάκου Γεωργία – Φιλολόγος

Μαλετζίδης Γεώργιος – Φυσικής

Αγωγής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί Προλόγου	σελ. 4
Γνωρίζοντας την Πόλη – Ιστορικά, γεωγραφικά στοιχεία και η ονομασία της Κωνσταντινούπολης	σελ. 5
Το Οικουμενικό Πατριαρχείο και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος	σελ. 9
Το ελληνικό στοιχείο, η Γλώσσα και η Εκπαίδευση της Πόλης	σελ. 11
Ήθη, Έθιμα, Θρύλοι και Παραδόσεις της Κωνσταντινούπολης	σελ. 24
Γαστρονομία - Κωνσταντινούπολη: Η πόλη των γεύσεων και των αρωμάτων	σελ. 35
Η Ποίηση και η Μουσική της Πόλης	σελ. 42
Το Θέατρο Σκιών	σελ. 49
Τέχνη και Αρχιτεκτονική της Κωνσταντινούπολης	σελ. 53
Το ταξίδι μας	σελ. 81
Συμπεράσματα	

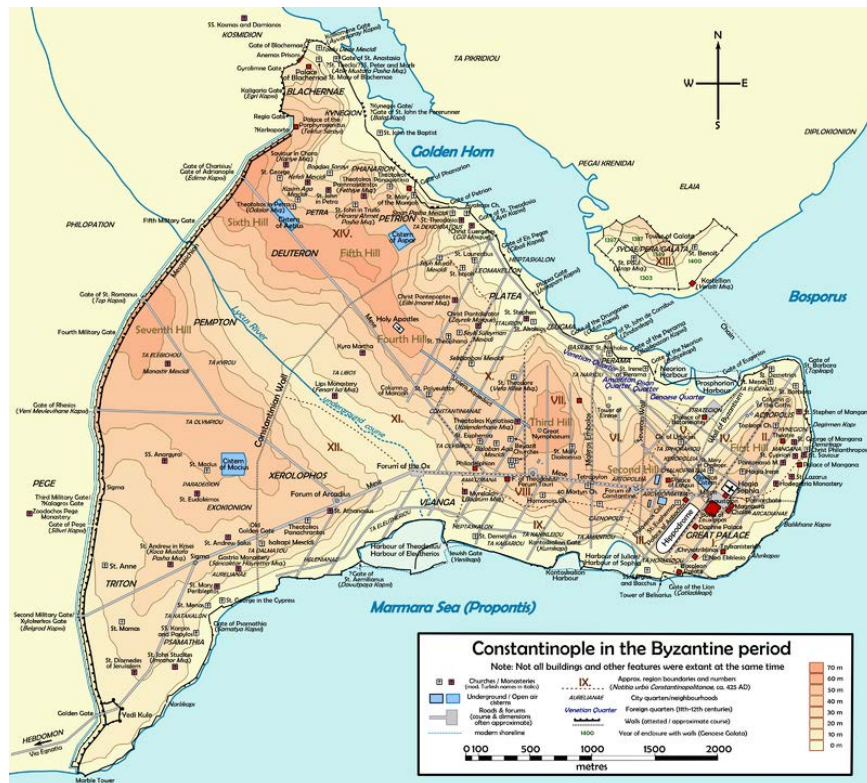
Αντί Προλόγου

Η Κωνσταντινούπολη, ιστορική, μοντέρνα, παραδοσιακή – είναι πολλές πόλεις σε μία! Η μόνη Πόλη με «Π» κεφαλαίο, η Πόλις! Άλλωστε, αυτό είναι που την κάνει γοητευτική είναι ο μοναδικός τρόπος που συνδυάζει τα ευρωπαϊκά με τα ασιατικά στοιχεία. Ατμοσφαιρική από τη μία, με ένα μυστηριώδες πέπλο Ιστορίας, ακουσμάτων και γεύσεων, αλλά με σύγχρονο χαρακτήρα που εξελίσσεται με ταχείς ρυθμούς από την άλλη. Δίπλα στα τεμένη στέκονται *μοδάτα* διεθνή εστιατόρια με κορυφαίους σεφ, ωραία clubs και αβανγκάρντ γκαλερί, δίπλα στα παζάρια κορυφαία διεθνή brands. Η ενέργειά της απλώνεται ανάμεσα στον Κεράτιο κόλπο και στη θάλασσα του Μαρμαρά. Ελληνικές εκκλησίες, ο Πύργος του Γαλατά, τεμένη, οι γέφυρες του Βοσπόρου που ενώνουν την Ευρώπη με την Ασία και τα εγκαταλειμμένα σπίτια με την καταπληκτική αρχιτεκτονική συνθέτουν τις πτυχές αυτής της πολυδιάστατης πόλης. Η εικόνα της στον 21ο αιώνα όμως είναι η Istiklal Caddesi, η οποία χωρίζει τον Galata από το Taksim: από τη μία η μοντέρνα, πολύβουη Πλατεία Taksim με τα μοντέρνα μαγαζιά, τους κινηματογράφους και τα jazz bars (το κέντρο του Beyoglu, του σύγχρονου κομματιού της πόλης) και από την άλλη ο Galatas με τις «κουρασμένες» αρχοντικές facades, τα χαμάμ, τα τεμένη και τα έντονα στοιχεία μιας άλλης εποχής. Είναι και η λωρίδα μεταξύ Ortakoy και Kurucesme, το σημείο με τα πιο *μοδάτα* night clubs κι εστιατόρια, όπου γίνεται... παρέλαση καλοντυμένων businessmen κι εντυπωσιακών γυναικών. Αλλά και οι πινακοθήκες και τα μουσεία μοντέρνας τέχνης όπως τα Proje4L/Elgiz, Istanbul Modern και Pera, τα οποία οργανώνουν εκθέσεις διεθνούς ενδιαφέροντος. Άλλωστε σε όποια γειτονιά της, ακόμη και σήμερα, αν περιηγηθείς βλέπεις ανεξίτηλα τα ένδοξα σημάδια του «Ελληνισμού». Οι τελευταίοι δε «Ρωμιοί» αγωνίζονται με όλες τους τις δυνάμεις, εξαιτίας της αγάπης - λατρείας που τους διακατέχει για την Κωνσταντινούπολη, να μην χαθούν η πίστη, οι παραδόσεις, τα ήθη, τα έθιμα, τα υπέρλαμπρα μνημεία και η θρησκεία των νόμιμων κατοίκων της, των Ελλήνων.

Γνωρίζοντας την Πόλη – Ιστορικά, γεωγραφικά στοιχεία και η ονομασία της Κωνσταντινούπολης

Η Κωνσταντινούπολη ή Κωνσταντινούπολις¹ (παλαιότερα Πόλις και στην αρχαιότητα Βυζάντιον), διεθνώς γνωστή ως Ιστανμπούλ (τουρκ.: İstanbul, IPA: [isˈtanbul]), είναι η μεγαλύτερη πόλη και λιμάνι της Τουρκίας. Συνιστά ταυτόχρονα κύριο πολιτισμικό, οικονομικό και βιομηχανικό κέντρο της χώρας. Με πληθυσμό περίπου 19 εκατομμύρια κατοίκους (και στις δύο όχθες), αποτελεί μια από τις πολυπληθέστερες πόλεις του κόσμου. Η Κωνσταντινούπολη είναι κτισμένη στη θέση της αρχαίας ελληνικής πόλης Βυζάντιο, που ονομάστηκε έτσι από τον Βύζαντα των Μεγάρων, ο οποίος την ίδρυσε κατά το έτος 667 π.Χ.. Από το 330 ονομάστηκε Κωνσταντινούπολις, μέχρι και την κατάκτησή της από τους Τούρκους. Είναι κτισμένη στις δύο πλευρές του Κερατιού Κόλπου (τουρκ. Haliç) στη νότια είσοδο του στενού πορθμού του Βοσπόρου, που με μήκος περίπου 35 χλμ. συνδέει τη Μαύρη Θάλασσα (τουρκ. Karadeniz) στον βορρά με τη θάλασσα του Μαρμαρά στον νότο. Αποτελεί κατά αυτό τον τρόπο τη μοναδική πόλη στον κόσμο που βρίσκεται σε δύο ηπείρους, την Ευρώπη (Ανατολική Θράκη) και την Ασία. Η σύγχρονη πόλη χωρίζεται σε τρεις κύριες ζώνες που περιλαμβάνουν την παλαιά Κωνσταντινούπολη (τουρκ. Eminönü και Fatih), την περιοχή του Μπέρογλου (τουρκ. Beyoğlu) με τη συνοικία του Γαλατά και τον ομώνυμο πύργο, καθώς και το Σκούταρι (τουρκ. Üsküdar) μαζί με άλλα προάστια που βρίσκονται στην απέναντι ασιατική πλευρά του Βοσπόρου.

¹<https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7>

Η Κωνσταντινούπολη ιδρύθηκε στη θέση της αρχαίας πόλης Βυζάντιο (επίσης Βυζαντίς), η ονομασία της οποίας παραπέμπει σε θρακική ονοματολογία². Στα Γεωγραφικά, ο Στράβων εξιστορεί πως η πόλη ιδρύθηκε το 658/7 π.Χ. από Μεγαρείς αποίκους, με επικεφαλής τον Βύζαντα, από τον οποίο και πήρε το όνομά της³. Ο μυθικός ήρωας Βύζας θεωρείται γιος του βασιλιά Νίσου από τα Μέγαρα ή γιος του Ποσειδώνα και της Κερόεσσας, κόρης της Ιούς και του Δία, την οποία η μητέρα της γέννησε στον Κεράτιο κόλπο. Άλλη εκδοχή εμφανίζει τον Βύζαντα ως γιο της νύμφης Σεμέστρας. Ο Βύζας αναφέρεται μαζί με τους Άντες στο χρονογράφημα Παραστάσεις σύντομοι χρονικά (8ος-9ος αι.) και εικάζεται ότι πιθανός συνδυασμός των δύο ονομάτων οδήγησε στο τοπωνύμιο Βυζάντιον.

Σύμφωνα με τον ιδρυτικό μύθο του Βυζαντίου, όπως παραδίδεται από τον Στράβωνα, οι άποικοι ακολούθησαν χρησμό — πιθανώς του Μαντείου των Δελφών — ο οποίος τους προέτρεπε να κτίσουν την πόλη τους έναντι της πόλης των «τυφλών». Ως τυφλοί υπονοούνταν οι κάτοικοι της Χαλκηδόνας, οι οποίοι είχαν ιδρύσει την πόλη τους νωρίτερα στην απέναντι ασιατική ακτή του Βοσπόρου δίχως να αντιληφθούν τα εξαιρετικά πλεονεκτήματα της απέναντι τοποθεσίας⁴. Το Βυζάντιο αναπτύχθηκε γρήγορα, περιτειχίστηκε και κατέλαβε εδάφη στα ασιατικά παράλια. Κατά τον Πausανία, υπήρξε μία από τις καλύτερα οχυρωμένες πόλεις της αρχαιότητας⁵. Ιστορικές πληροφορίες για το Βυζάντιο αντλούμε επίσης από τον Ηρόδοτο. Ο τύραννος της πόλης, Αρίστων, υποστήριξε μαζί με άλλους Έλληνες στρατηγούς τον Πέρση βασιλιά Δαρείο στην εκστρατεία του εναντίον των Σκυθών. Στη διάρκεια της Ιωνικής επανάστασης καταλήφθηκε από τις ελληνικές δυνάμεις και μετά το τέλος της, οι κάτοικοί της μετοίκησαν, ιδρύοντας τη Μεσηβρία στις δυτικές ακτές του Εύξεινου Πόντου⁶. Κάπως έτσι έγινε η θεμελίωση της και συνεχίζει αγέρωχη και με μάτι ξάγρυπνο, πότε να κοιτά προς την Δύση και πότε προς την Ανατολή.

Δεν θα επεκταθούμε περαιτέρω σε ιστορικά στοιχεία, καθώς σκοπός μας δεν είναι να κάνουμε ένα «μνημόσυνο» ιστορίας. Επιγραμματικά αναφέρουμε μόνο ότι στη μακραίωνη ιστορία της **υπήρξε πρωτεύουσα τριών διαδοχικών αυτοκρατοριών: της Ρωμαϊκής, της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (324 -1453), της βραχύβιας Λατινικής (1204-1261) και της Οθωμανικής (1453-1922)** με συνέπεια την ανάδειξη πολιτισμών σε μια σύμμεκτη σήμερα παρουσία. Ως πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας υπήρξε κέντρο του ελληνικού στοιχείου για περισσότερο από χίλια χρόνια. Οι ιστορικές περιοχές της πόλης, με σημαντικά μνημεία, ανήκουν από το 1985 στον κατάλογο Μνημεία Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς της ΟΥΝΕΣΚΟ (UNESCO). Στα σημαντικότερα αξιοθέατα της πόλης ανήκουν η Αγία Σοφία, το Επταπύργιο και τα

² Alexander P. Kazhdan (ed.), The Oxford Dictionary of Byzantium, Vol. I, Oxford University Press, USA, 1991, λήμμα "Byzantium", σ. 344.

³ Προκόπιος, Περί Κτισμάτων, Α. 5.

⁴ Στράβων, Γεωγραφικά, 7.6· ανάλογη αναφορά συναντάται και στον Ηρόδοτο (Ιστορία, Βιβλίο Δ'), ο οποίος αποδίδει τον χαρακτηρισμό περί τυφλών στον Πέρση στρατηγό Μεγάβαζο.

⁵ Πausανίας, Ελλάδος περιήγησις, 4.31.5.

⁶ Ηρόδοτος, Ιστορία, 6.33.

βυζαντινά τείχη, ο ναός και η πηγή της Ζωοδόχου Πηγής, το κτίριο του Πατριαρχείου, το Φανάρι καθώς και το ανάκτορο Τοπ Καπί, το τζαμί του Σουλεϊμάν και το τζαμί του Σουλτάνου Αχμέτ («Μπλε τζαμί»).

Όσον αφορά την ονομασία κι αυτή πέρασε από χίλια κύματα. Η Πόλη ονομαζόταν από την ίδρυσή της το 658/7 π.Χ. έως και το 330 μ.Χ. Βυζάντιο. Το 196 μ.Χ και για σύντομο χρονικό διάστημα, έλαβε επίσης την ονομασία Augusta Antonina από τον αυτοκράτορα Σεπτίμιο Σεβήρο, προς τιμή του γιου του Αντωνίου. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος Α΄, στα εγκαίνιά της το 330, την μετονόμασε Nova Roma (ελλ. Νέα Ρώμη), όνομα που όμως δεν επικράτησε, καθώς η πόλη έγινε γρήγορα γνωστή ως Κωνσταντινούπολη (=πόλη του Κωνσταντίνου), από το όνομα του ιδρυτή της. Όπως παραδίδει ο ιστορικός Σωκράτης, στην Εκκλησιαστική Ιστορία, η ονομασία Νέα Ρώμη κατοχυρώθηκε δια νόμου και φαίνεται πως απηχούσε ένα ρητορικό παραλληλισμό μεταξύ Ρώμης και Κωνσταντινούπολης. Άλλες ονομασίες που της αποδόθηκαν είναι «Βασιλεύουσα», «Βασιλίσ των πόλεων», «Μεγαλόπολις» και «Επτάλοφος», ενώ αναφορά γίνεται και στο όνομα «Ανθούσα» [Florentia].

Η διεθνής ονομασία της πόλης σήμερα είναι Ιστάνμπουλ, όπως μετονομάστηκε επίσημα από την Τουρκική Δημοκρατία στις 28 Μαρτίου του 1930. Η ετυμολογία του όρου δεν είναι γνωστή με βεβαιότητα. Περισσότερο αποδεκτή είναι η άποψη πως προέρχεται από τις ελληνικές λέξεις «εις την πόλη». Θεωρείται εξάλλου πιθανό πως με δεδομένα τη σπουδαιότητα και το μέγεθός της, οι κάτοικοί της την αποκαλούσαν απλά «Πόλη», όπως αποκαλείται συχνά μέχρι σήμερα από τους Έλληνες. Η ονομασία Ιστάνμπουλ, μαζί με τις παραλλαγές Ιστινμπόλ [Istinbol] ή Ιστανμπόλ [Istanbul] χρησιμοποιήθηκαν κατά την περίοδο του σουλτανάτου των Σελτζούκων, καθώς και κατά την πρώιμη οθωμανική περίοδο, ενώ η προφορά της ονομασίας ως εις την πόλη [Istinboli] πιστοποιείται σύμφωνα με πηγές από τα τέλη του 14ου αιώνα. Σύμφωνα με άλλη εκδοχή, ο όρος Ισταμπούλ πηγάζει από τη λέξη Ισλαμπούλ [Islambul], δηλαδή πόλη του Ισλάμ, αν και αυτή η υπόθεση φαίνεται να προσκρούει στο γεγονός της χρήσης του ονόματος πριν ακόμα γίνει πρωτεύουσα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Το ελαφρά παραλλαγμένο όνομα Ισλαμπόλ [Islam-bol], που μεταφράζεται ως «εκεί που το Ισλάμ αφθονεί», φαίνεται πως δόθηκε στην πόλη από τον Μωάμεθ Β' και συναντάται σε έγγραφα του 15ου αιώνα, καθώς και σε φερμάνι του 1760/1 — που τελικά δεν εφαρμόστηκε — σύμφωνα με το οποίο θα έπρεπε να αποτελεί επίσημο όνομα της πόλης. Η ονομασία Κωνσταντινούπολη [οθ. τουρκ. *Κωνσταντινούπολη*, Konstantiniyye] βρισκόταν σε παράλληλη χρήση, κυρίως σε επίσημα οθωμανικά έγγραφα, λογοτεχνικά έργα, αλλά και νομισματικές κοπές. Ήταν σε χρήση περισσότερο σε κύκλους λογίων, ενώ στην καθημερινή επικοινωνία κυριαρχούσαν διάφορες παραλλαγές της ονομασίας Ιστανμπούλ. Υπάρχει μάλιστα και αμερικανικό τραγούδι που είχε γνωρίσει μεγάλη επιτυχία, σχετικό με τη διαμάχη, το "Istanbul-Constantinopolis"⁷.

⁷ <http://www.youtube.com/watch?v=vankaSlfSr0>

Η Κωνσταντινούπολη βρίσκεται ακριβώς επί του 41ου βόρειου παραλλήλου και χωρίζεται σε τρεις κύριες περιοχές. Η πρώτη αποτελεί ουσιαστικά την παλαιά πόλη — γνωστή και ως Σταμπούλ [Stamboul] — που εκτείνεται στην ιστορική τριγωνική χερσόνησο του Βυζαντίου και περιλαμβάνει τις περιοχές Εμινονού (τουρκ. Eminönü) και Φατίχ (τουρκ. Fatih). Βρίσκεται νότια του Κεράτιου κόλπου, στη λεγόμενη ευρωπαϊκή πλευρά, και αποτελεί το πλέον πυκνοκατοικημένο τμήμα της πόλης. Η χερσόνησος περιβάλλεται από τη θάλασσα του Μαρμαρά στα νότια, και από τον πορθμό του Βοσπόρου στα ανατολικά. Κτισμένη σε λοφώδες έδαφος, διαιρείται σε πολυάριθμες συνοικίες. Οι επτά λόφοι που της έδωσαν και την ονομασία Επτάλοφος υψώνονται κλιμακωτά και χωρίζονται με μικρές κοιλάδες, ενώ στις κορυφές τους ξεχωρίζουν σπουδαία τζαμιά.

Η Κωνσταντινούπολη ήταν για αιώνες το ιστορικό κέντρο της ανθρωπότητας. Από την εποχή της ίδρυσής της μέχρι το 1923 (δηλαδή για 1.593 χρόνια), αποτελούσε πρωτεύουσα των κατά καιρούς κυρίων της. Στη διάρκεια των χρόνων αυτών, η Κωνσταντινούπολη γνώρισε εποχές μεγάλης οικονομικής, πολιτικής και πολιτιστικής ακμής, αλλά και εποχές παρακμής, μεγάλων φυσικών και πολεμικών καταστροφών και εμφύλιων πολέμων. Η Κωνσταντινούπολη οριοθετεί μια ολόκληρη ιστορική περίοδο, τη βυζαντινή, κι αποτελεί κέντρο ιδιαίτερων μελετών ειδικού κλάδου της Ιστορίας και της Αρχαιολογίας.

Η δεύτερη κύρια περιοχή της Κωνσταντινούπολης βρίσκεται στα βόρεια/ανατολικά του Κεράτιου κόλπου, επίσης στο ευρωπαϊκό τμήμα της πόλης, και περιλαμβάνει τις ιστορικές συνοικίες Μπέηογλου και Μπεςικτάς. Διακρίνεται για τα σύγχρονα οικοδομήματά της και ειδικότερα η περιοχή του Μπέηογλου χαρακτηρίζεται ως η μοντέρνα Ισταμπούλ. Οι δύο περιοχές, που χωρίζονται από τον Κεράτιο κόλπο, ενώνονται με δύο γέφυρες: τη νεότερη γέφυρα του Γαλατά και τη γέφυρα Ατατούρκ. Ο Γαλατάς υπήρξε σημαντικό εμπορικό κέντρο της πρωτεύουσας, έδρα εμπορικών και τραπεζιτικών καταστημάτων, του τελωνείου και πρακτορείων ατμοπλοϊκών και ασφαλιστικών εταιριών.

Απόστολο Ανδρέα ο Στάχυς, ακολουθούμενος από εικοσιτέσσερεις άλλους επισκόπους, με τελευταίο τον Άγιο Μητροφάνη. Η αρχαία πόλη του Βυζαντίου καταστάθηκε αργότερα (331 μ.Χ.) πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο (306-337 μ.Χ.) με το επίσημο όνομα της Νέας Ρώμης, αλλά έμεινε γνωστή ως Κωνσταντινούπολη. Από το μεγαλείο της θέσης της ως «βασίλειδος των πόλεων» και πρωτεύουσας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας κατέστη μια ιδιαίτερα σημαντική αξία του χριστιανικού κόσμου. Ο άγιος Απόστολος Ανδρέας θεωρείται ο ιδρυτής της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως (τότε Βυζαντίου), ενώ ο σημερινός Πατριάρχης Βαρθολομαίος, είναι ο 270ος στη σειρά διαδοχής. Έδρα του Πατριαρχείου είναι ο Πατριαρχικός Οίκος του Φαναρίου, όπου βρίσκεται και ο Πατριαρχικός ναός του Αγίου Γεωργίου (1599). Το Πατριαρχείο διοικείται από τη δωδεκαμελή Ενδημούσα Ιερά Πατριαρχική Σύνοδο υπό την προεδρία του Πατριάρχη.

Στην Αρχιεπισκοπή Κωνσταντινουπόλεως σήμερα ανήκουν 37 Κοινότητες, 46 Ενοριακοί ναοί (4 από τους οποίους κατέχονται από το λεγόμενο "τουρκορθόδοξο πατριαρχείο"), 5 Κοιμητηριακοί ναοί, 10 Πατριαρχικές και Σταυροπηγιακές Μονές, 6 Προσκυνήματα, 8 Φιλόπτωχες Αδελφότητες, 6 Ιδρύματα (το Νοσοκομείο, το Γηροκομείο και το Ψυχιατρείο στο Βαλουκλή, το Ορφανοτροφείο Πριγκήπου, η Θερινή Στέγη Εργαζομένων νεανίδων και η Παιδόπολις της Ι. Μονής Μεταμορφώσεως Χριστού Πρώτης) και 14 Σύνδεσμοι, μεταξύ των οποίων 3 μορφωτικοί, 2 αθλητικοί και 1 θεατρικός.

Η, κατά τους Ορθοδόξους, Αυτού Θειοτάτη Παναγιότης, ο Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος ο Α' είναι ο 270ός Προκαθήμενος του Θρόνου του Αποστόλου Ανδρέα, πρώτος μεταξύ ίσων (primus inter pares) μεταξύ των προκαθημένων των Ορθοδόξων Εκκλησιών⁹. Γεννήθηκε στις 29 Φεβρουαρίου 1940 στο χωριό Άγιοι Θεόδωροι Ίμβρου και έλαβε τουρκική υπηκοότητα. Το κοσμικό του όνομα ήταν Δημήτριος Αρχοντώνης και οι γονείς του ονομάζονταν Χρήστος και Μερόπη. Φοίτησε στα σχολεία της Ίμβρου και στο Ζωγράφειο Λύκειο της Κωνσταντινούπολης και κατόπιν εγγράφηκε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, από την οποία αποφοίτησε αριστούχος το 1961. Τον Αύγουστο του ίδιου έτους χειροτονήθηκε διάκονος στο μητροπολιτικό ναό της Ίμβρου από τον πνευματικό του πατέρα, τότε Μητροπολίτη Ίμβρου και μετέπειτα Χαλκηδόνος, Μελίτων Χατζή και του δόθηκε το όνομα Βαρθολομαίος. Έχοντας επίγνωση του ότι η καταστροφή του περιβάλλοντος αποτελεί το κατεξοχήν σύγχρονο πρόβλημα, που απειλεί τη Δημιουργία του Θεού, ο Πατριάρχης Βαρθολομαίος ανέδειξε την προστασία του περιβάλλοντος αρκετά υψηλά στην «ατζέντα» της Πατριαρχείας του. Σε σημείο μάλιστα

⁹http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%B1%CF%81%CE%B8%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%BC%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%82_%CE%91%CF%81%CF%87%CE%BF%CE%BD%CF%84%CF%8E%CE%BD%CE%B7%CF%82

ώστε να έχει χαρακτηριστεί ως ο «πράσινος Πατριάρχης». Έτσι, καθιέρωσε την πρώτη Σεπτεμβρίου (αρχή του εκκλησιαστικού έτους) ως Ημέρα Προστασίας του Περιβάλλοντος. Επίσης, διοργανώνει τακτικά συμπόσια με αυτό το θέμα σε όλο τον κόσμο.

Το Ελληνικό στοιχείο, η Γλώσσα και η Εκπαίδευση της Πόλης

Η Ελληνικότητα του Βυζαντίου είναι ένα θέμα που τίθεται από διάφορους σύγχρονους ιστορικούς και μελετητές της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και που θεωρούν ότι ορθότερα θα ήταν αυτή να αναφέρεται ως ανατολική ρωμαϊκή αυτοκρατορία αμφισβητώντας τόσο τον όρο Βυζάντιο όσο -ουσιαστικά- τον ελληνικό χαρακτήρα της αυτοκρατορίας. Το ερώτημα τίθεται συχνά ως κατά πόσο η Βυζαντινή αυτοκρατορία αποτελούσε, στην συνείδηση των διαφόρων πολιτών της, μία Ελληνική, καθαρά, πολιτεία. Εντούτοις, ανεξαρτήτως του πώς αισθάνονταν οι ποικίλοι λαοί που αποτελούσαν την βυζαντινή κοινοπολιτεία, το ερώτημα που έμμεσα τίθεται ειδικότερα για τον ελληνικό λαό, είναι αν επιστημονικά και ιστορικά τεκμηριωμένα μπορεί να συνεχίσει να τη θεωρεί -πιθανόν όχι μονοπωλιακά- αλλά οπωσδήποτε ως αναπόσπαστο κομμάτι του κορμού της ιστορίας του ή όχι¹⁰. Το ερώτημα αν ο Βυζαντινός ήταν κάτι περισσότερο από Ρωμαίος πολίτης και Χριστιανός με ελληνική παιδεία, απασχόλησε αρκετά τους σύγχρονους Έλληνες ιστορικούς, κυρίως μετά την ίδρυση του νέου ελληνικού κράτους, υπό την επίδραση της νεωτερικής ιδεολογίας του εθνικισμού, περί τα μέσα του 19ου αιώνα. Με τη θεμελιακή εισφορά του "εθνικού" ιστοριογράφου Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου, υπέρμαχου της ενότητας της ελληνικής ιστορίας, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία βρήκε τη θέση της στην ιστοριογραφία του ελληνικού έθνους, παρότι εκφράζονταν ενστάσεις.

Γνωρίζουμε ότι το τρίπτυχο ρωμαϊκή "αυτοκρατορική παράδοση, χριστιανική Ορθοδοξία, ελληνικός πολιτισμός"¹¹ σημάδεψε το Βυζάντιο σε όλη την ιστορική του

¹⁰http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%92%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%AF%CE%BF%CF%85

¹¹ Baynes και Moss 1986, σελ. 42.

πορεία. Μπορούσε όμως η υπερεθνική συνείδηση της αποστολής της αυτοκρατορίας, να απορροφηθεί από την εθνική συνείδηση μιας μόνο εθνότητας, της ελληνικής;

Η ελληνικότητα του Βυζαντίου, θα μπορούσε κανείς να πει ότι ήταν κοινή με την εξέλιξη του ονόματος Έλλην. Αυτό ξεκινά ως εθνικό στην Αρχαία Ελλάδα και μετατρέπεται κυρίως σε πολιτιστικό επί Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, αφού όλα τα έθνη είχαν χαθεί μέσα στην κυριαρχία της. Η εμφάνιση του χριστιανισμού αποξένωσε ακόμα περισσότερο για ένα διάστημα τους Έλληνες ως ειδωλολάτρες και "εθνικούς". τους πρώτους αιώνες της κυριαρχίας του χριστιανισμού το όνομα Έλλην παρέμενε θρησκευτικά φορτισμένο λόγω της ταύτισής του με την ειδωλολατρία και την μη χριστιανική φιλοσοφία. Εντούτοις η σταδιακή επιβολή του χριστιανισμού και στον ελλαδικό χώρο, απάλειψε και αυτό το διαφοροποιώ στοιχείο.

Η εποχή του Ηρακλείου ήταν εκείνη που έδωσε μεγαλύτερη έμφαση στο ελληνικό στοιχείο: αφού το Βυζάντιο απώλεσε το μεγαλύτερο μέρος των ασιατικών και δυτικών χωρών του, έθεσε τέλος στη διγλωσσία που υπήρχε ανάμεσα στην κρατική διοίκηση και τον στρατό που χρησιμοποιούσαν τη λατινική και τις ευρείες λαϊκές μάζες της Ρωμαϊκής Ανατολής, που τη θεωρούσε ακατανόητη, και καθιέρωσε την ελληνική ως επίσημη γλώσσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Με τον τρόπο αυτό, η επικρατούσα γλώσσα του λαού και της Εκκλησίας έγινε πλέον και γλώσσα του κράτους. Ο ίδιος, μάλιστα, υιοθέτησε τον τίτλο του βασιλέως, αντί του λατινικού *imperator* και έκοψε νομίσματα με την ελληνική επιγραφή "ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ". Σταδιακά, η γνώση της λατινικής γλώσσας έγινε σπάνιο φαινόμενο στις επόμενες γενιές. Με το τέλος της δυναστείας του Ηρακλείου, αν και η Αυτοκρατορία παρέμεινε σταθερά προσκολλημένη στις ρωμαϊκές πολιτικές ιδέες και παραδόσεις, με την επικράτηση της ελληνικής γλώσσας, αρχίζει να μετασχηματίζεται σταδιακά, για να καταλήξει προς το τέλος της ιστορίας της, σε ένα "μεσαιωνικό ελληνικό κράτος"¹² ή στην "Ελληνική Αυτοκρατορία της χριστιανικής Ανατολής"¹³. Ωστόσο, για πολύ καιρό ακόμη, ο πιο στενός σύνδεσμος ενότητας μέσα στην Αυτοκρατορία αναζητήθηκε όχι στην ελληνική συνείδηση, αλλά στην κοινή αφοσίωση στον Ορθόδοξο Χριστιανισμό, που τελικά συνετέλεσε στον αποτελεσματικό έλεγχο της προώθησης του Ισλάμ προς την Πόλη¹⁴. Έτσι, παρ' όλη τη σταδιακή αποφόρτιση του ονόματος Έλλην, το περιεχόμενο του βυζαντινού εθνικισμού, που έπρεπε να αναπτυχθεί για τη σωτηρία της πατρίδας, σχετιζόταν ακόμη με την πεποίθηση ότι η Αυτοκρατορία είναι ο καθορισμένος υπερασπιστής της Χριστιανοσύνης. Οι ιστορικοί όμως που χρησιμοποιούν αυτό το επιχείρημα κατά της ελληνικότητας, επιλέγουν να μην προσμετρήσουν ότι εν τω μεταξύ όλη η αυτοκρατορία μιλούσε τα ελληνικά και ότι οι ελληνόφωνοι (των Ελλήνων ασφαλώς περιλαμβανομένων) ήταν εξίσου χριστιανοί με τους υπόλοιπους υπηκόους της κοινοπολιτείας.

¹² Ostrogorsky 2002, σελ. 217.

¹³ Γλύκατζη-Αρβελέρ 1992, σελ. 16.

¹⁴ Baynes και Moss 1986, σελ. 55.

Η απόφαση του Βυζαντίου να χρησιμοποιεί ως ενοποιό στοιχείο τη χριστιανοσύνη έμελλε πάντως να αλλάξει. Αφιετηρία στάθηκε η καχυποψία των Βυζαντινών έναντι των Δυτικών, με αφορμή τις τρεις μεγάλες εκστρατείες των Νορμανδών, που εκδηλώθηκαν το 1081, το 1147 και το 1185. Παρ' όλα τα προβλήματα που είχαν δημιουργήσει στις διμερείς σχέσεις, η ανατρεπτική ενέργεια του πάπα Λέοντα Γ', να στέψει το 800 μ.Χ. τον Καρλομάγνο "Βασιλέα των Ρωμαίων" και το Σχίσμα του 1054, οι επιδρομές αυτές ήταν που συντάραξαν τους Βυζαντινούς, καθώς ήταν η πρώτη φορά που χριστιανικός λαός της Δύσης, επιτίθετο εναντίον τους¹⁵. Από το 13ο αι. και εξής, οι όροι Έλλην, Ελληνισμός, ελληνικός, κ.λπ. απέβαλλαν σε κάποιο βαθμό την παλιά τους συνωνυμική ταύτιση με την έννοια της ειδωλολατρίας και επανήλθαν σε χρήση από τον Βυζαντινό πολίτη χωρίς ενδοιασμούς, και χωρίς να χαρακτηρίζουν πλέον μόνο τον "εθνικό", δηλαδή τον μη Χριστιανό. Ο όρος Ρωμαίος, ο οποίος παρά τον εξελληνισμό του κράτους συνέχιζε να αποτελεί τίτλο τιμής¹⁶, αντικαταστάθηκε σε ευρεία κλίμακα από τον όρο Έλλην. Μία από τις πρώτες μαρτυρίες όπου οι Ρωμαίοι έπαψαν να είναι πολιτική οντότητα για να γίνουν θρησκευτική κοινότητα, βρίσκεται στη διαθήκη της Άννας Παλαιολογίνας Νοταρά, που γράφει το 1493 στη Βενετία: "Πρώτον να με μνημονεύουν κατά την τάξιν των Ρωμαίων Χριστιανών"¹⁷. Η συνύπαρξη του Έλλην και του Ρωμαίος, φαίνεται στο συμπέρασμα που καταγράφει ο Μανουήλ Χρυσολωράς (1350-1415), ότι δηλαδή η Κωνσταντινούπολη είναι το δημιούργημα των δύο φρονιμότερων και δυνατότερων εθνών, των Ρωμαίων που τότε κυριαρχούσαν στην Οικουμένη και των Ελλήνων που είχαν κυριαρχήσει προηγουμένως¹⁸.

Νεότεροι μελετητές της ιστορίας και των θεσμών του μεσαιωνικού Ελληνισμού κάνουν συχνά λόγο για τη σταδιακή γένεση και εξάπλωση μιας ιδεολογίας ενός ελληνοκεντρικού βυζαντινού εθνικισμού, που αποτέλεσε την απαρχή για τη μορφοποίηση του νεοελληνικού εθνικισμού και της νεοελληνικής ιστορίας. Η χρονολογία που συμβολικά χρησιμοποιήθηκε ως αρχή της νέας αυτή φάσης της ελληνικής ιστορίας είναι το 1204¹⁹, χρονολογία της άλωσης και άγριας λεηλασίας της Κωνσταντινούπολης από τους

¹⁵ Αθηνά Κόλια-Δερμιτζάκη 2000, σελ. 29

¹⁶ Αλέξης Σαββίδης, *Μελέτες Βυζαντινής Ιστορίας 11ου - 13ου αιώνα 2*, (Αθήνα: Καρδαμίτσας, 1995), σελ. 81.

¹⁷ Πάρις Γουναρίδης 1996, σελ. 21.

¹⁸ Πάρις Γουναρίδης 1996, σελ. 18-19.

¹⁹ Σχετικά με τη σπουδαιότητα του "1204" στη διαμόρφωση των ιδεών του νεώτερου ελληνισμού βλ.:

- Baynes και Moss 1986, σελ. 82
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Ζ', σελ. 29
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Θ', σ.σ. 5,244
- Γλύκατζη-Αρβελέρ 1992, σελ. 127
- Ιωάννης Καραγιαννόπουλος 1988, σελ. 148
- Steven Runciman 1991, σελ. 33-34
- Απόστολος Βακαλόπουλος 1993, σελ. 12
- Γιώργος Καραμπελιάς, *1204 η Διαμόρφωση του Νεώτερου Ελληνισμού* (Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2006).

σταυροφόρους της Δ' Σταυροφορίας. Στο κήρυγμα για αντίσταση εναντίον των κατακτητών, οι νέοι αρχηγοί, πολιτικοί, στρατιωτικοί ή πνευματικοί, ζητούν πρότυπα για να τονώσουν το ηθικό του λαού. "Και πού θα τα βρουν αυτά παρά στους μεγάλους των προγόνους, στους αρχαίους Έλληνες;"²⁰. Πράγματι, οι Δυτικοί, που ονομάζονταν υποτιμητικά "Φράγκοι" από τους Βυζαντινούς, πήραν πλέον τη θέση των "βαρβάρων" σε αντιστοιχία με την αρχαιοελληνική πραγματικότητα. Ο Νικήτας Χωνιάτης, το έργο του οποίου αποτελεί πολύτιμη πηγή για τα γεγονότα από το 1118 μέχρι την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Σταυροφόρους το 1204, δηλώνει ότι δεν μπορεί να συνεχίσει τη συγγραφή της ιστορίας, που είναι το "κάλλιστον εύρημα των Ελλήνων", περιγράφοντας βαρβαρικές πράξεις κατά των Ελλήνων:

*"Πώς ἂν εἶην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν Ἱστορίαν, τὸ κάλλιστον εὕρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικῆς καθ' Ἑλλήνων πράξεσι χαριζόμενος;"*²¹.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι σε μια περίοδο συρρίκνωσης του Βυζαντινού Κράτους, ο αυτοκράτορας Ιωάννης Γ' Βατάτζης (1222-1254) δέχεται την ελληνική εθνική καταγωγή του. Απαντώντας στον πάπα Γρηγόριο Θ', ο οποίος απευθύνεται σ' αυτόν ονομάζοντας τον Γραικό, ο Βυζαντινός Αυτοκράτορας βεβαιώνει ότι "ο Μέγας Κωνσταντίνος παραχώρησε τη βασιλεία των Ρωμαίων στο γένος των Ελλήνων"²².

Σύμφωνα με τον Παναγιώτη Χρήστου: "Η επανεμφάνιση του ονόματος Έλληνα με την εθνική του σημασία έγινε όταν είχε λησμονηθεί πλέον η ύπαρξη των ειδωλολατρών και η χρήση του ήταν ακίνδυνη για τον χριστιανισμό. Η επανεμφάνιση ακολούθησε την ίδια οδό με την εξαφάνισή. Το όνομα από εθνικό είχε εκπέσει πρώτα σε πολιτιστικό κι έπειτα σε θρησκευτικό και τέλος εξαφανίστηκε. Με την επανεμφάνισή του τώρα, για την δήλωση καταστάσεων του παρόντος, γίνεται πρώτα πολιτιστικό κι έπειτα πάλι εθνικό"²³.

Εν κατακλείδι, σε αυτόν τον βαθμιαίο εξελληνισμό της Αυτοκρατορίας συνέβαλε η βαθμιαία ανεξαρτητοποίηση από αυτήν όλων των μη ελληνικών στοιχείων, ο ανταγωνισμός της σε όλους τους τομείς με την ανερχόμενη λατινική Δύση, από την εποχή των Κομνηνών κι έπειτα, αλλά και η πρώιμη εθνικιστική, ελληνοκεντρική στάση της διανοητικής ελίτ του βυζαντινού κόσμου και της τότε "αστικής" τάξης, ως αποτέλεσμα του προαναφερθέντος ανταγωνισμού και των κοινωνικών συγκρούσεων των εμπόρων με την αριστοκρατία της γης²⁴. Το γεγονός εντούτοις ότι το εθνικό όνομα Έλληνα υιοθετήθηκε επισήμως σχετικά αργά, δεν σημαίνει ότι μέχρι τότε το ελληνικό στοιχείο ένιωθε ξένο, αλλά απεναντίας ζούσε σε μία αυτοκρατορία που μιλούσε τη γλώσσα του και ασπαζόταν τη θρησκεία του (που ήταν από αιώνες πλέον ο χριστιανισμός). Ούτε εξάλλου θα μπορούσε από πλευράς της εξουσίας να χρησιμοποιηθεί ή να προωθηθεί νωρίτερα οποιοδήποτε εθνικό όνομα λαού, αφού στην

²⁰ Απόστολος Βακαλόπουλος 1993, σελ. 13.

²¹ Νικήτα Χωνιάτη, Χρονική Διήγησις, 5,580.

²² Πάρις Γουναρίδης 1996, σελ. 14.

²³ Παναγιώτης Χρήστου, Οι περιπέτειες των εθνικών ονομάτων των Ελλήνων 2 (Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 1993), σελ. 129.

²⁴ Νίκος Σβορώνος, Το Ελληνικό Έθνος, σελ. 67, 75

οικουμενική αυτοκρατορία του Βυζαντίου εκείνο που διέσωζε την συνοχή στο πολυεθνικό μωσαϊκό του ήταν ακριβώς η οικουμενικότητα και η ισονομία όλων των υπηκόων, είτε Ελλήνων είτε Συρίων.

Συμπερασματικά θα λέγαμε, πως το πρόβλημα, αν στο σύνολό της η βυζαντινή ιστορία αποτελεί οργανικό μέρος της ιστορίας του ελληνικού έθνους, υπήρξε για πολλούς αμφιλεγόμενο ζήτημα²⁵. Επιχείρημα όσων θεωρούν μη ελληνική ιστορία τη βυζαντινή, ήταν και παραμένει ότι εξίσου με τον σύγχρονο ελληνισμό, και άλλοι λαοί αναζητούν την κατανόηση της ιστορικής τους πραγματικότητας μέσα στο Βυζάντιο: η ιταλική χερσόνησος, οι βαλκανικοί πληθυσμοί και οι σλαβικοί λαοί της βορειοανατολικής Ευρώπης, ο κόσμος της Μικράς Ασίας και του αρμενικού έθνους. Υποστηρίζεται ότι δεν είναι εύκολο να ταυτίσουμε τη ζωή, την ιστορία και τον πολιτισμό ολόκληρης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, με την κληρονομιά που δέχθηκε από το Βυζάντιο ο Νέος Ελληνισμός. Είναι δηλαδή πολλοί οι λαοί και οι χώρες που έμειναν εκτός της νεοελληνικής επίδρασης, αν και απλώνουν τις ρίζες τους, όπως και η Ελλάδα, στην κοινή βυζαντινή πραγματικότητα. Εντούτοις το γεγονός ότι αυτοί οι λαοί μοιάζει να μην δέχτηκαν την ελληνική επίδραση (που και αυτό δεν είναι διόλου αποδεδειγμένο), δεν αναιρεί την ύπαρξη της επίδρασης αυτής. Ούτε μπορεί να αμφισβητηθεί το γεγονός ότι η άρχουσα τάξη στο Βυζάντιο μελετούσε αρχαία ελληνικά και Έλληνες φιλοσόφους και αυτό ήταν σαφές και στο Πανεπιστήμιο της βασιλεύουσας. Όπως εξάλλου και το γεγονός ότι παρότι ασφαλώς πολλοί λαοί μετείχαν και ανέδειξαν έως και αυτοκράτορες, δεν ομιλείτο στην αυλή ούτε η ιταλική, ούτε η σλαβική.

Το γεγονός ότι το Βυζάντιο ασπάστηκε επισήμως τον ελληνισμό από εθνική άποψη προς το τέλος του (πιθανότατα κι αυτό από ανάγκη)²⁶, δηλαδή την εποχή της συρρίκνωσης και του αποχωρισμού πολλών μη ελληνικών περιοχών και πληθυσμών, για κάποιους ιστορικούς σημαίνει ότι ο ελληνισμός του ήταν νεογέννητος και δεν προϋπήρξε. Όμως για άλλους ιστορικούς σημαίνει ότι απλά τότε πλέον η αυλή του Βυζαντίου δεν χρειαζόταν να εξασφαλίζει τη συνοχή μιλώντας ελληνικά και πράττοντας πολυεθνικά - ήταν πια ελεύθερη να μιλά μόνον τη δική της γλώσσα, που την κράτησε εξάλλου ενωμένη και ζωντανή για χίλια χρόνια.

Χαρακτηριστικό της σημερινής αλληλεπίδρασης όσον αφορά τη γλώσσα είναι ότι καθημερινά χρησιμοποιούμε ένα σωρό λέξεις οι οποίες είναι Τουρκικές και όμως δεν γνωρίζουμε την προέλευση τους και την αντίστοιχη ελληνική έννοια.... Επιγραμματικά μόνο για να αναδείξουμε το πώς επηρεάζει ο ένας γείτονας πολιτισμός τον άλλο, θα αναφέρουμε μερικές από αυτές:

²⁵ Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. Ζ', σελ. 10.

²⁶ Είναι αληθές ότι κατά τους τρεις τελευταίους αιώνες το Βυζάντιο ησθάνθη εαυτόν περισσότερο ελληνικόν από οποτεδήποτε άλλοτε, αφού μάλιστα περιωρίσθη γεωγραφικώς εις τον Βαλκανικόν χώρον και τας νήσους" (Ν. Τωμαδάκης, Οι Λόγιοι του Δεσποτάτου της Ηπείρου και του βασιλείου της Νικαίας (Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1993, σελ. 8).

Αλανι (αλήτης),
αγας (δεσποτικός-αυταρχικός),
αγιαζι (πρωινό ή νυχτερινό κρύο),
γιαουρτι (πηγμένο γάλα),
καρπουζι (υδροπέπων),
μενεξες (εύοσμο λουλούδι),
σουγιας (μαχαιράκι),
τενεκες (δοχείο),
φλιτζανι (κύπελλο),
τσεπη (θυλάκιο),
ταβανι (οροφή),
τζακι (παραγόνη), καικι (βάρκα),
μελτεμι (άνεμος ετησίας),
μαναβης (οπωροπώλης),
μπακαλης (παντοπώλης),
καβγας (φιλονικία),
κεφι (ευδιαθεσία),
χατιρι (χάρη),
ντερτι (καημός),
νταβαντουρι (σύγχυση),
χασαπικο (κρεοπωλείο),
ντουλαπι (ιματιοθήκη),
δερβενι (κλεισούρα),
μπαιρακι (σημαία),
τσομπανης (βοσκός-ποιμένας),
χαμπαρια (αγγελία-νέα),
γιαρμας (ροδάκινο),
γιουρουσι (επίθεση),
γκεμι (χαλινάρι),
γουρι (τύχη),
γρουσουζης (κακότυχος),
γκαιντα (άσκαυλος),
εργενης (άγαμος),
ζαμανια (μεγάλο χρονικό διάστημα),

ζαρζαβατικα (λαχανικά),
ζουμπουλι (υάκινθος),
καβουκι (καύκαλο),
καβουρδιζω (φρυγανίζω-ξεροψήνω),
καζανι (λέβητας),
κασμας (αξίνα-σκαπάνη),
καλεμι (γραφίδα),
καλουπι (μήτρα-πρότυπο),
καλπικος (κίβδηλος),
καπακι (σκέπασμα-κάλυμμα),
καραουλι (φρουρά-σκοπιά),
τσιγκελι (αρπάγη-σιδερένιο άγκιστρο),
τσιρακι (ακόλουθος),
τσισα (ούρα),
τσιφτης (άψογος-ικανός),
τσουβαλι (σακί),
τσουλουφι (δέσμη μαλλιών),
φαρασι (φτυάρι-σκουπιδολόγος),
φαρσι (τέλεια-άπταιστα),
φυντανι (φυτώριο),
φιστικι (πιστάκη),
φυτιλι (θρυαλλίδα),
φουκαρας (κακομοίρης-άθλιος),
φουντουκι (λεπτοκάρυο-λευτόκαρο),
φραντζολα (ψωμί),
xaboyza (δεξαμενή νερού),
χαζι (ευχαρίστηση),
χαλαλιζω (συγχωρώ),
χαλι (άθλιο),
χαλι (τάπητας),
χαλκας
κτλ.

Σήμερα δυστυχώς ο ελληνικός πληθυσμός της Κωνσταντινούπολης έχει μειωθεί σημαντικά μετά και τα γεγονότα του 1955, κατά τη διάρκεια των οποίων οι Έλληνες της πόλης δέχτηκαν επιθέσεις και προκλήθηκαν πολλές υλικές ζημιές σε εκκλησίες, σχολεία, καταστήματα.

Το 1994 το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών και το Ίδρυμα Μεσογειακών Σπουδών -υπό την αιγίδα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και με την υποστήριξη της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος- υπέβαλαν αίτηση για χρηματοδότηση από το Β΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, προκειμένου να υλοποιηθεί η πρότασή τους για τη συγκέντρωση και διάσωση των στοιχείων που συνδέονται με την ιστορία των 36

ενοριών της Αρχιεπισκοπής Κωνσταντινουπόλεως, καθώς και με την ιστορία του συνόλου του ελληνισμού της περιοχής. Στα στοιχεία αυτά συγκαταλέγονται όλα τα ιδρύματα, μνημεία, οικήματα, ναοί, σύλλογοι και σωματεία, κατάλογοι, σφραγίδες, έγγραφα, προσωπικές μαρτυρίες Ελλήνων που ζουν στην Κωνσταντινούπολη, η προφορική παράδοση και οποιοδήποτε άλλο στοιχείο σχετικό με την οικονομική, κοινωνική και πολιτισμική δραστηριότητα των Ελλήνων της περιοχής²⁷. Σήμερα στην Κωνσταντινούπολη έχουν απομείνει μόνο τρία ελληνικά σχολεία, στα οποία φοιτούν συνολικά διακόσιοι μαθητές. Αυτά είναι το Ζάππειο Παρθεναγωγείο, η Μεγάλη του Γένους Σχολή και το Ζωγράφειο Λύκειο. Στο Ζάππειο παρέχεται εκπαίδευση όλων των βαθμίδων, από νηπιαγωγείο μέχρι λύκειο, ενώ στα υπόλοιπα λειτουργεί μόνο γυμνάσιο και λύκειο. Για να φανεί το μέγεθος της βίαιης συρρίκνωσης της ελληνικής κοινότητας στην Κωνσταντινούπολη, αρκεί να αναφερθεί ότι το 1910 λειτουργούσαν εκεί εκατόν οχτώ ελληνικά σχολεία όλων των βαθμίδων, με είκοσι χιλιάδες μαθητές.

Κοντά στην κεντρική Πλατεία Ταξίμ, της Βασιλίδος των Πόλεων και δίπλα στον ιστορικό Ιερό ενοριακό Ναό της Αγίας Τριάδος Σταυροδρομίου, βρίσκεται το περικαλλές και επιβλητικό Μέγαρο του Ζαππείου Παρθεναγωγείου. Οι μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες Κωνσταντίνος και Ευάγγελος Ζάππας, ο πρώτος, ιδρυτής του Ζαππείου Μεγάρου (στην Αθήνα) και ο δεύτερος οραματιστής της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων, ευτύχησαν να δουν το μεγαλοπρεπές εκπαιδευτήριο Ζάππειο στην Πόλη και την πραγματοποίηση των Ολυμπίων Ζαππείων (στην Αθήνα). Ο Κωνσταντίνος Ζάππας ανταποκρίθηκε στις κοινωνικές ανάγκες της εποχής του και με προθυμία ανέλαβε την χορηγία των απαραίτητων οικονομικών πόρων για την ίδρυση ενός εκπαιδευτηρίου – πρότυπο για την εποχή. Το Σεπτέμβριο του 1875 γίνεται η έναρξη των μαθημάτων σε ενοικιασμένο κτήριο στην περιοχή Μνηματακίων της Πόλης. Το 1879 το Ζάππειο ανακηρύσσεται ισόβαθμο με το Αρσάκειο. Η πνευματική αυτή συνεργασία συνεχίζεται μέχρι σήμερα, μεταξύ του Ιδρυτού («Ιδρυτής» ονομάζεται το άτομο το οποίο είναι υπεύθυνο να εκπροσωπεί το σχολείο ενώπιον των Τουρκικών Αρχών) του Ζαππείου κ. Νικολάου Κεφάλα και του Προέδρου της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας Αθηνών, καθηγητού κ. Μπαμπινιώτη. Το 1881 αρχίζει η ανέγερση του ιδιόκτητου κτηρίου του Παρθεναγωγείου με τις ευλογίες του Οικουμενικού Πατριάρχη Ιωακείμ Γ', ο οποίος και θέτει το θεμέλιο λίθο. Το 1885 και σε πανηγυρικό κλίμα γίνονται τα εγκαίνια του μεγαλοπρεπούς κτηρίου, το οποίο φιλοξενεί ως οικότροφους μαθήτριες από τις Ελληνικές κοινότητες της Ανατολής και των Βαλκανικών χωρών. Στο Παρθεναγωγείο τους παρέιχαν την ηθική, μορφωτική και επιστημονική διαπαιδαγώγηση για την εκτέλεση του προορισμού των Ζαππίδων στο σπίτι και στην κοινωνία. Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και τα γεγονότα του '55 και του '64 ο ελληνικός πληθυσμός μειώθηκε και το Ζάππειο συνέχισε την πορεία του, ως κοινοτικό σχολείο. Το 2000 το

²⁷ <http://www.neo.gr/website/ergasiamathiti/16.htm>

Ζάππειο Λύκειο έγινε μικτό. Από τις απόφοιτες του Παρθεναγωγείου πάρα πολλές έχουν διακριθεί στον εκπαιδευτικό, πνευματικό, πολιτικό και κοινωνικό τομέα.

Το Ζάππειο²⁸ σήμερα διαιρείται σε δύο εκπαιδευτικές βαθμίδες: α) στην Πρωτοβάθμια (νηπιαγωγείο, δημοτικό) και β) στην Δευτεροβάθμια (γυμνάσιο, λύκειο). Οι 14 μαθητές του νηπιαγωγείου και οι 46 του δημοτικού, εκτός των κανονικών μαθημάτων τους, μαθαίνουν αγγλικά, γαλλικά και την χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Οι περίπου 40 μαθητές του Γυμνασίου και του Λυκείου, παρακολουθούν στην Ελληνική γλώσσα, κανονικά όλα τα μαθήματα του εκπαιδευτικού προγράμματος του Ελληνικού Υπουργείου Εθνικής Παιδείας & Θρησκευμάτων και στην Τουρκική γλώσσα τα μαθήματα: ιστορία, γεωγραφία και Τουρκική γραμματική & γλώσσα. Μετά τα πέρασ της αποφοίτησής του έχουν το δικαίωμα να εισαχθούν στο Πανεπιστήμιο του Βοσπόρου, της Κωνσταντινουπόλεως. Οι μαθητές και των δύο βαθμίδων κατά τη διάρκεια της φοίτησης τους έχουν ενιαία και ευπρεπή εξωτερική εμφάνιση («στολή») με το μονόγραμμα του σχολείου τους, το Ζ (που υποδηλώνει το αρχικό γράμμα του επιθέτου των ιδρυτών του). Το Σχολείο στη μακρόχρονη ιστορική του πορεία έχει διατηρήσει τις δύο βασικές του αρχές, από την εποχή που ήταν παρθεναγωγείο: το ήθος και την παιδεία. Τόσον οι καθηγητές όσο και η διεύθυνση του σχολείου, μεριμνούν για την αξιοπρέπεια των μαθητών τους και φροντίζουν ιδιαίτερα για την επαγγελματική τους αποκατάσταση, μετά την αποφοίτησή τους. Κάθε χρόνο οι μαθητές προετοιμάζουν ένα ελληνικό θεατρικό έργο, το οποίο παρουσιάζουν στο θέατρο του σχολείου.

Η Μεγάλη του Γένους Σχολή (τουρκικά: Fener Rum Erkek Lisesi)²⁹ είναι το αρχαιότερο σε λειτουργία εκπαιδευτικό ίδρυμα του Ελληνισμού. Ιδρύθηκε μετά την Άλωση Κωνσταντινουπόλεως από τον Πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο, ο οποίος κάλεσε τον φιλόσοφο Ματθαίο Καμαριώτη και του ανέθεσε την ανασυγκρότηση της διαλυμένης Πατριαρχικής Ακαδημίας.

Από τότε, μέχρι και το 1821 (οπότε και έκλεισε για 4 συνεχόμενα έτη) άλλαξε αρκετές τοποθεσίες. Το 1825 ξεκινάει πάλι να λειτουργεί αλλάζοντας την ονομασία της από "Πατριαρχική Ακαδημία" σε "Μεγάλη του Γένους Σχολή", την οποία και διατηρεί μέχρι σήμερα.

²⁸ http://www.orthodoxia.gr/printer_friendly.cfm?id=1058&obcatid=3

²⁹ http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%93%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%85%CF%82_%CE%A3%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%AE

Το κτίριο της Σχολής. Αποκαλείται συχνά και *Κόκκινο Κάστρο* λόγω της εξωτερικής του εμφάνισης και του χρώματος. Στο θόλο πάνω από το κεντρικό κτίριο στεγάζεται το αστρονομικό παρατηρητήριο της Σχολής, που διαθέτει ένα παλιό τηλεσκόπιο

Από το 1454 λειτουργεί σχεδόν αδιαλείπτως, παρέχοντας υψηλού επιπέδου μόρφωση στους Έλληνες και όχι μόνο μαθητές της. Μεταξύ των αποφοίτων της περιλαμβάνονται οι γόνοι των διαπρεπών Φαναριώτικων οικογενειών, πλήθος πατριαρχών και Ορθοδόξων Ιεραρχών, υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι της Υψηλής Πύλης (ακόμη και Τούρκοι) μέχρι και πολιτικοί του Νέου Ελληνικού κράτους. Σήμερα λειτουργεί ως σχολείο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Στα 500 χρόνια λειτουργίας του άλλαξε αρκετές φορές έδρα. Αρχικά λειτουργούσε εντός του Πατριαρχείου, που την εποχή εκείνη στεγαζόταν στο ναό των Αποστόλων και στην Παμμακάριστο. Κατά καιρούς λειτούργησε σε διάφορες οικίες στο Φανάρι ή στα χωριά του Βοσπόρου. Επί πατριαρχίας Ιωακείμ Γ' αποφασίστηκε η ανέγερση μεγαλοπρεπούς κτιρίου, κοντά στην έδρα του Πατριαρχείου, που θα φιλοξενούσε τη Σχολή. Υπό τη διεύθυνση του Έλληνα αρχιτέκτονα Κωνσταντίνου Δημάδη οι εργασίες ολοκληρώθηκαν μέσα σε μια διετία (1881-1883). Η κατασκευή του κόστισε 17.210 Οθωμανικές λίρες και το κτηριακό συγκρότημα αποτελεί σήμα κατατεθέν του Κερατίου κόλπου, σύμβολο της χρυσής περιόδου του Ελληνισμού της Πόλης. Αποκαλείται δε συχνά από τους ντόπιους Κόκκινο Κάστρο ή Κόκκινο Σχολείο λόγω του χαρακτηριστικού σχεδίου και χρώματός του. Σήμερα, είναι το δεύτερο μεγαλύτερο εκπαιδευτικό ίδρυμα στην περιοχή. Το 1952 και 1958 η Μεγάλη του Γένους Σχολή απέκτησε δύο ακίνητα, ένα μέσω δωρεάς και ένα μέσω αγοράς. Η απόκτηση του ακινήτου αμφισβητήθηκε από το Δημόσιο Ταμείο (Hazine) της Τουρκίας και μέσω Τουρκικού δικαστηρίου δικαιώθηκε επικαλούμενος απόφαση του Ανώτερου Ακυρωτικού Δικαστηρίου το 1974 κατά την οποία ιδρύματα της μειονότητας δεν μπορούν να αποκτούν ακίνητα. Το 1996 έγινε προσφυγή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και η Μεγάλη του Γένους Σχολή δικαιώθηκε στις 9 Ιανουαρίου 2007. Με την απόφαση αυτή η Τουρκία υποχρεώθηκε να επιστρέψει τα ακίνητα και να καταβάλει αποζημίωση 890.000 ευρώ και 20.000 ευρώ για τα δικαστικά έξοδα³⁰.

³⁰ Μεγάλη του Γένους Σχολή - Προσφυγή στο ΕΔΑΔ. Ιστοσελίδα Υπουργείου Εξωτερικών. 2011-08-28. Ανακτήθηκε στις 2012-01-11.

Όλα τους διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο τόσο στην διαπαιδαγώγηση των ελλήνων της Πόλης όσο και στη διατήρηση του ελληνικού στοιχείου σ' αυτή. Διακεκριμένο όμως ρόλο, χωρίς να θέλουμε να μειώσουμε κανένα από τα υπόλοιπα ιδρύματα, διαδραματίζει το Ζωγράφειο Ελληνικό Γυμνάσιο και Λύκειο Κωνσταντινούπολης, το οποίο επισκεφτήκαμε στα πλαίσια της διδακτικής μας επίσκεψης στην Κωνσταντινούπολη.

Το Ζωγράφειο Λύκειο ή Ζωγράφειο Γυμνάσιο-Λύκειο και επίσημα Ζωγράφειον Λύκειον ή Ζωγράφειον Γυμνάσιον-Λύκειον, (τουρκικά: Özel Zoğrafyon Rum Lisesi), που βρίσκεται στην ιστορική συνοικία του Πέραν. Η ιστορία του Ζωγράφειου σχολείου ανάγεται στον 19ο αιώνα, όταν υπήρξαν ανάγκες για εκπαιδευτική στέγαση μιας και το Ζάππειο Παρθεναγωγείο από μόνο του δεν μπορούσε να καλύψει αυτές τις ανάγκες. Επίσης η σχολή που λειτουργούσε στο Σταυροδρόμι της Παναγίας είχε πάνω από 800 μαθητές και έτσι αποφασίστηκε να γίνει ένας έρανος για να χτιστεί ένα καινούργιο και σύγχρονο εκπαιδευτικό ίδρυμα. Έτσι πολλοί ήταν εκείνοι που πρόσφεραν για το έργο αυτό, με κορυφαίο τον διαμένοντα στο Παρίσι Χρηστάκη Ζωγράφο, ο οποίος είχε δώσει πάνω από 10.000 χρυσές λίρες της εποχής. Το 1890 η γενική συνέλευση της κοινότητας αποφάσισε σε ένδειξη τιμής να ονομαστεί το σχολείο Ζωγράφειο. Στον αρχιτεκτονικό διαγωνισμό υπερίσχυσε η πρόταση του αρχιτέκτονα Περικλή Φωτιάδη και έτσι πραγματοποιήθηκε το χτίσιμο του σχολείου έτσι ακριβώς όπως είναι σήμερα. Το 1899 το Ζωγράφειο έδωσε τους πρώτους αποφοίτους του³¹.

Τα προηγούμενα χρόνια το σχολείο είχε μια πραγματική άνθηση και πάντα πάνω από 250 μαθητές. Ειδικά δε πριν τα Σεπτεμβριανά του 1955 αλλά και πριν τις απελάσεις (1964) οι μαθητές μόνο στο σχολείο αυτό ήταν πάνω από 350. Σήμερα το δυναμικό της

³¹http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%96%CF%89%CE%B3%CF%81%CE%AC%CF%86%CE%B5%CE%B9%CE%BF_%CE%9B%CF%8D%CE%BA%CE%B5%CE%B9%CE%BF

σχολής δεν είναι περισσότεροι από 54 μαθητές και 20 εκπαιδευτικούς. Το σχολείο διευθύνει ο κ. Γ. Δερμιτζόγλου.

Και τα τρία ελληνικά σχολεία της Κωνσταντινούπολης είναι παραμυθένιας ομορφιάς, σε βαθμό που να μην μπορεί να ξεχωρίσει κανείς το ωραιότερο. Δεν το βάζουν κάτω. Ούτε έναν κόκκο σκόνης δεν είδαμε πουθενά στο Ζωγράφειο και μείναμε άναυδοι από την αισθητική και τον εξοπλισμό των χώρων και των εργαστηρίων του. Δεν είναι τυχαίο ότι αναδείχτηκε από το τουρκικό υπουργείο Παιδείας στην πρώτη πεντάδα των πιο καθαρών σχολείων ανάμεσα στα συνολικά εξήντα δύο σχολεία του Πέραν. Οι μαθητές του Ζωγράφειου σέβονται το σχολείο και δεν το αντιλαμβάνονται ως χώρο εκτόνωσης. Σαν να έχει κάποια μεταφυσική ιδιότητα το σχολείο αυτό, ημερεύει τους ανήσυχους από τη φύση τους εφήβους και τους κάνει να μοιάζουν με αγγελούδια. Οπωσδήποτε παίζει ρόλο και η αγάπη που υπάρχει μεταξύ καθηγητών και μαθητών, η οποία ενισχύεται από το κοινό πάθος να κρατήσουν ζωντανό το σχολείο τους κρατά ενωμένους για μια ολόκληρη ζωή, όχι μόνο για τα χρόνια φοίτησης στο σχολείο. Οι απόφοιτοι παλαιότερων εποχών αισθάνονται για πάντα μαθητές του Ζωγράφειου και διδάσκονται από τους καθηγητές τους, ακόμα κι αν οι τελευταίοι είναι υπερήλικες.

Θλίψη και πόνο όμως δημιουργεί στους απανταχού Έλληνες η κλειστή μέχρι στιγμής Θεολογική Σχολή της Χάλκης.

Η Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης πριν κλειστεί από τις τούρκικες αρχές το 1971 ήταν η κύρια θεολογική σχολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης³². Οι εγκαταστάσεις της σχολής βρίσκονται στο νησί Χάλκη, ένα από τα Πριγκιποννήσια. Η σχολή στεγαζόταν αρχικά στη σταυροπηγιακή Μονή της Αγίας Τριάδας, στη Χάλκη, η οποία είχε ιδρυθεί από τον Πατριάρχη Φώτιο Α΄ της Κωνσταντινούπολης (858-861 και 878-886). Το 1844, ο Πατριάρχης Γερμανός Δ΄ κατά

³²http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CE%B5%CF%81%CE%AC_%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%A3%CF%87%CE%BF%CE%BB%CE%AE_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A7%CE%AC%CE%BB%CE%BA%CE%B7%CF%82

την πρώτη του πατριαρχία (1842-1845), ίδρυσε το 1843 θεολογική Σχολή στις εγκαταστάσεις της μονής της Αγίας Τριάδας, την οποία και εγκαινίασε το αμέσως επόμενο έτος στις 13 Σεπτεμβρίου 1844. Όλα τα κτήρια εκτός από ένα παρεκκλήσι καταστράφηκαν στο μεγάλο σεισμό που συνέβη στη Κωνσταντινούπολη στις 28 Ιουνίου του 1894 με συνέπεια να διακοπεί η λειτουργία της. Μετά από εκτεταμένες επισκευές και αναστηλώσεις από τον αρχιτέκτονα Περικλή Φωτιάδη, διάρκειας 17 μηνών, η σχολή με νέο πλέον κτίριο εγκαινιάστηκε στις 1 Οκτωβρίου του 1896. Σημαντική ανακαίνιση έγινε στη δεκαετία του '50.

Πολλοί Ορθόδοξοι θεολόγοι, ιερείς, επίσκοποι και πατριάρχες φοίτησαν στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, συμπεριλαμβανομένου και του Πατριάρχη Βαρθολομαίου. Οι φοιτητές στη Χάλκη περιλάμβαναν όχι μόνο γηγενείς Έλληνες, αλλά και Ορθόδοξους Χριστιανούς από όλο τον κόσμο, προσδίδοντας στη σχολή έναν διεθνή χαρακτήρα. Επίσης, πολλοί πατριάρχες, επίσκοποι και πρώην δάσκαλοι έχουν ταφεί σε ειδική περιοχή του κήπου. Οι θεολογικές εγκαταστάσεις περιλαμβάνουν το Παρεκκλήσιο της Αγίας Τριάδος, κοιτώνες, αναρρωτήριο, γραφεία, και την πανεπιστημιακή βιβλιοθήκη η οποία κατέχει σημαντική ιστορική συλλογή βιβλίων, περιοδικών και χειρογράφων. Η βιβλιοθήκη της Σχολής, που θεωρείται μια από τις πιο πλούσιες στον κόσμο σε παλαιότυπα και σπάνια βιβλία, έχει την αρχή της στους βυζαντινούς χρόνους, αφού πολλά από τα χειρόγραφα της προέρχονται από την εποχή του Θεόδωρου Στουδίτη, του ιερού Φωτίου και της Αικατερίνης της Κομνηνής. Κύριος διοργανωτής και θεμελιωτής της βιβλιοθήκης, πριν ακόμη υπάρξει η Σχολή, υπήρξε ο πατριάρχης Μητροφάνης Γ' (1565-1572 και 1579-1580). Είναι εκείνος που μεταξύ άλλων δώρισε και 300 σπάνια χειρόγραφα, πολλά από τα οποία σώζονται σήμερα στην Αίθουσα Χειρογράφων της Πατριαρχικής Βιβλιοθήκης. Η βιβλιοθήκη πλουτίστηκε με διάφορες εκδόσεις από δωρεές και σημαντικές αγορές. Κύριος δωρητής της υπήρξε το Οικουμενικό Πατριαρχείο, στο οποίο ανήκει αυτή ως η δεύτερη Πατριαρχική

Βιβλιοθήκη, μετά από εκείνην που υπάρχει αυτοτελώς στο Φανάρι. Πριν από την λειτουργία της Σχολής η βιβλιοθήκη της Μονής ήταν πιθανώς εγκατεστημένη σε ιδιαίτερο χώρο του Πατριαρχείου. Μετά την ίδρυση της Σχολής ο πατριάρχης Γερμανός Δ΄ κατά την δεύτερη του πατριαρχεία (1852-53) και με προσωπικές δαπάνες κατασκεύασε διώροφο λιθόκτιστο κτήριο βιβλιοθήκης που χρησιμοποιήθηκε μέχρι το σεισμό του 1894. Από το 1986 μέχρι το 1927 τα βιβλία ήταν τοποθετημένα στην μεγάλη αίθουσα της νοτιοδυτικής πλευράς του άνω πατώματος της Σχολής. Από το 1927 και μετά βρίσκονται στη σημερινή τους θέση στο υπόγειο της βόρειας πλευράς της Σχολής³³.

Το 1971 η σχολή έκλεισε εξαιτίας ενός τουρκικού νόμου που απαγόρευε τη λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων. Το 1998 η επιτροπή ιδιοκτητών της σχολής διατάχθηκε να διαλυθεί, αλλά διεθνής κριτική έπεισε την Άγκυρα να ακυρώσει τη διαταγή. Η Χάλκη έχει λάβει διεθνή προσοχή τα τελευταία χρόνια. Τον Οκτώβριο του 1998, το Κογκρέσο των ΗΠΑ υποστήριξε την επαναλειτουργία της Χάλκης. Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναφέρει επίσης το ζήτημα στις διαπραγματεύσεις για την τουρκική προσχώρηση στην ΕΕ. Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ, Μπιλ Κλίντον επισκέφτηκε την Χάλκη στην επίσκεψή του στην Τουρκία το 1999 και ζήτησε από τον Τούρκο Πρόεδρο Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ να επιτρέψει την επαναλειτουργία της σχολής. Τον Αύγουστο του 2011, ο Τούρκος Πρωθυπουργός Ερντογάν αποφάσισε με διάταγμα ότι τα ακίνητα και τα θρησκευτικά κτίρια του Οικουμενικού Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης, τα οποία κατασχέθηκαν στο παρελθόν πρέπει να επιστραφούν προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης. Τον Σεπτέμβριο του 2011 ο Μητροπολίτης Προύσης Ελπιδοφόρος διορίστηκε Καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος Χάλκης.

Τον Ιανουάριο του 2013, ανέφερε η τουρκική εφημερίδα Today's Zaman ότι το τουρκικό Συμβούλιο Θεμελιώσεων επέστρεψε 190 εκτάρια γης προς το θεμέλιο της Μονής της

³³ <http://www.ec-patr.org/mones/chalki/greek.htm>

Αγίας Τριάδος. Το εν λόγω ίδρυμα είναι ο ιδιοκτήτης της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Το μεγαλύτερο μέρος αυτής της γης βρίσκεται στο χώρο του σεμιναρίου³⁴. Έτσι το Οικουμενικό Πατριαρχείο ελπίζει ότι οι υποσχέσεις από την τουρκική κυβέρνηση ότι θα επιτραπεί η επαναλειτουργία της Χάλκης θα τηρηθούν.

Ήθη, Έθιμα, Θρύλοι και Παραδόσεις της Κωνσταντινούπολης

Οι έλληνες της Πόλης σε τίποτε δεν υστερούν από τους έλληνες της μητροπολιτικής Ελλάδας. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα ελληνικά κάλαντα και οι χαρούμενες παιδικές φωνές των μαθητών του Ζωγράφειου Λυκείου κατακλύζουν κάθε χρόνο τους δρόμους της Πόλης, την παραμονή των Χριστουγέννων. Είναι η τρίτη χρονιά (το 2012) που οι μαθητές του Ζωγράφειου, με επικεφαλής τον διευθυντή της σχολής Γιάννη Δεμιρτζόγλου, βγήκαν στη Μεγάλη Οδό του Πέρα, στην καρδιά της Πόλης και έψαλαν με πολύ κέφι τα κάλαντα και μοίρασαν γλυκά στους περαστικούς, δημιουργώντας θαυμασμό αλλά και ρίγη συγκίνησης σε όσους βρισκόντουσαν εκεί..

³⁴ 190 hectares of forest given back to Halki Seminary Today's Zaman, 10 Jan 2013.

Οι μαθητές επισκέπτονται ακόμη τον Οικουμενικό Πατριάρχη στο Φανάρι και το ελληνικό προξενείο για να καταλήξουν στο Νοσοκομείο και το Γηροκομείο του Βαλουκλή. Πρόκειται για ένα γεγονός που ξεκίνησε για πρώτη φορά πρόπερσι (2010) ύστερα από σιγή δεκαετιών λόγω των γνωστών συνθηκών. Η προσπάθεια αποσκοπεί στη διατήρηση των ηθών κι εθίμων της Ρωμηοσύνης στη σύγχρονη εποχή.

Η γιορτή που στήνει το Ζωγράφειο στους δρόμους της Πόλης έχει ευρεία κάλυψη από τα τουρκικά μέσα ενημέρωσης, μεταξύ των οποίων και το δορυφορικό κανάλι της κρατικής τηλεόρασης TRT-Turk. Στη σελίδα του μάλιστα στο Facebook η σχετική είδηση και φωτογραφία συνοδεύεται από σχόλια στα ελληνικά απόδημων Κωνσταντινουπολιτών.

Σε κατανυκτικό κλίμα εορτάζονται κάθε χρόνο τα «Θεοφάνεια» στο Φανάρι, στο ναό του Αγίου Γεωργίου προεξάρχοντος του Οικουμενικού πατριάρχη Βαρθολομαίου, αλλά και καθαγιασμός των υδάτων του Κεράτιου κόλπου. Το παραπάνω είναι ένα γεγονός, που με λίγες εξαιρέσεις, δεν σταμάτησε ούτε τα δύσκολα χρόνια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Συγκινητική είναι η προσέλευση μεγάλου αριθμού πιστών οι οποίοι κατακλύζουν τον Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Γεωργίου για να συμμετάσχουν στην

Πατριαρχική και Συνοδική Θεία Λειτουργία αλλά και για να συνοδεύσουν τον Πρώτο της Ορθοδοξίας στην πιστή τήρηση ενός εθίμου της παράδοσης μας που λόγω συνθηκών διεκόπη κατά το παρελθόν, για πολλά χρόνια, και το οποίο όμως τελικά ξανάζησε και αναζωογονεί ευλογητικά τα ύδατα της Πόλης, ανακαινίζει τις ιερές συνήθειες μας και ξεδιψά και αγιάζει τους προσκυνητές της Μεγάλης Εκκλησίας. Η εύρεση του Τιμίου Σταυρού στα παγωμένα νερά του Κεράτιου κόλπου είναι ένα από τα έθιμα που με προσμονή αναμένουν κάθε χρόνο οι έλληνες της Πόλης. Δεν είναι λίγοι εκείνοι που αψηφώντας το κρύο ρίχνονται στα παγωμένα νερά για να πιάσουν τον Σταυρό κι έτσι να πάρουν την ευχή από τον Οικουμενικό πατριάρχη.

Σε εξίσου κατανυκτική ατμόσφαιρα τελούνται στον Πάνσεπτο Πατριαρχικό Ναό του Αγίου Γεωργίου στο Φανάρι οι Ιερές Ακολουθίες, της Μεγάλης Τεσσαρακοστής (στην Ιερή ακολουθία της Β' εβδομάδας Νηστειών ήμασταν τυχεροί να παραβρεθούμε), του εσπερινού της Αποκαθλώσεως, το πρωί της Μεγάλης Παρασκευής, και του Επιταφίου Θρήνου, το απόγευμα της ίδιας ημέρας.

Το Πάσχα στο Φανάρι της Κωνσταντινούπολης έχει ιδιαίτερο χρώμα. Η κατάνυξη είναι το χαρακτηριστικό των Αγίων Ημερών, καθώς όλες οι λειτουργίες τελούνται από τον ίδιο τον Πατριάρχη με την απαιτούμενη ευλάβεια. Το όλο τελετουργικό από την Κυριακή των Βαΐων μέχρι και το βράδυ της Ανάστασης προκαλεί απaráμιλλα συγκινητικά συναισθήματα στους ορθοδόξους προσκυνητές που σπεύδουν για προσκύνημα στον Ιερό Ναό του Αγίου Γεωργίου, που χρονολογείται από το 1720. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος, ο ποιμένας των απανταχού Ορθοδόξων Χριστιανών, με το κύρος του Ιεράρχη και την αναγνωρισμένη διεθνώς σεβάσμια προσωπικότητά του, αναγγέλλει το βράδυ του Μεγάλου Σαββάτου και υπό τη λάμψη του Αγίου Φωτός, το χαρμόσυνο μήνυμα της Αναστάσεως σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της Γης. «Σε αυτήν την Πόλη των Πατέρων μας αξιούμεθα και εφέτος να γιορτάσουμε την εορτή του Αγίου Πνεύματος σε αυτόν τον καλλιμάρμαρο Ναό των Πατέρων μας τον οποίον όπως συνηθίζω να λέγω επύργωσε η ευσέβεια και η φιλογένεια των Πατέρων μας»³⁵. Στον Ιερό Ναό της Αγίας Τριάδος στο Πέραν της Πόλης που αποτελεί κόσμημα και στολίδι στην καρδιά της ιστορικής μεγαλούπολης χοροστατεί συνήθως ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος με την ευκαιρία της εορτής του Αγίου Πνεύματος. Στο τέλος της Θείας Λειτουργίας, αναφέρεται στο Τρίτο Πρόσωπο της Αγίας Τριάδος, στο Άγιο Πνεύμα λέγοντας χαρακτηριστικά πως " είναι Εκείνο το οποίο γιορτάζει σήμερα η Εκκλησία, το οποίο «όλον συγκροτεί τον θεσμόν της Εκκλησίας", που φωτίζει, αγιάζει, εμψυχώνει, ενδυναμώνει την Εκκλησία και τους Χριστιανούς που ζουν μέσα στην Εκκλησία και αποτελούν το σώμα του Χριστού. Γιαυτό και οφείλουμε να επικαλούμεθα αυτήν την θεϊκήν Δύναμιν, το Άγιον Πνεύμα που είναι διάχυτο σε όλη την Οικουμένη και στα επουράνια και στα επίγεια και στα υφάλια και στα υποχθόνια. Είναι παντού, σε όλο το σύμπαν. Είναι ο Βασιλεύς του κόσμου. Είναι ο ουράνιος Βασιλεύς που δεσπόζει και κυριαρχεί στο σύμπαν. Και πρέπει να τον επικαλούμεθα και για την ενότητα των Εκκλησιών μας και για την προσωπική μας ζωή και οικοδομή εν Χριστώ, και για τη ζωή της Εκκλησίας και για τη ζωή της Ομογενείας μας εις ένα κεντρικό Ναό της οποίας ευρισκόμεθα σήμερα»³⁶.

Με μεγάλη λαμπρότητα τελείται κάθε χρόνο στους ναούς της Πόλης που είναι αφιερωμένοι στην Παναγία η νεκρώσιμη ακολουθία της. Μέσα στην καρδιά του καλοκαιριού η Εκκλησία μας εορτάζει και τιμά την Κοίμηση της Θεοτόκου. Με βάση την ιστορική εξέλιξη της εορτής γνωρίζουμε ότι συνεστήθη στην Παλαιστίνη και εορταζόταν στο Κάθισμα (τοποθεσία όπου κατά την παράδοση η Παναγία αναπαύθηκε κατά την οδοιπορία της προς την Βηθλεέμ) και τον τάφο της Γεθσημανή. Η εορτή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Κωνσταντινούπολη αρχικά ήταν κινητή, μέχρι που ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος (582-602) εξέδωσε διάταγμα με το οποίο καθιερώθηκε η ιε'

³⁵ <http://www.amen.gr/article14442#sthash.aGaaB27g.dpuf>

³⁶ <http://www.amen.gr/article14442#sthash.aGaaB27g.dpuf>

Αυγούστου ως ημέρα εορτής και μνήμης της Κοιμήσεως της Θεοτόκου για ολόκληρη την αυτοκρατορία.

Κοίμηση της Υπεραγίας Θεοτόκου, ψηφιδωτό στην εκκλησία του Σωτήρος Χριστού της χώρας (Καχριέ τζαμι) στην Κωνσταντινούπολη

Σήμερα γιορτάζεται έπειτα από μια περίοδο νηστείας για τη συγκεκριμένη εορτή, που καθιερώθηκε τον 7ο αιώνα. Αρχικά ήταν χωρισμένη σε δύο περιόδους, εκείνη πριν την γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα και εκείνη πριν της γιορτής της Κοίμησης της Θεοτόκου. Το 10ο αιώνα, συνενώθηκαν σε μια νηστεία που περιλαμβάνει 14 ημέρες και ξεκινά την 1η Αυγούστου. Κατά τη διάρκεια της συγκεκριμένης νηστείας, νηστεύεται το λάδι εκτός του Σαββάτου και της Κυριακής, ενώ στη γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα καταλύεται το ψάρι. Κατά τη γιορτή της Κοίμησης της Θεοτόκου καταλύονται τα πάντα, εκτός κι αν η γιορτή πέσει σε ημέρα Τετάρτη ή Παρασκευή, οπότε καταλύεται μόνο το ψάρι.

Η Αρχή της Ινδίκτου, δηλ. η αρχή του νέου εκκλησιαστικού έτους, η Σύναξις της Υπεραγίας Θεοτόκου της Παμμακαρίστου, της οποίας η εικόνα βρίσκεται αποθησαυρισμένη στον Πατριαρχικό Ναό του Αγ. Γεωργίου στο Φανάρι, και η Ημέρα Προσευχής για το φυσικό περιβάλλον, γιορτάζονται κάθε χρόνο την 1η Σεπτεμβρίου στον Πατριαρχικό Ναό με Πατριαρχική και Συνοδική Χοροστασία.

Με εκκλησιαστική τάξη και μεγαλοπρέπεια εορτάζεται στο Φανάρι η μνήμη του Αποστόλου Ανδρέα του Πρωτοκλήτου, ιδρυτή της Εκκλησίας της Κωνσταντινούπολεως. Ιεράρχες, κληρικοί και μοναχοί από κάθε γωνιά του πλανήτη, Αντιπροσωπεία της Εκκλησίας της Ρώμης, εκπρόσωποι Ορθοδόξων Εκκλησιών, Κυβερνήσεων και Διπλωμάτες καθώς και πλήθος πιστών συρρέουν στις Αυλές τις Μητρός Εκκλησίας για την Θρονική Εορτή του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

Από τις πιο γνωστές παραδόσεις του ελληνισμού της Κωνσταντινούπολης είναι η παρασκευή και ο καθαγιασμός του Αγίου Μύρου, γεγονός ιδιαίτερης σημασίας στην Ορθόδοξη Εκκλησία, που πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Εβδομάδος

στο Οικουμενικό Πατριαρχείο³⁷. Το Άγιο Μύρο παρασκευάζεται περίπου κάθε δέκα χρόνια, στο Φανάρι και χρησιμοποιείται στο μυστήριο του βαπτίσματος για την μετάδοση των δωρεών του Αγίου Πνεύματος στους νεοφώτιστους Ορθοδόξους. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος καθαγιάζει ποσότητα Αγίου Μύρου την Μ. Πέμπτη το πρωί, παρουσία εκπροσώπων των Ορθοδόξων Εκκλησιών.

Η όλη προετοιμασία της παρασκευής του Μύρου αρχίζει την Κυριακή των Βαΐων, όταν ο Πατριάρχης με ειδική ευχή θα αναθέτει στον Άρχοντα Μυρεψό και στους συνεργάτες του Μυρεψούς, την ευθύνη της όλης διεργασίας. Πρόκειται για ένα έργο πολύ υπεύθυνο, που απαιτεί ειδικές γνώσεις. Για αυτό το αξίωμα του Μυρεψού πάντα αναλαμβάνουν φαρμακοποιοί και χημικοί. Σήμερα, επικεφαλής τους είναι ο Άρχων Μυρεψός Πρόδρομος Θανάσογλου, ενώ της αρμόδιας Συνοδικής Επιτροπής προεδρεύει ο Μητροπολίτης Ηλιουπόλεως και Θείων Αθανάσιος. Η διαδικασία της παρασκευής και «εψήσεως», του ψησίματος δηλαδή, του Μύρου γίνεται στο ειδικά διαμορφωμένο κουβούκλιο που βρίσκεται στον περίβολο του Πατριαρχείου. Τα υλικά με τα οποία παρασκευάζεται το Άγιο Μύρο, είναι: αρωματικά φυτά, δρόγες και αιθέρια έλαια, από τα οποία το σημαντικότερο είναι το ροδέλαιο το οποίο αποστέλλεται από την Ορθόδοξη Εκκλησία της Βουλγαρίας. Τα συστατικά αυτά με διάφορες παραλλαγές και προσθήκες, εμφανίζονται σε καταλόγους από τον 8ο αιώνα μέχρι και το τέλος του 19ου αιώνα. Ενδεικτικά αναφέρουμε το έλαιο, τον οίνο, το κιννάμωμο, την ίριδα, την μαστίχη Χίου, την αγγελική, το σάψιχο, τα μύρα, το μυροβάλανο, τη ζιγκίβερη, την νάρδο και τα φύλλα ινδικού. Επίσης, χρησιμοποιείται και μόσχος, αιθεριούχο ζωικό έκκριμα από τον αδένα του αρσενικού μοσχαριού. Η «έψησις» αρχίζει τη Μ. Δευτέρα το πρωί μετά τη Θεία Λειτουργία, οπότε αγιάζονται τα βασικά συστατικά του Μύρου κατά τη διάρκεια ειδικής ακολουθίας, στην οποία προϊστάται ο Οικουμενικός Πατριάρχης. Κι όπως ορίζει το τυπικό, ο Πατριάρχης ραντίζει με αγιασμένο ύδωρ τους λέβητες, τα σκεύη και τα υλικά για την παρασκευή του Αγίου Μύρου. Στη συνέχεια, κρατώντας αναμμένα τα δικηροτρίκηρα, ανάβει τον κάθε λέβητα (πέντε συνολικά), στους οποίους έχουν

³⁷ http://www.egolpion.com/agio_muro.el.aspx#ixzz2XqOMpRCY

τοποθετηθεί ως καύσιμη ύλη, φθαρμένα εκκλησιαστικά έντυπα, καθώς και άχρηστα ξύλα από διάφορα μέρη του ναού (αναλόγια, στασίδια κ.α.). Κατόπιν, ο Πατριάρχης αναγινώσκει περικοπές από το ιερό Ευαγγέλιο. Η ανάγνωση συνεχίζεται από Αρχιερείς και ιερείς οι οποίοι εναλλάσσονται σε τακτά χρονικά διαστήματα. Η διαδικασία αυτή ακολουθεί με την ίδια τυπική διάταξη την Μ. Τρίτη και την Μ. Τετάρτη, οπότε το Μύρο διαυγές πλέον, μεταγγίζεται σε μεγάλους αργυρούς αμφορείς, σε μικρά αργυρά δοχεία, καθώς και σε αλαβάστρινα, τα οποία μεταφέρονται στο Πατριαρχικό παρεκκλήσι του Αγίου Ανδρέου. Από εκεί τη Μ. Πέμπτη το πρωί με λιτανεία μεταφέρονται στον Πατριαρχικό ναό από 24 ιερείς που κρατούν τους 12 αμφορείς, από 35 περίπου Αρχιερείς που κρατούν αργυρά και αλαβάστρινα δοχεία και τον Πατριάρχη που κρατεί αργυρό δοχείο. Στη διάρκεια της θείας Λειτουργίας που προεξάρχει ο Πατριάρχης, γίνεται ο καθαγιασμός του Μύρου που παρασκευάστηκε. Οι αμφορείς και τα υπόλοιπα δοχεία τοποθετούνται γύρω και επάνω στην Αγία Τράπεζα. Στο τέλος της Λειτουργίας, πάλι με πομπή, μεταφέρονται τα δοχεία στο Μυροφυλάκιο του Πατριαρχείου. Το Άγιο Μύρο το οποίο αποστέλλεται και σε άλλες Ορθόδοξες Εκκλησίες, χρησιμοποιείται επίσης για το χρίσμα των προσερχόμενων στην Ορθόδοξη Εκκλησία ετεροδόξων, οι οποίοι ήδη έχουν βαπτισθεί στο όνομα της Αγίας Τριάδος σύμφωνα με την τάξη του δόγματός τους καθώς και στον καθαγιασμό νέων Ιερών Ναών, κ.α

Εκτός από τα θρησκευτικά όμως έθιμα γνωστά είναι στην Πόλη, με ελληνική επίδραση, και αρκετά κοινωνικά. Ειδικά τα τελευταία χρόνια αναβίωσε μία... κεφάλτη ιστορία 150 χρόνων στην Κωνσταντινούπολη. Μετά από 70 χρόνια, το «απαγορευμένο» Μπακλαχοράνι, το περίφημο καρναβάλι των Ελλήνων της Πόλης, φόρεσε και πάλι τις μάσκες του και ξεσήκωσε τους τουρκικούς μαχαλάδες, καθιστώντας την Κωνσταντινούπολη πλέον τον *must* προορισμό των Αποκριών. Ταυτόλα και Ταξίμ γεμίζουν από Έλληνες, Τούρκους, Αρμένιους, Άγγλους, Γάλλους και Αμερικάνους καρναβαλιστές ανήμερα της Καθαρής Δευτέρας, βγαίνουν στους δρόμους για να γιορτάσουν μετά από δεκαετίες το έθιμο του καρναβαλιού. Ένα έθιμο ξένο προς την τουρκική κουλτούρα, αλλά μάλλον γρήγορα υιοθετήσιμο –όπως φαίνεται από την υποδοχή των ντόπιων, που βγαίνουν στις πόρτες και τα παράθυρα των σπιτιών τους για να χειροκροτήσουν την πρωτόγνωρη παρέλαση των μασκαράδων. Ο όρος «Μπακλαχοράνι» προέρχεται κατά ένα μέρος -«Μπακλά»- από τη «σπεσιαλιτέ» της πολιτικής κουζίνας την ημέρα της παρέλασης, τη φάβα από ξερά κουκιά, και κατά το δεύτερο μέρος –«Χοράν»- από τον κυκλικό χορό. Από το 2ο μισό του 19ου αιώνα μέχρι και το 1941, που απαγορεύτηκε από το τουρκικό κράτος η παρέλαση για λόγους δημόσιας ασφαλείας, το Μπακλαχοράνι, αποτέλεσε μια από τις πιο εντυπωσιακές παραδόσεις των ορθοδόξων κατοίκων της. Σε σύμπνοια με τα αντίστοιχα πανάρχαια έθιμα του ελλαδικού χώρου το Πολίτικο καρναβάλι περιστρεφόταν γύρω από το μασκάρωμα, κυρίως δε την ετεροφυλενδεσία, το «πιπεράτο» χιούμορ, την έμμεση κοινωνική κριτική, την έντονη οινοποσία, το χορό και το γλέντι. Σε αντίθεση όμως με τις ελλαδικές εκδοχές του το Πολίτικο καρναβάλι ξεκινούσε, αντί να καταλήγει, από την

Καθαρά Δευτέρα και συνεχιζόταν όλο το πρώτο δεκαπενθήμερο της Μεγάλης Σαρακοστής³⁸.

Σημαντικές σύγχρονες ελληνικές επιδράσεις παρατηρεί κανείς και στα έθιμα του τουρκικού γάμου. Το “βράδυ της χένας”, τελείται το βράδυ Παρασκευής, μια μέρα πριν τον γάμο, είναι καθαρά γυναικεία βραδιά, γίνεται το γνωστό “bachelor party”, αν και τα ζευγάρια σήμερα, συνδυάζουν την βραδιά αυτή με την διασκέδαση όλων των καλεσμένων. Το γλέντι είναι εντελώς δυτικό, δηλ. το ζευγάρι μπαίνει στην αίθουσα φορώντας νυφικό η νύφη και κοστούμι ο γαμπρός, χορεύουνε τον καθιερωμένο πρώτο χορό και μετά συνεχίζουνε να χορεύουνε όλοι παραδοσιακούς τούρκικους χορούς. Μέχρι εκεί δεν είχε τίποτε το διαφορετικό από ένα δικό μας ελληνικό γλέντι γάμου, εκτός φυσικά από τη γλώσσα στα τραγούδια και στις ομιλίες των καλεσμένων. Αν απομονώσουμε την γλώσσα ως άκουσμα, δεν θα βρίσκαμε καμία διαφορά, ούτε στη συμπεριφορά των καλεσμένων, ούτε στους σκοπούς των τραγουδιών, ούτε ακόμα - ακόμα- στο ρυθμό του χορού. Το τραγούδι σταματά, όταν ακούγεται ο ιμάμης από ένα κοντινό τζαμί. Είναι ασέβεια να συνεχίζεται το γλέντι όταν ο ιμάμης «ψέλνει». Αλλά και, παράλληλα, ευκαιρία να φορέσουν στην νύφη και στον γαμπρό κόκκινη και λευκή κορδέλα, αντίστοιχα, γύρω από τον λαιμό. Γιατί? Φυσικά για να τους περάσουν, καρφίτσωσουν τα χρήματα και τον χρυσό. Όλοι οι συγγενείς, κυρίως από την πλευρά της νύφης αυτή την βραδιά, αλλά και οι γονείς του γαμπρού, θα περάσουν ένας-ένας και θα συναγωνιστούν στο ποιός θα βάλει τα περισσότερα χρήματα, το πιο χοντρό χρυσό βραχιόλι. Κάτι άλλο που, ελαφρώς, θυμίζει το δικό μας έθιμο, με τα παπούτσια της νύφης και τα χρήματα που βάζουν μέσα σε αυτά, ήταν αυτό, κατά την διαδικασία αναχώρησης του ζευγαριού από το πατρικό σπίτι της νύφης για να πάει η πομπή στην τελετή. Δεν επιτρέπεται στον γαμπρό να ξεκινήσει αν δεν δώσει χρήματα στα μικρά παιδιά που του κλείνουν το δρόμο. Η αλήθεια είναι ότι δεν έχει διαφορά αν είσαι τούρκος, έλληνας, χριστιανός ή μουσουλμάνος: η χαρά είναι χαρά για όλους τους ανθρώπους και το γέλιο είναι κοινό και δεν χρειάζεται μετάφραση.

Στο σημείο αυτό κάνοντας αναφορά στις παραδόσεις και του λαϊκούς μύθους της Κωνσταντινούπολης θα αναφερθούμε σε αυτούς που αναφέρονται στην Άλωση της. Όταν έπεσε η Κωνσταντινούπολη στους Τούρκους, ένα πουλί ανέλαβε να πάει ένα γραπτό μήνυμα στην Τραπεζούντα στην Χριστιανική Αυτοκρατορία του Πόντου για την Άλωση της Πόλης. Μόλις έφτασε εκεί πήγε κατευθείαν στη Μητρόπολη που λειτουργούσε ο Πατριάρχης και άφησε το χαρτί με το μήνυμα πάνω στην Άγια Τράπεζα. Κανείς δεν τολμούσε να πάει να διαβάσει το μήνυμα. Τότε πήγε ένα παλικάρι, γιός μιας χήρας, και διάβασε το άσχημο μαντάτο "Πάρθεν η Πόλη, Πάρθεν η Ρωμανία". Το εκκλησίασμα και ο Πατριάρχης άρχισαν τον θρήνο, αλλά ο νέος τους απάντησε "Κι αν η

³⁸ <http://www.real.gr/DefaultArthro.aspx?page=arthro&id=52637&catID=14>

Πόλη έπεσε, κι αν πάρθεν η Ρωμανία, πάλι με χρόνους και καιρούς, πάλι δικά μας θα' ναι". Οι περισσότεροι τοπικοί θρύλοι για την άλωση της Κωνσταντινούπολης μοιάζουν σε ένα σημείο: όλοι δείχνουν ότι ο χρόνος σταμάτησε με την κατάληψη της ιερής πόλης της Ορθοδοξίας από τους άπιστους Τούρκους και ότι η τάξη στον κόσμο θα επανέλθει με την ανακατάληψη της Βασιλεύουσας από τους Έλληνες. Έτσι, και στην Ήπειρο υπάρχει μια αντίστοιχη λαϊκή δοξασία. Συγκεκριμένα, ένα πουλί φέρνει την αναγγελία της πτώσης της Πόλης σε μια ομάδα βοσκών που εκείνη τη στιγμή ποτίζουν τα κοπάδια τους σε ένα ποτάμι, Ο θρύλος λέει ότι στο άκουσμα της φοβερής είδησης τα νερά του ποταμιού σταμάτησαν να κυλάνε, αφού και το φυσικό στοιχείο θεώρησε ότι η πτώση της Κωνσταντινούπολης ήταν κάτι το ανήκουστο. Το ποτάμι θα συνεχίσει και πάλι να κυλάει, μόλις απελευθερωθεί η Πόλη, συνεχίζει ο λαϊκός θρύλος... Άλλος πάλι θρύλος αναφέρει: Κάποιος καλόγερος είχε ψαρέψει σε ένα ποτάμι ψάρια και τα τηγάνιζε κοντά στην όχθη του ποταμού. Τη στιγμή εκείνη ακούστηκε από ένα πουλί το μήνυμα της πτώσης της Κωνσταντινούπολης στους Τούρκους. Ο καλόγερος σάστισε και αμέσως τα μισό - τηγανισμένα ψάρια πήδησαν από το τηγάνι και ξαναβρέθηκαν στο ποτάμι. Εκεί ζουν αιώνια μέχρι τη στιγμή της απελευθέρωσης της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους, οπότε και θα ξαναβγούν για να συνεχιστεί το τηγάνισμα τους.

Έναν από τους πύργους των τειχών της Πόλης τον υπεράσπιζαν τρία αδέρφια, άρχοντες Κρητικοί που πολεμούσαν με το μέρος των Βενετών (η Κρήτη τότε ήταν κάτω από την κυριαρχία των Βενετών). Μετά την πτώση της πόλης τα τρία αδέρφια και οι άντρες τους εξακολουθούσαν να πολεμούν και παρά τις λυσσώδεις προσπάθειες τους οι Τούρκοι δεν είχαν κατορθώσει να καταλάβουν τον πύργο. Για το περιστατικό αυτό ενημερώθηκε ο Σουλτάνος και εντυπωσιάστηκε από την παλικάριά τους. Αποφάσισε, λοιπόν, να τους επιτρέψει να φύγουν με ασφάλεια από τον πύργο και να πάρουν ένα καράβι με τους άντρες τους και να γυρίσουν στην Κρήτη. Πραγματικά η πρόταση του έγινε δεκτή με τη σκέψη ότι έπρεπε να μείνουν ζωντανοί για να πολεμήσουν να ξαναπάρουν τη Βασιλεύουσα πίσω από τους άπιστους. Έτσι οι Κρητικοί επιβιβάστηκαν στο πλοίο τους και ξεκίνησαν για το νησί τους. Το πλοίο δεν έφτασε ποτέ στην Κρήτη και ο θρύλος λέει ότι περιπλανιούνται αιώνια στο πέλαγος μέχρι τη στιγμή που θα ξεκινήσει η μάχη για την ανακατάληψη της Πόλης από τους Έλληνες. Τότε το πλοίο των Κρητικών θα τους ξαναφέρει στην Κωνσταντινούπολη για να πάρουν και αυτοί μέρος στη μάχη και να ολοκληρώσουν την αποστολή τους και το ελληνικό έθνος να ξανακερδίσει την Πόλη.

Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ υπήρξε ο τελευταίος αυτοκράτορας τού Βυζαντίου, ο οποίος με το φρόνημα και την αυτοθυσία του, σημάδεψε χαρακτηριστικά το γεγονός της πτώσης. Ο αυλικός του Γεώργιος Φραντζής διηγείται με απλότητα τον θάνατο τού τελευταίου βυζαντινού αυτοκράτορα: «Ο βασιλεύς οὖν ἀπαγορεύσας ἑαυτὸν, ἰστάμενος βαστάζων σπάθην καὶ ἀσπίδα, εἶπε λόγον λύπης ἄξιον "οὐκ ἐστὶ τις τῶν χριστιανῶν τοῦ λαβεῖν τὴν κεφαλὴν μου ἀπ' ἐμοῦ;" ἦν γὰρ μονώτατος ἀπολειφθεὶς. τότε εἰς τῶν Τούρκων δούς αὐτῷ κατὰ πρόσωπον καὶ πλήξας, καὶ αὐτὸς τῷ Τούρκῳ ἐτέραν ἐχαρίσατο' τῶν ὀπισθεν

δ'έτερος καιρίαν δούς πληγήν, ἔπεσε κατά γῆς' οὐ γάρ ἤδειςαν ὅτι ὁ βασιλεύς ἐστίν, ἀλλ' ὡς κοινόν στρατιώτην τοῦτον θανατώσαντες ἀφῆκαν»³⁹. Ἡ αναγνώριση του νεκροῦ αυτοκράτορα συνοδεύθηκε ἀπὸ τὴν ἐντολὴ τοῦ σουλτάνου Μωάμεθ Β΄ νὰ ταφεῖ με τὶς ἀρμόζουσες βασιλικές τιμές, χωρὶς ὅμως νὰ ἀνακοινωθεῖ καὶ ὁ τόπος τῆς ταφῆς. Οἱ μυστικοὶ πόθοι τοῦ λαοῦ συνέδεσαν τὸν θρύλο τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιά, με τὴν ἐλπίδα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὴν ἀποκατάσταση τῆς αυτοκρατορίας. Ὁ θρύλος λέει ὅτι τὴ στιγμὴ που ὁ βασιλιάς περικυκλώθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἕνας ἄγγελος τοῦ Κυρίου τὸν ἄρπαξε καὶ τὸν ἐκρυσσε σὲ μιὰ σπηλιά, ἀφοῦ πρῶτα τὸν μαρμάρωσε⁴⁰. Στὴ σπηλιά αὐτὴ περιμένει γιὰ αἰῶνες ὁ **"Μαρμαρωμένος Βασιλιάς"** νὰ ξαναέρθει τὴν κατάλληλη στιγμὴ, "τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου", καὶ ὁ ἄγγελος Κυρίου θὰ τοῦ ξαναδώσει τὴ ζωὴ καὶ τὸ σπαθὶ τοῦ γιὰ νὰ διώξει τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἄλλοι θρύλοι καὶ προφητείες ἀναφέρουν ὅτι θὰ τοὺς κυνηγήσει μέχρι τὴν "Κόκκινη Μηλιά" καὶ στὴ μάχη που θὰ γίνῃ οἱ Τούρκοι θὰ νικηθοῦν καὶ "θὰ κολυμπῆσει τὸ μοσχάρι στὸ αἷμα τοὺς". Ὁ θρύλος προσθέτει, ἀκόμα, ὅτι οἱ Τούρκοι ψάχνουν συνεχῶς νὰ ἀνακαλύψουν τὴ σπηλιά, ὅπου βρίσκεται ὁ Μαρμαρωμένος Βασιλιάς γιὰ νὰ χτίσουν τὴν εἰσοδὸ τῆς, ὥστε νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ξαναβγεῖ ἀπὸ ἐκεῖ. Ὅμως, οἱ προσπάθειες τοὺς εἶναι συνεχῶς ἀκαρπες, ἀφοῦ ὁ ἄγγελος προστατεύει τὸν Μαρμαρωμένο Βασιλιά καὶ περιμένει τὴν ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ τὸν ξυπνήσει. Κατὰ μιὰ ἄλλη ἐκδοχὴ ὁ θρύλος αὐτὸς ἀναφέρεται στὸν Ἰωάννη Δούκα Βατάτζη τὸν Ελεήμων, που γεννήθηκε τὸ 1193 στὸ ἱστορικὸ Κάστρο τῆς Θράκης, στὸ Διδυμότειχο⁴¹. Ὁ Μῦθος λέει πὼς μετὰ τὸ θάνατο τοῦ, τὸ τίμιο σῶμα τοῦ εὐσεβέστατου, δίκαιου, γενναίου καὶ ελεήμονος βασιλέα, ἐνταφιάστηκε σὲ ἕνα Μοναστήρι που εἶχε κτίσει ὁ ἴδιος καὶ τὸ εἶχε ὀνομάσει Σώσανδρα, ἐνῶ ἀργότερα διαθαυμαστής ἀποκαλύψεως ὁ ἴδιος ὁ Ἰωάννης, ζήτησε νὰ μετακομισθεῖ τὸ λείψανό του στὴ Μαγνησία (τῆς Μικρᾶς Ἀσίας). Ὅταν ὅμως πήγαν νὰ ἀνοίξουν τὸν τάφο γιὰ νὰ ἐκτελέσουν τὴ μετακομιδὴ, ἀντὶ νὰ βγεῖ ἡ γνωστὴ δυσωδία, μιὰ γλυκιὰ εὐδία ἀπλώθηκε τριγύρω, σαν νὰ εἶχε ἀνθίσει ἀπότομα κήπος ἀρωματικὸς! Ἀλλὰ δὲν ἦταν μονάχα αὐτό. Ὁ νεκρὸς φαινόταν σαν νὰ κάθεται ἐπὶ βασιλικὸ ἄθρονον, χωρὶς νὰ ἔχει καμιὰ μελανότητα, καμιὰ δυσωδία, κανένα ἀπολύτως σημεῖο που νὰ φανέρωνε πὼς ἦταν νεκρὸς! ΕΠΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ἦταν μέσα στὸν τάφο καὶ τὸ χρῶμα τοῦ σώματός του ἦταν ὅπως κάθε φυσιολογικὸ ἐν ζωῇ ἀνθρώπου! Ἐμοιαζε πραγματικὰ σαν ἕνας ὀλοζώντανος, ἀλλὰ ΜΑΡΜΑΡΩΜΕΝΟΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ!!! Καὶ μάλιστα καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ρούχα τοῦ ἐπίσης εἶχαν διατηρηθεῖ ἐπὶ ἐπτὰ χρόνια ἀδιάφθορα καὶ ἐμοιαζαν σαν νὰ εἶχαν μόλις ραφτεῖ! Γιὰτί ἐτσι δοξάζει ὁ Θεὸς ἐκείνους που Τὸν δοξάζουν στὴ γῆ! Μάλιστα ἀπὸ τότε τὸ τίμιο λείψανο τοῦ Ἁγίου βασιλέως Ἰωάννη Δούκα Βατάτζη τοῦ Ελεήμονος ἔδωσε πάμπολλα θαύματα, γιὰτρεῦοντας θαυματουργικὰ Χάρητι Θεοῦ ἀσθένειες, διώκοντας

³⁹ Γεώργιος Φραντζῆς, "Χρονικό" (chronicon majus).

⁴⁰ Γεώργιος Βιζυηνός, «Ὁ τελευταῖος παλαιολόγος», Τὸν εἶδες γιὰτὴν τὸν βασιλέα.

⁴¹ http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7%CF%82_%CE%93%CF%B4_%CE%94%CE%BF%CF%8D%CE%BA%CE%B1%CF%82_%CE%92%CE%B1%CF%84%CE%AC%CF%84%CE%B6%CE%B7%CF%82

δαίμονες και θεραπεύοντας ένα σωρό πάθη, με την κατοικούσα εν αυτώ Χάρη του Αγίου Πνεύματος! Αναφέρεται -όπως σημειώνεται σε ημερολόγιο που εξέδωσε το 2001 η Ιερά Μητρόπολη Διδυμοτείχου, Ορεστιάδος και Σουφλίου- ότι μέχρι το 1992 “η μνήμη του αυτοκράτορα Ιωάννου του Ελεήμονος τιμάτε κάθε χρόνο στην εκκλησία της Μαγνησίας, την οποία έκτισε ο ίδιος και στην οποία βρήκε την τελευταία ανάπαυσή του, καθώς και στο Νυμφαίον, την αγαπημένη του κατοικία”.

Γαστρονομία - Κωνσταντινούπολη: Η πόλη των γεύσεων και των αρωμάτων

Η Ελλάδα έχει γαστρονομική παράδοση περίπου 4.000 χρόνων. Ιστορικά είναι ένας πρόδρομος της Δυτικής κουζίνας με μαγειρική εξάπλωση, μέσω της αρχαίας Ρώμης σε όλη την Ευρώπη και πέρα από αυτήν.

Ο Αρχέστρατος ήταν αρχαίος Έλληνας που το 320 π.Χ. έγραψε το πρώτο βιβλίο μαγειρικής στην ιστορία.

Η Αρχαία ελληνική κουζίνα χαρακτηριζόταν από λιτότητα και είχε ως βάση την «τριάδα της Μεσογείου»: Σιτάρι - ελαιόλαδο - κρασί, με βάση τα ψάρια και το κρέας που τρωγόντουσαν πιο σπάνια. Αυτή η τάση στην ελληνική διατροφή συνεχίστηκε στα ρωμαϊκά και οθωμανικά χρόνια και άλλαξε σχετικά πρόσφατα, που με την τεχνολογική πρόοδο το κρέας έχει γίνει πιο εύκολα διαθέσιμο.

Το κρασί και το ελαιόλαδο ήταν πάντα ένα κεντρικό μέρος της και η εξάπλωση των σταφυλιών και των ελαιόδεντρων στην περιοχή της Μεσογείου και ακόμη πιο μακριά συσχετίζεται με τον Ελληνικό αποικισμό.

Η βυζαντινή κουζίνα ήταν παρόμοια με την αρχαιοελληνική κουζίνα, με διαφορά όμως ότι περιλαμβάνει νέα συστατικά που δεν ήταν διαθέσιμα στο παρελθόν, όπως το χαβιάρι, το μοσχοκάρυδο και τα λεμόνια, ενώ το ψάρι συνεχίζει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της διατροφής. Η Βυζαντινή κουζίνα είχε επωφεληθεί από τη θέση της Κωνσταντινούπολης ως ένα παγκόσμιο κέντρο του εμπορίου των μπαχαρικών.

Ο Ελληνικός καφές⁴². Ο καφές αυτός ονομάζεται με διάφορους τρόπους, ανάλογα με την χώρα. Ο καφές αυτός συναντιέται ακόμα με τις ονομασίες «αρμένικος καφές» (στην Αρμενία), «αραβικός καφές», ή «μεσανατολικός καφές». Στις χώρες των Βαλκανίων ονομάζεται συνήθως «τουρκικός» ενώ στην Κύπρο καλείται «κυπριακός». Ο καφές αυτός ονομάζεται με διάφορους τρόπους, ανάλογα με την χώρα. Ο καφές αυτός συναντιέται ακόμα με τις ονομασίες «αρμένικος καφές» (στην Αρμενία), «αραβικός καφές», ή «μεσανατολικός». Η παρασκευή του καφέ με αυτόν τον τρόπο, χωρίς

⁴²http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CE%BB%CE%BB%CE%B7%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CF%86%CE%AD%CF%82

φιλτράρισμα, προέρχεται σχεδόν σίγουρα από τον αραβικό κόσμο. Στην Ελλάδα διαδόθηκε κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κατοχής. Σύμφωνα με την παράδοση οι πρώτοι που παρασκεύασαν τέτοιου είδους καφέ ήταν οι Βεδουίνοι της Μέσης Ανατολής οι οποίοι έβαζαν την χύτρα του καφέ πάνω στην άμμο που κάλυπτε την στάχτη και τα κάρβουνα για να τα κρατήσει ζωντανά. Γι' αυτό υπάρχει και η παράδοση να ψήνεται ο καφές πάνω σε άμμο (στη χόβολη) στα παραδοσιακά καφενεία. Η διάδοση του στα Βαλκάνια πρέπει να είναι -σχεδόν σίγουρα- απόρροια της εμπορικής ακμής του λιμανιού της Υεμένης απ' όπου πρέπει να έφθασε και στον Ελλαδικό χώρο. Η παρουσία του πρέπει να θεωρείται μακρά, από πολύ παλιά στην περιοχή, αφού στις αφηγήσεις για την άλωση της Κωνσταντινούπολης διάφοροι χρονικογράφοι αναφέρουν ότι η «Πόλις» είχε περί τα 300 με 500 καφενεία.

Ο Μπακλαβάς⁴³. Είναι ένα γλύκισμα που συναντάται σε πολλές κουζίνες της Μέσης Ανατολής και των πρώην Οθωμανικών χωρών. Το γλύκισμα φτιάχνεται με ζύμη φύλλου και περιέχει γέμιση ξηρών καρπών, συνήθως φουντούκι, φιστίκι ή καρύδι, και παίρνει την γλυκιά του γεύση από σιρόπι ζάχαρης ή μελιού. Ο μπακλαβάς είναι ιδιαίτερα δημοφιλής σε όλο τον πρώην Οθωμανικό κόσμο. Συνήθως σερβίρεται μετά από το γεύμα και συνοδεύεται από Τούρκικο καφέ. Η πόλη Gaziantep στην Τουρκία φημίζεται για τον μπακλαβά της και θεωρείται ως η πόλη στην οποία γεννήθηκε το γλύκισμα. Στο 2008, η Τουρκία κατοχύρωσε τον Μπακλαβά ως Π.Ο.Π. μέσω του Τουρκικού γραφείου ευρεσιτεχνιών. Αν και η ιστορία του μπακλαβά δεν είναι καλά καταγεγραμμένη, πολλές χώρες διεκδικούν τη δημιουργία του. Παρόλα αυτά, οι αποδείξεις δείχνουν ότι το γλύκισμα δημιουργήθηκε από Τούρκους της Κεντρικής Ασίας, ενώ τελειοποιήθηκε στις κουζίνες των ανακτόρων του σουλτάνου, στο παλάτι. Ο Βρυώνης (1971) υποστήριξε ότι το ελληνικό γλύκισμα κοπτή ήταν η βυζαντινή έκδοση του σημερινού μπακλαβά. Παρ'

⁴³<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CF%80%CE%B1%CE%BA%CE%BB%CE%B1%CE%B2%CE%AC%CF%82>

όλα αυτά ο Perry (1994) απέδειξε ότι ενώ η κοπή περιείχε ξηρούς καρπούς και μέλι, η συνταγή δεν περιλάμβανε ζύμη. Συγκεκριμένα, στην προετοιμασία του βράζανε σε λάδι, μέλι και νερό φρούτα, τα ανακατεύανε με ψιλοκομμένους ξηρούς καρπούς και το σερβίρανε. Ο Perry κατάφερε να αποδείξει ότι πρώτοι οι Τούρκοι της Κεντρικής Ασίας ξεκίνησαν να φτιάχνουν ψωμί με πολλά επίπεδα ζύμης και έδειξε ότι ο χαμένος κρίκος ανάμεσα στον μπακλαβά των τούρκικων φυλών που κατοικούσαν στην Κεντρική Ασία και στον σημερινό μπακλαβά των Τούρκων της Τουρκίας, είναι το γλυκό rakhlavasi, το οποίο δημιούργησαν οι Τούρκοι του Αζερμπαϊτζάν.

Η μόνη διαφορά του με τον σημερινό μπακλαβά, είναι ότι η ζύμη, αν και είχε πολλά επίπεδα, δεν ήταν ζύμη φύλλου κρούστας, η οποία δημιουργήθηκε πρώτη φορά στις κουζίνες του ανακτόρου Τοπκαπί. Σύμφωνα και με τον Andrew Dalby, δεν υπάρχει πουθενά ο μπακλαβάς σε αρχαιοελληνικές, αραβικές ή βυζαντινές πηγές, πριν την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η παλαιότερη συνταγή ενός είδους πρωτο-μπακλαβά υπάρχει σε ένα Κινέζικο-Μογγολικό βιβλίο με συνταγές του 1330, με την ονομασία güllach. Σήμερα, στη μοντέρνα Τουρκική κουζίνα, υπάρχει το παρόμοιο γλυκό güllac. Σε αυτό το γλυκό, λεπτά φύλλα ζύμης ψήνονται με γάλα και ζάχαρη. Το γλυκό αυτό σερβίρεται με καρύδια και φρέσκα ρόδια.

Στο πολιτικό σπίτι η προετοιμασία του καθημερινού φαγητού, καθώς και των γιορτινών γευμάτων απαιτούσε γνώση, χρόνο και επιτηδειότητα. Όπως σε όλες τις παραδοσιακές κοινωνίες, στην Κωνσταντινούπολη τα κορίτσια εκπαιδεύονταν στο σπίτι και στο σχολείο για τον μελλοντικό τους ρόλο της καλής νοικοκυράς. Η μαγειρική, από τις κύριες ασχολίες της Πολίτισσας, αποτελούσε γι' αυτήν ταυτόχρονα χώρο δημιουργίας και προβολής, καθώς οι Πολίτες απαιτούσαν στο τραπέζι ποικιλία επιμελημένων εδεσμάτων. Παράλληλα ήταν τρόπος κοινωνικής αναγνώρισης, όταν η γυναικεία χειραφέτηση ήταν ανύπαρκτη και οι δρόμοι της επαγγελματικής καταξίωσης ως την δεκαετία του 1960 για την γυναίκα της Πόλης, εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις, ήταν ερμητικά κλειστοί. Μια ματιά στο έργο Δειπνοσοφισταί του Αθηναίου⁴⁴, επιβεβαιώνει την εντύπωση αυτή: ο γαστρονόμος βρίσκει στις σελίδες του αναφορές όχι μόνο στους ντολμάδες αλλά και στα διάφορα γλυκά της Ανατολής. Τα γλυκά των Τούρκων ήταν παρόμοια με αυτά που γεύονταν οι Βυζαντινοί. Τα βασικά τους υλικά ήταν συνήθως ζύμη, σουσάμι, σιτάρι, ξηροί καρποί, μέλι και διάφορα φρούτα. Έτσι το μπουρέκι, ο χαλβάς, ο μπακλαβάς και άλλες λιχουδιές των Τούρκων απαντώνται ήδη με παρόμοια μορφή σε διάφορα βυζαντινά και κλασικά ελληνικά κείμενα. Η παστίλλα των Βυζαντινών φαίνεται ότι περιλάμβανε ποικιλία γλυκών που φτιαχνόταν συνήθως με βρασμένο σιτάρι και μέλι ή με κοπανισμένους ξηρούς καρπούς και μέλι ή με σουσάμι και μέλι ή άλλα παρόμοια μίγματα. Άλλο αγαπημένο γλυκό των Βυζαντινών ήταν η κοπή ή το κοπτόν (κοπτοπλακούς) που ήταν αντίστοιχο του τουρκικού μπακλαβά. Αυτή τη λιχουδιά τη γνώριζε και ο Αθήναιος*, ο οποίος δίνει και τη συνταγή: φτιάχνεται, μας πληροφορεί, με φύλλα ζύμης μεταξύ των οποίων βάζουν κοπανισμένους ξηρούς καρπούς με μέλι, σουσάμι, πιπέρι και παπαρουνόσπορο. Παρασκεύασμα αντίστοιχο με το μπουρέκι απαντάται ήδη τον 2ο μ.Χ. αιώνα και παρέμεινε δημοφιλές στους βυζαντινούς χρόνους: πρόκειται για τους πλακούντας εντυρίτας που αναφέρει ο Αρτεμίδωρος και οι λεξικογράφοι του Μεσαίωνα. Άλλα πιάτα, όπως το τυρί μυζήθρα (μιζίτρα στα τουρκικά) και το καπνιστό κρέας, το παστόν (πασντερμά στα τουρκικά) ήταν επίσης γνωστά στους Βυζαντινούς, και το ψητό κρέας στη σούβλα -ή σισκεμπάμπ- ήταν γνωστό από την αρχαιότητα στη Μεσόγειο.» Τα παραπάνω μας οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι πολλά πιάτα που σήμερα τα θεωρούμε τουρκικής προέλευσης, στην πραγματικότητα είναι πολύ πιο αρχαία -ακόμα κι ο μπακλαβάς φτιαχνόταν στην περιοχή από τους ελληνιστικούς χρόνους. Τέλος, στα καθημερινά σπιτικά γλυκίσματα εντάσσονται επίσης και ο σιμιγδαλένιος χαλβάς και τα γαλακτερά γλυκά όπως το ρυζόγαλο και το μαλεμπί με ροδόπερο. Η πολιτική κουζίνα με καταφανείς τις επιρροές της Βυζαντινής της κληρονομιάς είναι ιδιαίτερα δημοφιλής και εκτός Τουρκίας, κυρίως στη δυτική Ευρώπη. Κύρια συστατικά της πολιτικής κουζίνας θεωρούνται τα μπαχάρια, η πράσινη πιπεριά, η μελιτζάνα, το κρεμμύδι, το σκόρδο, η ντομάτα, το αγγούρι, ο μαϊντανός, αλλά και οι ξηροί καρποί (αμύγδαλα, φουντούκια, φιστίκια κλπ). Σημαντική θέση κατέχει στις

⁴⁴ <http://fvasileiou.wordpress.com/2008/04/17/>

διατροφικές συνήθειες των Τούρκων το ψωμί -από σιτάρι, καλαμπόκι ή αραβική πίτα- το κρέας (κυρίως αρνί και μοσχάρι) αλλά και τα περίφημα σιροπιαστά γλυκά της Ανατολής. Οι πιο συνηθισμένες τροφές είναι ο tarhana corbasi (τραχανάς) και οι mercimek corbasi (συνήθως αλεσμένες φακές). Ιδιαίτερα δημοφιλή είναι τα πιάτα λαχανικών, αλλά και τα ψητά κρέατα, με κυρίαρχο το sis kebab (κυρίως το κεμπάπ), τον παστουρμά και το doner kebab (γύρος), ενώ το lahmacun θεωρείται από τους Δυτικοευρωπαίους ως η τουρκική εκδοχή της πίτσας. Από ένα καλό τουρκικό τραπέζι δεν λείπουν οι μεζέδες- cacik (τζατζίκι), dolma (ντολμαδάκια), borek, hummus (αραβικής προέλευσης σάλτσα-αλοιφή), αλλά και το γλυκό, συνήθως baklava (μπακλαβάς), revani (ραβανί), helva (χαλβάς), kadayif (κανταΐφι), ενώ μετά το δείπνο ακολουθεί τσάι ή καφές.

Πολλή συζήτηση γίνεται για τα τούρκικα ή τουρκοφανή ονόματα με τα οποία έφτασαν ως εμάς πολλά ελληνικά φαγητά. Το γεγονός, όμως, δεν πρέπει να μας παραξενεύει. Πολλά καθημερινά πιάτα δεν είχαν όνομα, κι έτσι όταν ενσωματώθηκαν στην οθωμανική κουζίνα, πήραν διάφορους τίτλους, που συνήθως τα περιγράφουν - π.χ. "καπαμά" που σημαίνει "σκεπαστό", ή "ντολμά" που σημαίνει "γεμιστό". Αυτό δε σημαίνει πως οι ντολμάδες είναι και τούρκικη εφεύρεση. Οι αρχαίοι συνήθιζαν να τυλίγουν σε φύλλα συκιάς διάφορα φαγητά, και τα συκόφυλλα στην άλμη ήταν απαραίτητα σε κάθε αρχαίο κελάρι. Από την άλλη μεριά, υπάρχουν περιγραφές για χέλι τυλιγμένο σε φύλλα παντζαριού. Ξέρουμε, επίσης, πως ήταν συνήθεια να κόβουν τα φύλλα των αμπελιών, για να ωριμάσουν καλύτερα τα σταφύλια.

Είναι, λοιπόν, λογικό να υποθέσουμε πως αμπελόφυλλα θα χρησιμοποιήθηκαν στα τυλιχτάρια, τα τελευταία ρωμαϊκά ή τα πρώτα βυζαντινά χρόνια, υποστηρίζει ο Dalby. Ο γλωσσολόγος και ιστορικός Charles Parry είχε χαρακτηρίσει τον τραχανά τροφή, αλλά και λέξη, που κατάγεται από τις ασιατικές στέπες. Η θεωρία του, όμως, ανατρέπεται από τελευταίες μελέτες των Stephen Hill και Antony Bryer στο βιβλίο "Food in Antiquity", καθώς και από τον A.Dalby. Οι επιστήμονες αυτοί είναι πεισμένοι, πως ο τραχανάς είναι μάλλον ο τραγός ή τραγανός που περιγράφεται στα "Γεωπονικά" του Γαληνού, και η τουρκική λέξη tarhana προέρχεται από την ελληνική και όχι το ανάποδο.

Στα ελληνιστικά χρόνια, μετά τις κατακτήσεις του μεγάλου Αλεξάνδρου και τις συχνές επαφές των Ελλήνων με την Ανατολή, καθώς και αργότερα, στα βυζαντινά χρόνια, μια ακόμα πιο πλούσια κουζίνα αναπτύχθηκε στα παλάτια της Κωνσταντινούπολης. Το ζαχαροκάλαμο από την Ινδία ήταν γνωστό από τα αρχαία χρόνια, αναφέρεται στα γραπτά του Θεόφραστου, αλλά μόλις την εποχή αυτή άρχισε η κρυσταλλική ζάχαρη να γίνεται πιο προσιτή στους άρχοντες της Πόλης. Ξέρουμε πως οι Βυζαντινοί είχαν αδυναμία στις γλυκές γεύσεις, τα ανθόνερα, τα γλυκά του κουταλιού και τα σιρόπια. Λάτρευαν επίσης το αυγοτάραχο και το χαβιάρι - μαύρο και κόκκινο - που το χρησιμοποιούσαν και σαν καρύκευμα σε εκλεκτά κρέατα και ψαρικά.

Όταν οι νομάδες - κτηνοτρόφοι Οθωμανοί έγιναν κύριοι της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, υιοθέτησαν και πήραν πολλές ιδέες από την ελληνική μαγειρική παράδοση, όπως και από την περσική και την αραβική. Για παράδειγμα, τα διάφορα βυζαντινά σιρόπια έγιναν "σερμπέτια" στα οθωμανικά παλάτια. Οι μάγειρες του σουλτάνου συχνά πήγαιναν στην Ευρώπη για να μορφωθούν καλύτερα και να δημιουργήσουν καινούργια πιάτα. Δεν υπάρχει αμφιβολία πως τα πολύ λεπτά φύλλα - τα λεγόμενα του μπακλαβά - είναι οθωμανική εξέλιξη που οφείλεται στην κινεζική επιρροή αλλά και στα αρχαία και μεταγενέστερα λεπτά άζυμα ψωμιά, τα οποία περιέβαλαν τις παλιότερες χωριάτικες πίτες, γλυκές και αλμυρές.

Μέχρι να φτάσουν τα λεμόνια στη Μεσόγειο, το ξίδι και ο χυμός από άγουρα φρούτα - σταφύλια, ρόδια κτλ. - χρησιμοποιούνταν για ξινό. Μάλιστα, ο χυμός από ρόδι, που βραζόταν ώσπου να γίνει ένα πηχτό γλάσο, ήταν αργότερα από τα βασικά συστατικά πολλών βυζαντινών φαγητών, κυρίως κρεάτων. Το γλάσο αυτό θα το βρούμε σήμερα στη μαγειρική της Μέσης Ανατολής, της Τουρκίας και της Περσίας. Οι γλυκές και ξινές γεύσεις -μέλι, σταφίδες, ψιλοκομμένα σύκα και ξίδι- ανακατεύονταν στα αρχαία πιάτα. Για να νοστιμίσουν το χυλό, το ψωμί και τα άλλα φαγητά τους, οι αρχαίοι τους έδιναν γεύση με μια σάλτσα, την οποία ονόμαζαν "γάρο" και τη χρησιμοποιούσαν κάπως, όπως σήμερα οι Αμερικανοί χρησιμοποιούν το κέτσαπ. Ο "γάρος" φτιαχνόταν από κολιούς και εντόσθια ψαριών, τα οποία ανακάτευαν με μπόλικο αλάτι, κρασί, ξίδι και μαϊντανό, και τα άφηναν στον ήλιο 2-3 μήνες να υποστούν ζύμωση και να γίνουν μια παχύρρευστη μάζα.

Ο Απίκιος - Ρωμαίος συγγραφέας και καλοφαγάς - που είχε μανία με τα πολύ εκλεκτά φαγώσιμα, τον έφτιαχνε αποκλειστικά με συκώτια από μπαρμπούνια, και βέβαια κόστιζε μια περιουσία. Η σάλτσα αυτή εξακολούθησε να παίζει σημαντικό ρόλο και στη διατροφή των Βυζαντινών. Περιγραφή της παρασκευής της στην οθωμανική πλέον Κωνσταντινούπολη, περιλαμβάνει ο Pierre Belon στο βιβλίο του Observations (1555). Σίγουρα η πολύ γευστική σάλτσα con le sarde (με σαρδέλες, σκόρδο και λάδι) που συνοδεύει την παραδοσιακή μακαρονάδα της Σικελίας, έχει τη ρίζα της στον αρχαίο "γάρο". Μην ξεχνάτε πως η Σικελία ήταν κομμάτι της Μεγάλης Ελλάδας. Οι Σικελοί μάγειρες θεωρούνταν οι καλύτεροι της κλασικής εποχής.

Η προέλευση του κεμπάπ μπορεί να βρίσκεται μέσα στο σύντομο τρόπο για να αποκτήσουν το μαγείρεμα των καυσίμων στην Εγγύς Ανατολή, η οποία έκανε το μαγείρεμα των τροφίμων τεράστια δύσκολο, .Η φράση ένα κρεοπωλείο είναι στην πραγματικότητα περσική προέλευση και τα αραβικά παράδοση λέει ότι το πιάτο εφευρέθηκε από μεσαιωνικούς Τούρκους στρατιώτες που χρησιμοποίησαν τα ξίφη τους για το κρέας στη σχάρα πάνω από τη φωτιά. Το πιάτο έχει ρίζες στην Εγγύς Ανατολή και την αρχαία Ελλάδα από την αρχαιότητα. μια προηγούμενη εκδοχή του κεμπάπ (Αρχαία Ελληνική Γλώσσα:-obeliskos) μαρτυρείται στην Ελλάδα από το 8ο αιώνα BCE

(παραδοσιακή περίοδο) στην Ιλιάδα και την Οδύσσεια του Ομήρου στην κλασική Ελλάδα, μεταξύ άλλων, ενώ στα έργα του Αριστοφάνη, Ξενοφώντα και Αριστοτέλη. Ανακαλύψεις στο Ακρωτήρι γύρω από το ελληνικό νησί της Σαντορίνης από τον καθηγητή Χρίστο Ντούμα Γ., έφεραν στο φως σύνολα πέτρινου μπάρμπεκιου για σουβλάκια (αρχαία ελληνικά: -krateutai) τα οποία χρησιμοποιούνταν πριν από τον 17ο αιώνα π.Χ..

Η πολιτική κουζίνα, από τις σημαντικότερες και γνωστότερες του κόσμου, ακολουθώντας την ιστορική εξέλιξη του γεωγραφικού χώρου που από τον 7ο π.Χ. αιώνα, εμπλουτίστηκε από τις βιωμένες γνώσεις και πρακτικές του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Στην διαμόρφωση των ελληνικών γευστικών παραδόσεων μεγάλο μερίδιο έχει η «πολιτική κουζίνα», μαζί με τις τοπικές κουζίνες της Ιωνίας, της Καππαδοκίας και του Πόντου. Ο πλούτος της κουζίνας αυτής θα συμπυχθεί με τις απαιτήσεις της Χριστιανικής θρησκείας και θα συνθέσει την ταυτότητα της βυζαντινής πλέον κουζίνας. Στο πολιτικό σπίτι η προετοιμασία του καθημερινού φαγητού, καθώς και των γιορτινών γευμάτων απαιτούσε γνώση, χρόνο και επιτηδειότητα. Όπως σε όλες τις παραδοσιακές κοινωνίες, στην Κωνσταντινούπολη τα κορίτσια εκπαιδούνταν στο σπίτι και στο σχολείο για τον μελλοντικό τους ρόλο της καλής νοικοκυράς. Η νοοτροπία των πολιτών κατατάσσει το φαγητό σε υψηλή θέση ως ένδειξη φιλίας, φιλοξενίας και οικειότητας. Αυτό το ρόλο επιτελούσαν τα κεράσματα «τραταμέντα» όπως για παράδειγμα η γνωστή βανίλια, εμπλουτισμένη με τοπικά υλικά όπως καϊμάκι, φρούτα εποχής, άνθη ακακίας, γαζίας κ.α.

Η Μουσική⁴⁵ και η Ποίηση⁴⁶ της Πόλης

Στον τομέα της ποίησης της πρώτης βυζαντινής περιόδου, κατέχει ιδιαίτερη θέση το έργο του Γρηγόριου Ναζιανζηνού. Από την αρχαϊστική γλώσσα του δεν λείπουν το γνήσιο ποιητικό αίσθημα και η υποβλητική διάθεση. Στα ποικίλης υφής ποιήματά του τον επηρέασαν άλλοτε η ποίηση του Ησιόδου, άλλοτε ο Όμηρος, και άλλοτε πάλι οι αρχαίοι λυρικοί και οι δραματογράφοι. Τη θρησκευτική ποίηση την καλλιέργησε σε δακτυλικό εξάμετρο, σπάνια δε σε νεωτερικά μέτρα.

Στις αρχές του 6ου αι. έχουμε το αξιόλογο πλούσιο και επιβλητικό έργο του Ρωμανού Μελωδού. Αφού έζησε στην Έμεσσα και τη Βηρυτό, εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη στα χρόνια του Ιουστίνου ή του Ιουστινιανού. Με την ποίησή του κορυφώθηκε η προσπάθεια να χρησιμοποιηθούν στην εκκλησιαστική ποίηση τα ρυθμικά μέτρα και δημιουργήθηκε το είδος της εκκλησιαστικής υμνογραφίας που καλλιεργήθηκε και από άλλους, σύγχρονους ή μεταγενέστερους. Τον διέκρινε υψηλή ποιητικότητα, δραματικότητα, μεγαλοπρέπεια και απλό ύφος. Ο λυρισμός του εκδηλώθηκε σε εικόνες παρμένες από τη φύση. Δίκαια θεωρήθηκε ο κορυφαίος βυζαντινός ποιητής. Από τη σχολή του επίσης πρέπει να προέρχεται ο ποιητής του λαμπρού "Ακάθιστου Ύμνου".

Στή μεσαιωνική περίοδος (700-1200) ο Ιωάννης Δαμασκηνός με το έργο του "Πηγή γνώσεως" πραγματοποίησε κωδικοποίηση των διδαγμάτων των Πατέρων της Εκκλησίας και των αποφάσεων των οικουμενικών συνόδων. Ο Δαμασκηνός καθώς και ο Θεόδωρος Στουδίτης, λίγο μεταγενέστερός του, τάχθηκαν κατά των εικονομάχων και αναδείχτηκαν σημαντικοί θεολόγοι. Ο Δαμασκηνός, στο έργο του "Υπέρ των εικόνων", ξεχωρίζει την έννοια της λατρείας από την προσκύνηση. Παράλληλα κατέχει ξεχωριστή θέση και ως ποιητής. Υπήρξε συνεχιστής του Ανδρέα Κρήτης, κανονογράφος και υμνογράφος με μυστικιστική διάθεση.

Ο Θεόδωρος Στουδίτης (759-826) καταπολέμησε ως θεολόγος τις μεταρρυθμίσεις των Ισαύρων αυτοκρατόρων. Υπήρξε μεταρρυθμιστής του μοναχικού βίου και έγραψε ύμνους και επιγράμματα σε αγίους. Στα έργα του, Μικρά κατήχησις και Μεγάλη κατήχησις, προέβαλε τα ασκητικά ιδεώδη της χριστιανικής τελείωσης. Παρείχε με αυτά συμβουλές στους μοναχούς της μονής του Στουδίου, όπου ήταν ηγούμενος. Λογοτεχνικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι επιστολές του.

Η ποιήτρια Κασσιανή έγραψε πρωτότυπα και ωραία ποιήματα ποικίλου περιεχομένου, αλλά και ύμνους και επιγράμματα με σατιρική διάθεση. Έγραψε επίσης και γνωμικά.

⁴⁵ <http://www.agiasofia.com/greek/sunopsis.html>

⁴⁶ <http://users.sch.gr/fstav/greek/sunopsis.html>

Ο Φώτιος (825-893) και ο Ψελλός κυριάρχησαν στην κυρίως βυζαντινή περίοδο. Υπήρξαν οι πρόδρομοι της ανθρωπιστικής κίνησης που προέβαλε αργότερα, στα χρόνια των Κομνηνών και των Παλαιολόγων. Ο Φώτιος με τη "Μυριόβιβλο" και τα άλλα φιλολογικά του έργα συνετέλεσε σημαντικά στη διάσωση της αρχαίας σοφίας και την ερμηνεία της. Από τους αρχαίους φιλοσόφους προτιμούσε τον Αριστοτέλη, ενώ στα έργα του Πλάτωνα ξεχώρισε το μυθολογικό στοιχείο. Καλλιέργησε τη θεολογία (υπήρξε και οικουμενικός πατριάρχης), τη φιλοσοφία, το δίκαιο, τη γραμματική, τις φυσικές επιστήμες και την ιατρική. Κατηγορήθηκε από τους συντηρητικούς της εποχής του για τα μαθήματά του στο Πανεπιστήμιο της Μαγναύρας, που αναδιοργανώθηκε από τον Καίσαρα Βάρδα. Συγκρότησε Λεξικό και έγραψε τα Αμφιλόχεια. Το ύφος του ήταν οξύ και φωτεινό. Ο μαθητής του Αρέθας (850-932), επίσκοπος Καισαρείας της Καππαδοκίας, άφησε ερμηνευτικές εργασίες σε κείμενα της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, καθώς επίσης σχόλια και παρατηρήσεις στον Πλάτωνα, τον Λουκιανό και τον Ευσέβιο.

Ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος (905-959) έγραψε την ιστορία του παππού του, Βασιλείου Α', έργο με πανηγυρικό χαρακτήρα. Ο Κωνσταντίνος όχι μόνο θέλησε να αναδιοργανώσει την παιδεία αλλά και παρακίνησε στη συγγραφή χρήσιμων έργων. Ο ίδιος έγραψε το έργο "Προς τον ίδιον υιόν Ρωμανόν", που σχετίζεται με τη διοίκηση της αυτοκρατορίας, το "Περί θεμάτων", σχετικό με τη διοικητική διαίρεση του κράτους, και την "Εκθεσιν περί Βασιλείου Τάξεως", που περιγράφει το πρωτόκολλο της βυζαντινής αυλής.

Ο Μιχαήλ Ψελλός (1018-1078), σημαντικός λόγιος, φιλόσοφος και ιστορικός, ανανέωσε τον φιλοσοφικό στοχασμό με τη μελέτη της πλατωνικής κυρίως φιλοσοφίας και προσπάθησε να διαχωρίσει τη φιλοσοφική από τη θεολογική σκέψη. Δίδαξε στο "Γυμνάσιον" που ίδρυσε ο Κωνσταντίνος Θ' Μονομάχος. Σύμφωνα με τις αντιλήψεις του, η φιλοσοφική παιδεία θα έπρεπε να ξεκινά από τη λογική και τη φυσική του Αριστοτέλη και, με τη βοήθεια του Πλάτωνα, του Πλωτίνου και του Πρόκλου, να μελετηθεί αργότερα η μεταφυσική. Έβλεπε τους αρχαίους ως προδρόμους του χριστιανισμού και ήρθε σε αντίθεση με τον Ιωάννη Ξιφιλίνο, προϊστάμενο του Διδασκαλείου των νόμων. Ως πλατωνιστής υπήρξε πρόδρομος όχι μόνο του Γεωργίου Γεμιστού (Πλήθωνα) αλλά και του πλατωνισμού της Αναγέννησης. Στη Χρονογραφία του, όπου πραγματεύτηκε τα ιστορικά γεγονότα των ετών 976-1077, ο Ψελλός έδωσε επιτυχημένες εικόνες ιστορικών προσώπων. Τα γεγονότα της βασιλείας του Βασιλείου Β' τα πραγματεύτηκε εισαγωγικά. Η έκθεσή του δεν είχε πλατειασμούς και περιττολογίες, ακριβολογούσε και μελετούσε ψυχολογικά πρόσωπα και γεγονότα.

Ο Μιχαήλ Ατταλειάτης (11ος αι.) ξεχώρισε ως αμερόληπτος ιστορικός. Πραγματεύτηκε την ιστορία της περιόδου 1034-1079, με οξεία παρατηρητικότητα και βαθιά κρίση. Η γλώσσα του τοποθετείται ανάμεσα στην απλούστερη ομιλούμενη του 9ου και 10ου αι. και την αρχαϊστική των χρόνων των Κομνηνών. Πολιτιστικό ενδιαφέρον παρουσιάζει το

"Τυπικό" μοναστηριού και πτωχοκομείου που ίδρυσε, καθώς μάλιστα μας παρέχει και χρήσιμα στοιχεία από τη ζωή του συγγραφέα.

Ο Νικηφόρος Βρυέννιος (1062-1137) εξιστόρησε χωρίς μεγάλη αντικειμενικότητα τα γεγονότα των ετών 1070-1079, αρχίζοντας από τον Ισαάκιο Κομνηνό και φτάνοντας έως τα μέσα της βασιλείας του Νικηφόρου Βοτανειάτη. Το έργο του Βρυέννιου θεωρείται κατώτερο από το έργο της γυναίκας του Αννας Κομνηνής, που συνέχισε την ιστορία του. Η "Αλεξιάς" της Αννας Κομνηνής (1083-1148) εκθέτει τα γεγονότα των ετών 1069 - 1118 με βάση, εκτός των άλλων, τα αρχεία του κράτους και τη διπλωματική αλληλογραφία. Επηρεάστηκε από παλαιότερους της ιστοριογράφους, αλλά κυρίως μιμήθηκε τον Θουκυδίδη. Δεν είχε όμως γνήσια ιστορική σύλληψη των γεγονότων και δεν διείδυσε στις αιτίες τους. Μολονότι μεροληπτικό και με άλλα ελαττώματα, το έργο της παρέχει πολύ χρήσιμες πληροφορίες. Το ύφος της είναι αρχαϊστικό, ρητορικό και σε μεγάλο βαθμό τεχνητό.

Ο Ιωάννης Κίνναμος (1143 - 1185) πραγματεύτηκε στην "Επιτομή" του, με φιλαλήθεια και λακωνικότητα, τα γεγονότα της βασιλείας του Ιωάννη Β' και του Μανουήλ Α' Κομνηνού (1118-1176). Έχει ως πρότυπο τον Ηρόδοτο και τον Ξενοφώντα, και τον Προκόπιο.

Ο Νικήτας Χωνιάτης (1150 - 1210), στη "Χρονικήν Διήγησιν", που πραγματεύτηκε γεγονότα των ετών 1118-1206, έδειξε τη φιλαλήθεια και τον πατριωτισμό του, παρατηρητικότητα και ζωντάνια περιγραφής. Στηρίχτηκε στην πείρα του και σε διηγήσεις σύγχρονών του προσώπων. Έχει επίσημο, πομπώδες και σκοτεινό ύφος και αρχαϊστική γλώσσα. Μας δίνει όμως ενδιαφέρουσα εικόνα της Πόλης στα χρόνια της Αλωσης του 1204. Μερικοί τον τοποθετούν δίπλα στον Ψελλό. Έγραψε και θεολογικό σύγγραμμα, την "Πανοπλία Δογματική".

Ο Ιωάννης Σκυλίτσης που είχε χρηματίσει ανώτερος αξιωματούχος, πραγματεύτηκε γεγονότα από το 811 έως τα μέσα του 11ου αιώνα. Στηρίχτηκε και σε άγνωστες σε μας πηγές. Ξεχωρίζουν μέσα στο έργο του όσα σχετίζονται με τον Βασίλειο Β'. Στην εισαγωγή του έργου του αντιμετώπισε κριτικά τους προγενέστερους του ιστορικούς. Ο άλλος αξιόλογος χρονογράφος της εποχής, ο Ιωάννης Ζωναράς (αρχές 12ου αι.), πραγματεύτηκε γεγονότα από κτίσεως κόσμου έως το 1118, τον θάνατο δηλαδή του Αλεξίου Α' Κομνηνού. Αντλώντας κυρίως από τον Σκυλίτση και τον Ψελλό και κατά ένα μέρος από τον Ατταλειάτη, έδειξε ανεξαρτησία απέναντι στις πηγές του. Έχοντας στενή εξάρτηση από την Άννα Κομνηνή, έκανε συμπληρώσεις στο έργο της.

Η μεγάλη φυσιογνωμία του Ευσταθίου, μητροπολίτη Θεσσαλονίκης (1125-1194), ακτινοβόλησε τον 12ο αι. Υπήρξε λαμπρός μελετητής του Ομήρου και του Πινδάρου, αλλά και συνάμα της σύγχρονης του γλώσσας και των ηθών και εθίμων της εποχής του.

Έγραψε "Παρεκβολάς εις την Ομήρου Οδύσσειαν και Ιλιάδα" καθώς και σχόλια στον Διονύσιο Περιηγητή και τον Ιωάννη Δαμασκηνό. Πριν γίνει μητροπολίτης, είχε διατελέσει διδάσκαλος της ρητορικής στην Κωνσταντινούπολη. Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει και το χρονικό του για την άλωση της Θεσσαλονίκης από τους Νορμανδούς το 1185. Από τα άλλα έργα του, θεολογικά, επιστημονικά και ρητορικά, ορισμένα παρουσιάζουν ιδιαίτερο πολιτιστικό ενδιαφέρον. Η "Επίσκεψις Βίου Μοναχικού" επί διορθώσει των περί αυτόν αναφέρεται στην αναδιοργάνωση του βίου των μοναχών της εποχής του. Ιδιαίτερη σημασία έχουν επίσης οι επιστολές και οι λόγοι του.

Στην Υστερομεσαιωνική Περίοδο (1200-1600) παρουσιάστηκε μεγάλη ακμή στα γράμματα, μολονότι το κράτος κατέρρεε. Εντάθηκε τόσο η στροφή προς την αρχαιότητα όσο και η χρήση απλούστερης γλώσσας. Υπογραμμίστηκε έτσι ο μεταβατικός χαρακτήρας της περιόδου. Ο συντηρητικός κόσμος δέσποζε στην πεζογραφία, όπου κυριαρχούσε η αρχαϊστική γλώσσα. Ο ανανεωτικός κόσμος εκδηλώθηκε με τα έμμετρα γραμματειακά είδη. Ακραιφνέστερο εμφανίστηκε σε αυτή την περίοδο το ελληνικό και πατριωτικό αίσθημα που απομάκρυνε από την καθαυτό βυζαντινή παράδοση και οδήγησε σε μια αντίληψη καθαρά ελληνική που διαμορφώθηκε τόσο με αρχαϊστικά στοιχεία όσο και με στοιχεία της νεωτεριστικής νοοτροπίας. Η χρονογραφία παρήκμαζε, ενώ καλλιεργήθηκε με επιτυχία η ιστοριογραφία. Η αποκορύφωση του ανθρωπιστικού κινήματος οδήγησε στην καλλιέργεια των επιστημών, στη συστηματικότερη μελέτη της αρχαίας γραμματείας και στην ανάπτυξη της φιλοσοφικής διάνοησης με επίδραση από τον νεοπλατωνισμό του Ψελλού.

Σημαντικός ιστορικός υπήρξε ο Γεώργιος Ακροπολίτης (1217-1282), που έδρασε στη Νίκαια και μετά το 1261 στην Κωνσταντινούπολη. Υπήρξε σημαντικός λόγιος και διδάσκαλος. Συνέβαλε μάλιστα στην αναδιοργάνωση της παιδείας επί Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου. Στο ιστορικό του έργο "Χρονική Συγγραφή" πραγματεύτηκε με ρεαλισμό και απαθή κρίση, και σε ύφος φροντισμένο και ακριβολόγο, τα γεγονότα των ετών 1203-1261. Έγραψε και "Επιτάφιοι" στον Ιωάννη Γ' Βατάτζη καθώς και προοίμιο στην έκδοση επιστολών του Θεοδώρου Λασκάρεως από 63 τρίμετρους.

Αξιόλογος υπήρξε και ο ιστορικός Γεώργιος Παχυμέρης (1242-1310), που με το έργο του "Συγγραφικαί Ιστορίαι" μας έδωσε εικόνα των γεγονότων των ετών 1255-1308. Εντρυφήσε ιδίως στην έκθεση δογματικών διαφορών και διενέξεων. Ήταν αντίπαλος της φιλενωτικής πολιτικής του Μιχαήλ Η'. Το ύφος του είναι εξεζητημένο και η λογικότητά του τον έκανε να συμφύρει στοιχεία παρμένα από τον Όμηρο, δογματικές συζητήσεις και στοιχεία της σύγχρονης του γλώσσας. Έγραψε και ποικιλία άλλων συγγραμμάτων, καθώς και ποιήματα, επιστολές και μία έμμετρη αυτοβιογραφία.

Από τους λογίους που στον 14ο αι. μελέτησαν τον αρχαίο κόσμο αναφέρεται ο Μάξιμος Πλανούδης (1260-1310). Με τις μεταφράσεις λατινικών συγγραμμάτων στα ελληνικά

έγινε πνευματικός ενδιάμεσος μεταξύ ανατολικού και δυτικού κόσμου. Έγραψε σχόλια στον μαθηματικό Διόφαντο, γραμματικές και απανθίσματα από αρχαίους συγγραφείς. Ο Μανουήλ Μοσχόπουλος υπήρξε κι αυτός γραμματικός και σχολιαστής. Ήταν πραγματολόγος στο ύφος του. Και ο Θωμάς Μάγιστρος με τις συγγραφές του εξυπηρέτησε την παιδεία. Σχολίασε τους τραγικούς και τον Αριστοτέλη, ίσως και τον Πίνδαρο. Αξιομνημόνευτα είναι τα έργα του "Περί βασιλείας" και "Περί πολιτείας". Υπήρξε επίσης λεξικογράφος.

Ιστοριογράφος των γεγονότων της εποχής του ήταν ο Ιωάννης Καντακουζηνός (1292-1383), που εξιστόρησε τα γεγονότα από το 1320 έως το 1360. Δεν υπήρξε αμερόληπτος, αφού έλαβε μέρος στα πολιτικά γεγονότα των χρόνων του. Παρέχει όμως σημαντικές πληροφορίες για τους γειτονικούς λαούς. Το έργο του εκτιμάται και από αισθητική άποψη. Έγραψε και θεολογικά έργα, καθώς και παράφραση μέρους των από τα "Ηθικά Νικομάχεια" του Αριστοτέλη.

Μεγάλη είναι η συμβολή επίσης του Γεωργίου Γεμιστού ή Πλήθωνα (1360 - 1452), λόγιου με σημαντική δραστηριότητα. Μελετώντας τον πλατωνισμό και τους νεοπλατωνικούς, προσπάθησε να δημιουργήσει μια νέα παγκόσμια θρησκεία. Φιλοσόφησε και θεολόγησε, όμως δεν ήταν χριστιανός. Οι Νόμοι του δεν διασώθηκαν ολόκληροι. Τα άλλα έργα του είναι φιλοσοφικά, ιστορικά, αστρονομικά, γεωγραφικά, γραμματικά, ρητορικά και μουσικά. Σημαντικό είναι εκείνο που επιγράφεται "Περί ων Αριστοτέλης προς Πλάτωνα διαφέρεται". Σε υπομνήματά του έδωσε συμβουλές για τα μεγάλα και ποικίλα ζητήματα της εποχής του.

Ο Βησσαρίων (1403-1472) υπήρξε μητροπολίτης στη Νίκαια και αργότερα καρδινάλιος. Γνώστης του ιταλικού ανθρωπισμού, έγινε οπαδός των δυτικών δογμάτων. Συνεχιστής κατά ένα μέρος του πλατωνισμού του Ψελλού, άντλησε έμπνευση και από θεολόγους του δυτικού Μεσαίωνα. Ενδιαφέρθηκε επίσης για τη μύηση των Ελλήνων της εποχής του στη γνώση της ευρωπαϊκής τεχνικής. Σηγηγόρησε στον δόγη της Βενετίας για την οργάνωση σταυροφορίας κατά των Τούρκων. Έγραψε Κριτικές θέσεις κατά του Γεωργίου Τραπεζουντίου, που συκοφαντούσε τον Πλάτωνα.

Τέσσερις ιστοριογράφοι εξιστόρησαν τα γεγονότα της εποχής. Ο Λαόνικος Χαλκοκονδύλης (1432-1490) ακολούθησε ως πρότυπα τον Θουκυδίδη και τον Ηρόδοτο και πραγματεύτηκε γεγονότα κυρίως από το 1298 έως το 1463. Αντιμετώπισε με κριτική διάθεση τα γεγονότα, όμως δεν υπήρξε ακριβής στις χρονολογίες του. Πίστευε στα πεπρωμένα του ελληνισμού, παρά την πτώση που διαπίστωνε στην εποχή του. Το ύφος του ήταν επιτηδευμένο και ασαφές.

Ο Δούκας (1400-1470) άρχισε το έργο του με τα γεγονότα του 1341 και κατέληξε στην τουρκική κατάληψη της Μυτιλήνης (1462). Διακρίνεται για τη φιλαλήθειά του και τη

ζωντανή έκθεση των γεγονότων. Καλλιέργησε έναν ηθελημένο δημοτικισμό και η νοοτροπία του ήταν μάλλον ανθρώπου του λαού. Υπήρξε φιλενωτικός, αλλά συνάμα πατριώτης.

Ο Γεώργιος Σφραντζής (1401-1478), αξιωματούχος της αυλής, έγραψε Χρονικό των ετών 1413-1478. Η γλώσσα του Σφραντζή δεν ήταν επιμελημένη, διαφέροντας από εκείνη του Κριτόβουλου και του Χαλκοκονδύλη. Στο εκκλησιαστικό ζήτημα ακολούθησε την ανθενωτική τάση.

Η κρητική λογοτεχνική παραγωγή του 15ου και του 16ου αι. πρέπει να τοποθετηθεί στα πλαίσια της μεσαιωνικής δημώδους γραμματείας. Στην Κρήτη μάλιστα, τον επόμενο αιώνα, η μεσαιωνική δημώδης λογοτεχνία θα βρει την αποκορύφωσή της με τα έργα του Γεωργίου Χορτάτη (Πανώρια, Ερωφίλη, Κατζούρμπος) και του Βιτσέντζου Κορνάρου (Η θυσία του Αβραάμ και Ερωτόκριτος). Ο Ερωτόκριτος θεωρείται το σπουδαιότερο ελληνικό λογοτεχνικό μνημείο έως τις αρχές του 19ου αιώνα.

Βυζαντινή μουσική⁴⁷ είναι η εξέλιξη και καλλιέργεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής και πήρε το όνομα αυτό από την περιοχή του Βυζαντίου που είναι η πρώτη ονομασία της πρωτεύουσας της νέας αυτοκρατορίας, κατά τον Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο.

Η Βυζαντινή Μουσική είναι η μουσική της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που μεταφράζεται κι απαρτίζεται αποκλειστικά από ελληνικά κείμενα ως μελωδία. Έλληνες και ξένοι ιστορικοί συμφωνούν ότι αυτές οι μελωδίες, οι εκκλησιαστικοί ήχοι και γενικά το όλο σύστημα της βυζαντινής μουσικής, συνδέεται στενά με το αρχαίο ελληνικό μουσικό σύστημα. Οι αρχές της χρονολογούνται από ορισμένους μελετητές στον 4ο αιώνα μ.Χ, λίγο μετά τη μεταφορά της πρωτεύουσας της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη από το Μέγα Κωνσταντίνο.

Η βυζαντινή μουσική που διασώζεται είναι στο σύνολό της εκκλησιαστική, με εξαίρεση κάποιους αυτοκρατορικούς ύμνους, που και αυτοί έχουν θρησκευτικά στοιχεία. Το βυζαντινό άσμα ήταν μονωδικό, σε ελεύθερο ρυθμό, και προσπάθησε συχνά να απεικονίσει μελωδικά την έννοια των λέξεων. Η γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε ήταν η ελληνική. Ο βυζαντινός ύμνος, του οποίου υπήρξαν τρεις τύποι, ήταν η μέγιστη έκφανση αυτού του μουσικού είδους.

Μέρος της βυζαντινής μουσικής, αν και χρονικά μεταγενέστερο μπορεί να θεωρηθεί το δημοτικό τραγούδι, αν και διαφέρει από την εκκλησιαστική μουσική στο ότι έχει σταθερό μέτρο, ώστε να εξυπηρετείται και ο χορευτικός σκοπός. Αυτό δεν είναι τυχαίο: στον ίδιο γεωγραφικό χώρο, από τον ίδιο πολιτισμό η μουσική είναι ενιαία. Μην ξεχνάμε

⁴⁷<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CF%85%CE%B6%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%AE.%CE%BC%CE%BF%CF%85%CF%83%CE%B9%CE%BA%CE%AE>

πως η πρώτη φορά που διδάχτηκε (ευρέως) η δυτική μουσική στον Ελληνικό χώρο, ήταν με την έλευση του Όθωνα. Μέχρι τότε η μουσική που εκτελείτο, ακουγόταν καταγραφόταν και διδασκόταν (εμπειρικά ή/και σε μουσικοδιδασκαλεία) ήταν η βυζαντινή. Έτσι με τον όρο "Βυζαντινή Μουσική" εννοούμε την κάθε λογής μουσική παραγωγή της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Κυρίως όμως σημαίνει τη μουσική της λατρείας της ελληνορθόδοξης εκκλησίας. Από τη μελέτη των πηγών οδηγούμαστε σε μια διάκριση της μουσικής παραγωγής της βυζαντινής εποχής ανάλογα με τη λειτουργικότητά της στη ζωή. Από τη μια έχουμε την εκκλησιαστική βυζαντινή μουσική, που χρησιμοποιείται στη λατρεία και γενικά στις θρησκευτικές τελετές, με καταφανή επίδραση και διάδοση και έξω από τα όρια της αυτοκρατορίας, από την άλλη υπάρχει παράλληλα η κοσμική βυζαντινή μουσική, που συντροφεύει τις διασκεδάσεις, τις χαρές και τα γλέντια των Βυζαντινών και γενικά κάθε εκδήλωση έξω από τα εκκλησιαστικά πλαίσια και που είναι δεμένη με τις τοπικές παραδόσεις και χρωματισμένη από την ιδιοσυγκρασία των επιμέρους πληθυσμών της αυτοκρατορίας. Όσο και αν υπάρχει αλληλεπίδραση των δύο αυτών ειδών μουσικής, ουσιαστικά παρατηρείται, κυρίως από την εκκλησιαστική πλευρά, η τάση για δημιουργία στεγανού διαχωριστικού διαφράγματος, γιατί η μουσική καλλιέργεια θεωρείται μέσο «ψυχαγωγίας» με την αρχαία σημασία του όρου, ψυχικής παιδείας με ορισμένο στόχο. Η κοσμική μουσική, συνδεμένη με τις διασκεδάσεις του ειδωλολατρικού παρελθόντος - που σχετιζόταν άμεσα ή έμμεσα με τη λατρεία των αρχαίων θεών - δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή από την εκκλησία, έτσι όσο μεγάλωνε η επιρροή της στη βυζαντινή κοινωνία, τόσο παραμεριζόταν στο περιθώριο της επισημότητας και της δημοσιότητας η κοσμική μουσική. Αυτός είναι ο λόγος που οι πηγές για την κοσμική μουσική είναι εξαιρετικά φειδωλές και η γνώση μας ελλιπής σ' αυτόν τον τομέα.

Η σειρά των μεγάλων υμνογράφων του Βυζαντίου, που ήταν μαζί ποιητές και συνθέτες της μουσικής των εκκλησιαστικών ύμνων, φαίνεται πως αρχίζει ήδη από τον 3ο αιώνα με τον επίσκοπο Μεθόδιο. Μια πρώτη ωριμότητα κατακτάται τον 4ο και 5ο αιώνα (Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Ανθιμος, Αυξέντιος) και οδηγεί στην πρώτη μεγάλη κορύφωση (6ος - 7ος αι.) με τους δημιουργούς του Κοντακίου Αναστάσιο Κυριακό και κυρίως το Ρωμανό Μελωδό, του οποίου η μεν ποίηση τοποθετείται δίπλα σε αυτήν των αρχαίων λυρικών σε ύψος και έξαρση, η δε μουσική δεν φαίνεται να υστερεί από το υψηλότερο αυτό επίπεδο. Ακολουθούν οι διδάσκαλοι του Κανόνος: ο Ανδρέας ο Κρήτης, ο Ιωάννης Δαμασκηνός, ο Κοσμάς Ιεροσολυμίτης (7ος, 8ος αι.). Τον 9ο αιώνα η μονή Στουδίου της Κωνσταντινούπολης γίνεται το επίκεντρο της υμνογραφίας: Θεόδωρος Στουδίτης, Ιωσήφ Στουδίτης και Θεοφάνης Στουδίτης. Φτάνουμε έτσι σε μία δεύτερη κορύφωση: περισσότερο από το ένα τρίτο των ονομάτων υμνογράφων των έντεκα αιώνων της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας που σώθηκαν ανήκουν στον 9ο αιώνα. Η περίοδος αυτή συνεχίζεται τον 10ο και 11ο αιώνα, αλλά με τον Ιωάννη Μαυρόποδα, τον επονομαζόμενο τελευταίο των Ελλήνων Πατέρων, κλείνει η περίοδος της υμνογραφίας.

Έχουν συγκεντρωθεί πλέον τόσο πολλοί ύμνοι, ώστε η Εκκλησία αποφασίζει να απαγορεύσει τη σύνθεση νέων ύμνων από την εποχή αυτή και ύστερα.

Το Θέατρο Σκιών

Το θέατρο σκιών αδιαμφισβήτητα συντείνει στη μόρφωση και τη θεατρική αγωγή. Τα παιδιά σαν δημιουργοί ενισχύουν την αυτοπεποίθησή τους και την κοινωνικότητά τους. Στα παιδιά μπορούν να δοθούν παραστάσεις με θέματα από τα παραμύθια, τη λαϊκή παράδοση, τη μυθολογία, αλλά και τη λογοτεχνία. Παράλληλα το θέατρο σκιών μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν μάθημα χειροτεχνίας με την κατασκευή φιγούρας, σκηνικών και ζωγραφικής. Χωρισμένα σε ομάδες μπορούν να κατασκευάσουν τις φιγούρες τους και να παρουσιάσουν τη δική τους παράσταση. Η συμμετοχή τους θα τα καταστήσει κοινωνούς σε μια πράξη συλλογική. Στόχος όχι ο διδακτισμός αλλά η ανάγκη κάθαρσης των παιδιών μέσα από το γέλιο, τη φαντασία και το όνειρο. Η ανατρεπτικότητα, η έλλειψη συμβατικότητας, και καθωσπρεπισμού καθιστούν τον Καραγκιόζη σύμβολο ελευθερίας και αγωνιστικότητας. Ο Καραγκιόζης εκφράζει τον αγώνα του καλού εναντίον του κακού μέσα από το γέλιο και τη σάτιρα. Το ελληνικό Θέατρο Σκιών, γνήσια και αντιπροσωπευτική έκφανση του λαϊκού μας πολιτισμού, είναι άμεσα συνδεδεμένο με την παράδοση. Τέσσερις μορφές λαϊκής τέχνης συνεργάζονται αρμονικά για να αποδώσουν αυτή την τόσο περίτεχνη, αλλά και συνάμα βαθιά απλή τέχνη: ο λόγος, η μουσική, η όρχηση και η λαϊκή ζωγραφική συνυφασμένες με την ιστορία του λαού μας, την εκάστοτε επικαιρότητα, τις κοινωνικές ανισότητες και συγκρούσεις που αποτυπώνουν στο μπερντέ την ελληνική ψυχή.

Το θέατρο σκιών είναι είδος του λαϊκού θεάτρου. Το συναντούμε στις χώρες της Ασίας, της Μέσης Ανατολής, της Βόρειας Αφρικής και των Βαλκανίων. Στο ταξίδι του από την Ανατολή στη Δύση αλλάζει προσωπεία και περνά από διαφορετικά στάδια, το δράμα, την ιεροτελεστία και την κωμωδία.

Οι θεωρίες γύρω από τις πηγές του θεάτρου σκιών είναι αντιφατικές, όλες όμως οι πληροφορίες δείχνουν ότι γεννήθηκε στην Ασία (την Ινδία, την Ιάβα ή την Κίνα). Η δημιουργία του θεάτρου σκιών συνδέεται με την πίστη ότι οι σκιές είναι πνεύματα. Έτσι δεν είναι τυχαίο ότι πρωτοεμφανίστηκε στους λαούς της Άπω Ανατολής, στους οποίους οι μύθοι και οι δοξασίες για τα πνεύματα έχουν να κάνουν με τη φιλοσοφική θεώρηση της ζωής τους.

Τη καταγωγή του θεάτρου σκιών διεκδικούν πολλές χώρες, ανάμεσά τους, η Ελλάδα, η Τουρκία, η Αίγυπτος, η Κίνα, και άλλες. Το θέατρο σκιών άγνωστο στον Ελληνορωμαϊκό ή Δυτικοευρωπαϊκό πολιτισμό πρώτο-φαίνεται στο Μωαμεθανικό και νομαδικό κυρίως κόσμο της Μέσης Ανατολής, ως την Κίνα και την Ινδονησία. Το είδος έφτασε μέσω της θαλασσινής οδού στον αραβικό κόσμο και στην Αίγυπτο για πρώτη φορά κατά τα μεσαιωνικά χρόνια από όπου φαίνεται ότι μεταφυτεύτηκε στην Κωνσταντινούπολη. Κατά άλλους ερευνητές το θέατρο σκιών ανάγεται στην ελληνική αρχαιότητα*: στα Ελευσίνια μυστήρια, στους Δωριείς μίμους των Μεγάρων, στη λατρεία

του Διονύσου και στις κωμωδίες του Αριστοφάνη. Όπως στον τούρκικο Καραγκιόζη, έτσι και στον ελληνικό, τα γυναικεία πρόσωπα είναι λιγοστά, γιατί ο παίκτης που κάνει όλες τις φωνές, είναι άνδρας. Το ίδιο συμβαίνει και στο αρχαίο ελληνικό θέατρο, όπου οι ηθοποιοί ήταν άνδρες, που έκαναν και τους γυναικείους ρόλους.

Σαν φιλοσοφία τον χαρακτήρα του καραγκιόζη ως λαϊκό ήρωα, ο οποίος αντιπροσωπεύει με έναν σκωπτικό, θυμόσοφο και σατιρικό τρόπο τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα τον συναντάμε στο αρχαίο μιμικό θέατρο, στο θέατρο της αρχαίας Ρώμης όπως και στον ιππόδρομο του Βυζαντίου, στην Comedia dell' arte*, στον Μολιέρο, στον Σαίξπηρ.

Στο χώρο της Μεσογείου το θέατρο σκιών εμφανίζεται για πρώτη φορά κατά τα μεσαιωνικά χρόνια στον αραβικό πολιτισμό, στην Αίγυπτο, απ' όπου φαίνεται πως μεταφέρθηκε στην Κωνσταντινούπολη πιθανότατα από το Σουλτάνο Σελίμ Α' (1512-1520). Η μεταφορά αυτή εξηγείται εξαιτίας της εικονοκλαστικής συμπεριφοράς του Ισλάμ. Ο θεοκρατούμενος πολιτισμός του Ισλάμ δεν ενθαρρύνει τη δημιουργία των πλαστικών τεχνών και γενικά τη μίμηση ζωντανών οργανισμών. Έτσι το θέατρο σκιών, που κρύβεται πίσω από το λευκό πανί, δίνει τη δυνατότητα της θεατρικής έκφρασης στους Οθωμανούς, καθώς το θέαμα βασίζεται στην αναπαράσταση ανθρώπων σε δύο διαστάσεις που δεν απαγορεύεται από την Ισλαμική θρησκεία. Πώς όμως έφτασε στη Μεσόγειο αυτό το αγαπημένο θέαμα σκιών για να καταλήξει στην Τουρκία και στην Ελλάδα;

Οι εμπορικοί δρόμοι ανάμεσα στην Ιάβα και τον αραβικό κόσμο βοήθησαν στις πολιτιστικές ανταλλαγές και επιδράσεις. Σύμφωνα με πολλούς μελετητές όταν οι Οθωμανοί καταλαμβάνουν το Βυζάντιο, έρχονται σε επαφή με το βυζαντινό μίμο* και τον μεταμορφώνουν στο γνωστό είδος του θεάτρου σκιών. Οι δυτικές επίσης μειονότητες, εγκατεστημένες στην Οθωμανική επικράτεια, αφήνουν κι αυτές με τη σειρά τους το στίγμα τους και επιδρούν πολιτιστικά στο βαθμό που μπορούν να αφομοιωθούν και τους επιτρέπει η φιλοσοφική θεώρηση και οι θρησκευτικές αντιλήψεις του οθωμανικού κόσμου.

Για την προέλευση του Καραγκιόζη υπάρχουν σήμερα αρκετές πληροφορίες, αλλά για την καταγωγή των δύο πρωταγωνιστών του, του Καραγκιόζ και του Χατζιβάτ, αρκούμαστε ακόμη και σήμερα στους μύθους για τη σύλληψή τους. Όλες οι ιστορίες και οι διηγήσεις για την προέλευσή τους είναι εξίσου γοητευτικές: Ο Καραγκιόζ είναι ο ανέμελος άνθρωπος και ο Χατζή Αϊβάντ ο σεμνός φιλόσοφος (ο Αρλεκίνο και ο Πανταλόνε). Ο Χατζή Αϊβάντ, ο οποίος για εβδομήντα επτά χρόνια ήταν ταχυδρόμος στο δρόμο Προύσα-Μέκκα, δολοφονήθηκε κοντά στην τελευταία πόλη και τον έθαψαν στο Χοναίν. Αυτή είναι η προέλευση του Χατζή Αϊβάντ. Ο Καραγκιόζ ήταν ταχυδρόμος του Κωνσταντίνου, του τελευταίου Έλληνα αυτοκράτορα. Ήταν κόπτης και ζούσε στην γειτονιά της Ανδριανούπολης στο Κιρκκιλισέ και ήταν κλέφτης με ευφράδεια. Ολόκληρο το όνομά του ήταν Σοφιοσλή Καραγκιόζ Μπαλή Τσελεμπί. Τον έστελναν μια φορά το χρόνο στον Ala-ud din, τον πρίγκιπα των Σελτζουκιδών, που έμενε στο Ικόνιο. Εκεί άρχισε έναν καβγά και έναν αστείο συναγωνισμό με τον Χατζή Αϊβάντ, τον ταχυδρόμο της αυλής του Ala-ud din. Αυτούς τους καβγάδες μιμήθηκαν και αναπαράστησαν οι μίμοι δημιουργώντας την αρχή για τις παραστάσεις του "Καραγκιόζ". Ένας άλλος θρύλος που συχνά ακούγεται, ειδικά στην Ελλάδα είναι αυτός που παραθέτει ο Σωτήρης Σπαθάρης στα απομνημονεύματά του: Ο Χατζηαβάτης είναι εργολάβος στην Προύσα και κτίζει το σαράι του Πασά. Ο Καραγκιόζης δουλεύει εκεί σαν αρχιμάστορας μαραγκός και λέει χιλιάδες ιστορίες στους εργάτες αποσπώντας τους από τη δουλειά τους. Όταν ο Πασάς ανακαλύπτει την αργοπορία και ρωτάει τον Καραγκιόζη το λόγο, ο Χατζηαβάτης του λέει την αλήθεια. Ο Πασάς καλεί τον Καραγκιόζη απειλώντας τον ότι αν συνεχίσει θα τον τιμωρήσει με θάνατο. Φυσικά ο Καραγκιόζης συνεχίζει και ο Πασάς διατάζει να τον σκοτώσουν, αλλά επειδή όλοι αγανακτούν μαζί του, για να τους ηρεμήσει κτίζει ένα μνημείο στην Προύσα στην μνήμη του Καραγκιόζη. Ο Πασάς αισθάνεται ένοχος για την αδικία και για να τον διασκεδάσουν οι άνθρωποί του καλούν τον Χατζηαβάτη, ο οποίος επαναλαμβάνει τις ιστορίες του Καραγκιόζη. Μια μέρα ο Χατζηαβάτης κόβει ένα κομμάτι από άσπρο ύφασμα, το φωτίζει με λάμπα και δίνει μια παράσταση "Καραγκιόζη". Ο Πασάς ευχαριστείται τόσο ώστε παραχωρεί στον Χατζηαβάτη την άδεια να δίνει παραστάσεις. Η τουρκική παράδοση αντίστοιχα μας πληροφορεί πως: Ο Καραγκιόζης ήταν χτίστης κι επειδή με τα αστεία του καθυστέρουσε τους εργάτες στην κατασκευή του τζαμιού, τον σκότωσε ο σουλτάνος Οχράν (1326-1359). Ο Χατζηαβάτης που ήταν εργολάβος του έργου, για να διασκεδάσει τον μετανιωμένο σουλτάνο έφτιαξε έναν χάρτινο Καραγκιόζη και τον ζωντάνεψε πίσω από ένα φωτισμένο πανί. Τόσο ευχαριστήθηκε ο σουλτάνος που έδωσε άδεια στον Χατζηαβάτη να παίζει τις ιστορίες του Καραγκιόζη όπου ήθελε και έφτιαξε ένα ωραίο μνημείο στην Προύσα όπου τον ενταφίασε με μεγάλες τιμές. (Μυστακίδου, 1982).

Την εποχή της μεγάλης άνθησης του αραβικού πολιτισμού κατά τα μεσαιωνικά χρόνια, στην Αίγυπτο το θέατρο σκιών με τις μορφές του παραπέμπει σε μια εξελιγμένη μορφή αστικής κοινωνίας. Βασικό ρόλο στη μεταφορά του θεάτρου Σκιών από την Αίγυπτο στην Τουρκία έπαιξαν σύμφωνα με τις πηγές οι Τσιγγάνοι. Ταξιδιωτικές περιγραφές

αναφέρουν το είδος κατά τον 16ο αιώνα και με μεγαλύτερη συχνότητα κατά τον επόμενο. Τον 17ο αιώνα το θέατρο σκιών στην Τουρκία είναι ένα καθιερωμένο είδος διασκέδασης, ιδιαίτερα δημοφιλές γνωστό με το όνομα Καραγκιόζ (μαυρομάτης). Τόσο ο τουρκικός Καραγκιόζ όσο και ο ελληνικός Καραγκιόζης ανήκουν στο είδος της κωμωδίας.

Οι κωμωδίες του μπορούν να χαρακτηρισθούν σαν φάρσες με θέματα παρμένα από την καθημερινή ζωή. Ο Οθωμανικός μπερντές αποτελείται από χαρακτήρες που ανήκαν σε όλα τα γνωστά Έθνη της τότε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπως ο Τούρκος, ο Έλληνας, ο Φράγκος, ο Κούρδος ο Πέρσης, ο Άραβας, ο Εβραίος και ο Αλβανός. Δεν γνωρίζουμε τη μορφή του ανατολίτικου Καραγκιόζη που πέρασε στην Τουρκία. Οι παίκτες της εποχής ήταν συνήθως Τούρκοι τσιγγάνοι και Εβραίοι και έπαιζαν στα τουρκικά, ελληνικά, εβραϊκά και αρβανίτικα. Γνωρίζουμε όμως ότι ο τουρκικός Καραγκιόζης ήταν ένα θέαμα αθυρόστομο, με αρκετές αισχρολογίες. Ωστόσο το θέαμα αυτό ήταν και θρησκευτικό. Την εποχή του Ραμαζανιού* ψυχαγωγούσε τους Τούρκους δίπλα στα τζαμιά. Οι παλαιότεροι στερεότυποι πρόλογοι των οθωμανικών παραστάσεων του Καραγκιόζη ξεκινούσαν με μια θρησκευτική προσευχή προς τον παντοδύναμο μέσω της οποίας επικαλούνταν τον Αλλάχ ως πηγή του φωτός. Οι σκιές είναι οι αδύναμες Τούρκικο θέατρο σκιών.

Χατζηαβάτης - Καραγκιόζης. ανθρώπινες υπάρξεις οι οποίες δίχως το φως του Θεού δεν θα υπήρχαν ούτε καν ως σκιές. Στις παραστάσεις του τουρκικού Καραγκιόζη χρειάζονται τέσσερα πρόσωπα: Ο Καραγκιόζ, ο Χατζή-Αϊβάτ, ο Μπαμπά και ο Ζεϊμπέκ. Ο Καραγκιόζ, πανούργος και υποκριτής χωρίς να είναι ευφυής, προκαλεί το γέλιο με αστεία και λογοπαίγνια, στα οποία επικρατεί η αισχρολογία. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του είναι το φαλακρό.

Στην Ελλάδα το θέατρο σκιών, ταυτισμένο με τον Καραγκιόζη, γίνεται ιδιαίτερα δημοφιλές σαν είδος ψυχαγωγίας. Αποτελεί λαϊκή καλλιτεχνική έκφραση, απευθύνεται στην πλατιά μάζα και εκφράζει τις απόψεις του λαού. Για την προέλευση του Καραγκιόζη υπάρχουν σήμερα αρκετές πληροφορίες, αλλά για την καταγωγή των δύο πρωταγωνιστών του, του Καραγκιόζ και του Χατζιβάτ, αρκούμαστε ακόμη και σήμερα στους μύθους για τη σύλλησή τους.

Το ταξίδι που έκανε το θέατρο σκιών μέσα στο χώρο και το χρόνο για να φτάσει στη χώρα μας ήταν μακρύ και περιπετειώδες. Η γνωριμία των Ελλήνων με τον ανατολίτικο ήρωα Καραγκιόζ έγινε κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης Τουρκοκρατίας, κάπου στα μέσα του 17ου ή 18ου αιώνα, όταν το είδος ταξίδευε από τις βορειοαφρικανικές ακτές της Μεσογείου, τη Λιβύη, την Τυνησία, την Αίγυπτο και την Αλγερία στην Κωνσταντινούπολη. Από όλες τις αντιφατικές μαρτυρίες καταλήγουμε στο ότι ο Καραγκιόζης έφτασε στην πατρίδα μας από την Τουρκία μετά την απελευθέρωση είτε σαν Τούρκος ελληνόφωνος ή σαν Ρωμιός τουρκόφωνος από την Πόλη ακολουθώντας το τουρκικό του πρότυπο.

Η πολιτογράφηση του Καραγκιόζη φαίνεται πως έγινε στον ηπειρώτικο χώρο, άγνωστο πότε ακριβώς με παραστάσεις, με ήρωες του '21 υπαρκτούς και φανταστικούς. Η ηπειρωτική παράδοση δημιούργησε τη παράσταση του "Μελαλέξανδρου και του καταραμένου φιδιού" που προέρχεται από τη συναξαριακή παράδοση του Αγίου Γεωργίου με στοιχεία από το τουρκικό θέατρο. Με τη δημοφιλέστατη αυτή παράσταση επιτεύχθηκε μια σύνδεση του οθωμανικού θεάματος με παραδόσεις του αγροτικού λαϊκού πολιτισμού. Από τα Γιάννενα κατέβηκε στη νότια ελεύθερη Ελλάδα και έφτασε στην Πάτρα το 1880. Η πορεία του από εκεί και πέρα διαγράφεται σχεδόν ομοιόμορφη. Αυτή η προϊστορία εξηγεί και τη σχεδόν μόνιμη παρουσία του σαραγιού ως κλασικού σκηνικού διακόσμου του ελληνικού μπερντέ, όπως ανάλογα εξηγείται η παρουσία του Βεζίρη, του Βεληγκέκα κ.α. που πολλές φορές αποτελούν αναχρονισμό.

Ο ελληνικός Καραγκιόζης ωστόσο είναι δημιούργημα των λαϊκών στρωμάτων των αστικών κέντρων στα τέλη του 19ου αιώνα και στις αρχές του 20ου αιώνα. Ιδανική ήταν η Τρικουπική και η αμέσως επόμενη περίοδος, με την καπιταλιστική ανάπτυξη της χώρας και τα πρώτα κύματα αστυφιλίας.

Στην πρώτη περίοδο μέχρι το 1880 ο ελληνικός Καραγκιόζης ήταν ένα αντίγραφο του τουρκικού μπερντέ. Μετά το 1880 άρχισε να ελληνοποιείται. Πέταξε το χαμάμ και όρθωσε αντικριστά στο σαράι την παράγκα. Έτσι το θέατρο σκιών μετατράπηκε αυτόματα σε μια κοινωνική διαμαρτυρία.

Η πρώτη γραπτή αναφορά για παράσταση Καραγκιόζη στην Ελλάδα χρονολογείται στα 1841 στην εφημερίδα Ταχύπτερος Φήμη. Το 1860 ο Γιάννης Μπράχαλης εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη για να εγκατασταθεί στον Πειραιά. Εκεί ίδρυσε το πρώτο ελληνικό θέατρο σκιών. Το σημαντικό ήταν ότι έβαλε τον Καραγκιόζη να μιλήσει ελληνικά. Το θεματολόγιο του ωστόσο ήταν πολύ περιορισμένο, αναμασούσε έργα του οθωμανικού ρεπερτορίου και αποτελούσε θέαμα ακατάλληλο για γυναίκες και παιδιά, καθώς τα αστεία του ήταν πρόστυχα.

Ο Καραγκιόζης αγγίζει μικρούς και μεγάλους. Είναι μια ψυχαγωγία που προβληματίζει. Συγκινεί με το πνεύμα του, τη σάτιρα, τη φαντασία, το χιούμορ. Αγγίζει ιδιαίτερα τα παιδιά που διαθέτουν πλούσια φαντασία, τα κάνει να σκέφτονται, να προβληματίζονται, να κρίνουν, να μαθαίνουν διασκεδάζοντας.

Τέχνη και Αρχιτεκτονική της Κωνσταντινούπολης

Με τον όρο Βυζαντινή τέχνη αναφερόμαστε γενικά στην καλλιτεχνική παραγωγή και έκφραση που αναπτύχθηκε την περίοδο της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας μεταξύ του 4ου αιώνα και της άλωσης της Κωνσταντινούπολης το 1453. Η βυζαντινή τέχνη θεωρείται πως γεννήθηκε αρχικά στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας Κωνσταντινούπολη, αλλά επεκτάθηκε στο μεγαλύτερο τμήμα του μεσογειακού κόσμου και ανατολικά ως την Αρμενία. Υπήρξε αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης αφενός της αρχαίας ελληνικής παράδοσης και αφετέρου της ανατολικής επίδρασης και θρησκευτικότητας. Με την επικράτηση του Χριστιανισμού, η βυζαντινή τεχνοτροπία χαρακτηρίζεται από τα

στοιχεία μιας αμιγώς θρησκευτικής τέχνης, σκοπός της οποίας δεν είναι τόσο η αναζήτηση του κάλλους και της αρμονίας όσο η εσωτερικότητα, ο συμβολισμός και η υποβολή της θρησκευτικής συγκίνησης.

Η βυζαντινή τέχνη έφθασε στο ύψιστο επίπεδο δημιουργικής δύναμης και πρωτοτυπίας κληροδοτώντας στην ανθρωπότητα έργα διαχρονικής αξίας. Η βυζαντινή τέχνη προήλθε από τη γόνιμη σύζευξη της ελληνορωμαϊκής παράδοσης, των ανατολικών επιρροών και της νέας θρησκευτικής πραγματικότητας του χριστιανισμού, ωστόσο ανέπτυξε μια ξεχωριστή και ευδιάκριτη φυσιογνωμία. Τεράστιο ενδιαφέρον παρουσιάζει η βυζαντινή τέχνη και από ιστορικής άποψης, καθώς καθρεπτίζει με μοναδική καθαρότητα τη σύνθεση του βυζαντινού πολιτισμού από διαφορετικά πολιτισμικά στοιχεία, όλα ενωμένα σε ένα τέλειο μίγμα, όπου το σύνολο είναι κάτι περισσότερο από τα μέρη που το συνθέτουν.

Οι χαρακτηριστικές καλλιτεχνικές μορφές της βυζαντινής τέχνης άρχισαν να αναπτύσσονται στη Ρωμαϊκή αυτοκρατορία από τον 4ο αιώνα. Η ίδρυση της Κωνσταντινούπολης το 324 συνδέθηκε με τη δημιουργία ενός μεγάλου νέου καλλιτεχνικού κέντρου για το ανατολικό μισό της αυτοκρατορίας και ειδικότερα ένα κέντρο με έντονα χριστιανικά στοιχεία. Μπορούμε να διακρίνουμε τρεις βασικές περιόδους της βυζαντινής τέχνης:

* παλαιοχριστιανική τέχνη και πρωτοβυζαντινή περίοδος(4ος-7ος αιώνας) 324 - 610

* εικονομαχία και μεσοβυζαντινή τέχνη (8ος-12ος αιώνας)

* περίοδος των Παλαιολόγων και ύστερη βυζαντινή τέχνη (13ος-15ος αιώνας).

Παλαιοχριστιανική και Πρωτοβυζαντινή τέχνη

Η πρώτη περίοδος της βυζαντινής τέχνης αποτελεί ένα μεταβατικό διάστημα και χαρακτηρίζεται κατά συνέπεια από μία συνύπαρξη της ρωμαϊκής παράδοσης με τα πρότυπα της ύστερης αρχαιότητας και των χριστιανικών επιδράσεων. Χαρακτηριστική μορφή έκφρασης της παλαιοχριστιανικής αρχιτεκτονικής τέχνης, αποτελεί ένας νέος ρυθμός εκκλησιαστικού ναού, η βασιλική, που συναντάται σε τρεις μορφές, δρομική βασιλική, βασιλική με εγκάρσιο κλίτος και σταυροειδής βασιλική και η οποία στα χρόνια του Ιουστινιανού συνοδεύεται και από την παρουσία τρούλου. Η κατασκευή της Αγίας Σοφίας αποτελεί ίσως το σπουδαιότερο δείγμα, πρότυπο για όλους τους μεταγενέστερους βυζαντινούς ναούς αλλά και σύμβολο εξουσίας της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Ο ημισφαιρικός τρούλος της, στηρίζεται σε τέσσερις ογκώδεις πεσσούς, με τη βοήθεια τεσσάρων ημικυκλικών τόξων. Άλλα σημαντικά κτίσματα επί βασιλείας Ιουστινιανού

είναι η βασιλική της Αγίας Ειρήνης και οι ναοί των Αγίων Αποστόλων και Αγίου Ιωάννη στην Έφεσο.

Η τέχνη της Πρώιμης Βυζαντινής περιόδου παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη της καλλιτεχνικής δημιουργίας στο Βυζάντιο. Βασικό χαρακτηριστικό της τέχνης των δύο πρώτων αιώνων, μετά την αναγνώριση του χριστιανισμού ως επίσημης θρησκείας του ρωμαϊκού κράτους, υπήρξε ο συγκερασμός του ελληνορωμαϊκού πολιτισμού και του χριστιανικού πνεύματος. Κορύφωμα της Πρώιμης βυζαντινής τέχνης υπήρξε η εποχή του Ιουστινιανού Α' (527-565). Στη διάρκεια της συντελέστηκε η ουσιαστική σύνθεση των στοιχείων εκείνων που χαρακτήρισαν την καλλιτεχνική δραστηριότητα στους επόμενους αιώνες, δηλαδή της μεγαλοπρέπειας, της αρμονίας και του μέτρου.

"Από τους πολυάριθμους ευρωπαϊκούς πολιτισμούς που η αισθητική μας θεωρεί τα μνημεία τους μεγάλα, η βυζαντινή εικαστική τέχνη ήταν η πρώτη που ανακάλυψε την αρχή της ερμηνείας, αντί της αναπαράστασης των νοητών φαινομένων, πράγμα που στην εποχή μας αποτελεί βάση κάθε καλλιτεχνικής δημιουργίας"

Στη ζωγραφική, αν και διατηρείται αρχικά η ελληνιστική θεματολογία (τοπία και συμβολικές αναπαραστάσεις), σταδιακά -- και ειδικότερα στις ανατολικές επαρχίες της αυτοκρατορίας -- αρχίζουν να διακρίνονται και αυστηρά θρησκευτικά θέματα. Χαρακτηριστικό δείγμα παλαιοχριστιανικής ζωγραφικής αποτελούν οι εικόνες, οι τοιχογραφίες και τα διακοσμητικά ψηφιδωτά διαφόρων ναών. Ειδικότερα τα τελευταία, αν και είχαν πρωτοεμφανιστεί και διαμορφωθεί κατά τον 5ο αιώνα π.Χ., κατά τη βυζαντινή περίοδο θεωρείται πως φθάνουν στην μεγαλύτερη ακμή τους. Αρχικά γινόταν χρήση των ψηφιδωτών για την κάλυψη επιφανειών, όπως δαπέδων κατοικιών, ανακτόρων ή ναών καθώς και εσωτερικών τοίχων των εκκλησιαστικών ναών.

Η θεματολογία της διακόσμησης περιλαμβάνει κυρίως θρησκευτικά σύμβολα και θέματα από την Αγία Γραφή, ενώ σπανιότερα απεικονίζονται μυθολογικά αλληγορικά θέματα. Χαρακτηριστικά δείγματα ψηφιδωτών βρίσκονται στο Μαυσωλείο της κόρης του Μεγάλου Κωνσταντίνου, στο ναό της Αγίας Μαρίας της Μείζονος και του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη, στο Βαπτιστήριο της Μητροπόλεως στη Νεάπολη αλλά και στο Μαυσωλείο της Γκάλα Πλακιδίας στη Ραβέννα.

Η εποχή του Ιουστινιανού Α' (527-565) υπήρξε το κορύφωμα της Πρώιμης Βυζαντινής τέχνης. Στη διάρκειά της συντελείται η ουσιαστική σύνθεση των στοιχείων εκείνων που θα αποτελέσουν τη βυζαντινή τέχνη: το ρωμαϊκό ιδεώδες της μεγαλοπρέπειας και τεχνικής δεξιοτεχνίας, η ελληνική αίσθηση της αρμονίας και του μέτρου, το ανατολικό πνεύμα της διακοσμητικότητας και φαντασίας.

Στον τομέα της αρχιτεκτονικής κάνει την εμφάνισή του ένας νέος αρχιτεκτονικός τύπος, η τρουλαία βασιλική, ενώ σταδιακά τα επιμέρους αρχιτεκτονικά στοιχεία θα απομακρυνθούν από τις παραδόσεις της κλασικής και ελληνοιστικής αρχαιότητας. Νέες τάσεις εμφανίζονται και στη γλυπτική, που χαρακτηρίζεται από την απομάκρυνση από τα φυσιοκρατικά πρότυπα των προηγούμενων αιώνων και τη στροφή προς ένα πιο διακοσμητικό ύφος. Σημαντικά επιτεύγματα επίσης έχει να επιδείξει η περίοδος στην τέχνη του ψηφιδωτού, των εικόνων, και των εικονογραφημένων χειρογράφων.

Τέλος, μοναδικής ομορφιάς και τεχνικής τελειότητας είναι τα έργα μικροτεχνίας, αντικείμενα από ελεφαντοστό και πολύτιμα μέταλλα, που σώζονται μέχρι τις μέρες μας.

Παράλληλα με την αρχιτεκτονική και την ζωγραφική, αναπτύσσεται και η μικροτεχνία με βάση υλικά όπως το ελεφαντόδοντο, το χρυσάφι ή το ασήμι, αν και δεν διασώζεται σήμερα μεγάλο μέρος δημιουργιών αυτού του είδους.

Μεσοβυζαντινή περίοδος

Η περίοδος που ξεκίνησε με τη βασιλεία του Ηρακλείου, το 610, και κατέληξε με την άνοδο στο θρόνο της δυναστείας των Μακεδόνων, το 867, αποτελεί μια μεταβατική εποχή για το Βυζάντιο. Οι δύο αιώνες μετά τον Ιουστινιανό και κυρίως το διάστημα 640-843 ονομάζονται στην τέχνη Πρωτοβυζαντινή περίοδος, ορολογία που χρησιμοποιείται με σκοπό να φανερώσει το τέλος της υστερορωμαϊκής παράδοσης και την απαρχή της νέας εποχής, όπου κυριάρχησε η αυστηρά δομημένη, υπερβατική μορφή της τέχνης. Τόσο η διαμάχη που προκάλεσε η μονοενεργητική-μονοθελητική αίρεση όσο και η εικονομαχική έριδα επηρέασαν έντονα την τέχνη και στάθηκαν αφορμή για την πλούσια συγγραφική παραγωγή του πνευματικού κόσμου.

Την περίοδο 730-843 η βυζαντινή αυτοκρατορία κλονίζεται από τις έριδες σχετικά με τη λατρεία των θείων μορφών και την απεικόνισή τους στην τέχνη. Στα πλαίσια αυτών, πολλές εικόνες και τοιχογραφίες καταστρέφονται ή αντικαθίστανται από άλλες, με αποκλειστικά διακοσμητικά θέματα, που περιλαμβάνουν την απεικόνιση ζώων, πτηνών, ή γεωμετρικών μορφών καθώς και σταυρών. Μετά την εικονομαχία στην αγιογράφιση των ναών, εφαρμόζεται ένας κοινός κανόνας, αν και όχι πάντα με την ίδια ακρίβεια. Συγκεκριμένα, κάθε μέρος του ναού αποκτά μία συγκεκριμένη συμβολική σημασία και κατά συνέπεια και μία ξεχωριστή θεματολογία στην εικονογράφιση. Κατά αυτό τον τρόπο, στον τρούλο απεικονίζεται ο Θεός που περιβάλλεται από τους Προφήτες ενώ στην ασίδα παριστάνεται η Παναγία είτε κρατώντας το θείο βρέφος είτε μόνη. Στο δεύτερο μισό του 9ου αιώνα και κατά τη διάρκεια του 10ου αιώνα, σημαντική άνθηση γνωρίζουν και τα εικονογραφημένα χειρόγραφα, με μικρογραφίες που διακοσμούν τα θρησκευτικά κυρίως κείμενα.

Από την περίοδο 610-867 σώζονται λίγες εικόνες. Αξίζει να παρατηρήσει κανείς ότι η συμβολή της εικονομαχικής περιόδου είναι αναμφίβολη στη διαμόρφωση του ρόλου των θρησκευτικών εικόνων. Κατά την ίδια περίοδο, η παραγωγή των εικόνων συνεχίστηκε σε περιοχές έξω από το βυζαντινό κράτος, όπου δεν ίσχυαν τα διατάγματα των εικονοκλαστών, γιατί οι περιοχές αυτές βρίσκονταν υπό αραβική κυριαρχία. Το Σινά αποτελεί το μοναδικό κέντρο, όπου η παραγωγή εικόνων, και επομένως και η εξέλιξή τους, δε σταμάτησε ποτέ. Εκεί σώζονται εικόνες που χρονολογούνται στον 7ο και 8ο αιώνα.

Την περίοδο της ύφεσης που παρατηρήθηκε στα χρόνια της εικονομαχίας, διαδέχεται η μεγάλη ακμή της βυζαντινής τέχνης στα χρόνια της Μακεδονικής δυναστείας. Σε αυτή την περίοδο, αναπτύσσεται ιδιαίτερα η αρχιτεκτονική, ενώ επικρατεί ο σταυροειδής με τρούλο ναός, χωρίς να απουσιάζει ωστόσο και ο προγενέστερος τύπος της βασιλικής. Οι εκκλησιαστικοί ναοί διακρίνονται από μεγαλύτερη κομψότητα και είναι λιγότερο λιτοί, χωρίς όμως να αποκλίνουν από τον κυρίως σκοπό της πρόκλησης μίας πνευματικής ανάτασης στους πιστούς. Ένας ακόμα τύπος που εμφανίζεται αυτή την περίοδο είναι ο οκταγωνικός, του οποίου η ονομασία προέρχεται από τη στήριξη του τρούλου που είναι οκταγωνική. Οι ναοί αυτοί διακρίνονται στον ηπειρωτικό και τον νησιωτικό οκταγωνικό τύπο, ονομασίες που προέρχονται από το γεγονός πως τα ανάλογα μνημεία που έχουν σωθεί βρίσκονται στην ηπειρωτική και την νησιωτική Ελλάδα αντίστοιχα. Τα υλικά που κυριαρχούν είναι οι πλίνθοι και οι ακατέργαστες ή λαξευμένες πέτρες, υλικά που εναλλάσσονται προσδίδοντας ένα χαρακτηριστικό αισθητικό αποτέλεσμα.

Η γλυπτική τέχνη είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την αρχιτεκτονική και τα περισσότερα έργα που έχουν διασωθεί αποτελούν τμήμα αρχιτεκτονικών κτισμάτων. Τα θέματα των γλυπτών είναι κυρίως γεωμετρικά με έντονα διακοσμητικό χαρακτήρα, ενώ σπανιότερα απεικονίζονται και ανθρώπινες μορφές.

Την Μακεδονική δυναστεία διαδέχτηκε η δυναστεία των Κομνηνών (1057-1185) και συγχρόνως μια δεύτερη περίοδο αναγέννησης της βυζαντινής τέχνης. Το σημαντικότερο ίσως έργο αυτής της περιόδου είναι η βασιλική του Αγίου Μάρκου στη Βενετία, έργο που ξεκίνησε το 1063.

Υστεροβυζαντινή περίοδος

Η ύστερη βυζαντινή τέχνη οριοθετείται από την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους και εκτείνεται χρονικά ως την άλωση της. Την περίοδο αυτή, το Βυζάντιο παύει να αποτελεί το ισχυρό πολιτικό και πολιτιστικό κέντρο της μεσοβυζαντινής εποχής.

Οι **αρχιτεκτονικοί** τύποι δεν διαφοροποιούνται αισθητά από τα παραδείγματα των προγενέστερων εποχών. Κύριο χαρακτηριστικό τους είναι η μεγαλύτερη ποικιλομορφία, η οποία εκδηλώνεται με τη δημιουργία συνδυαστικών τύπων. Τα είδη ναών που απαντούν κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο είναι η βασιλική, ο σταυροειδής εγγεγραμμένος τύπος με τρούλο, ο οκταγωνικός, ο μικτός τύπος και ο σταυρεπίστεγος. Επιπλέον, σε ορισμένα μνημεία, αναγνωρίζονται μορφολογικές επιδράσεις της γοθτικής αρχιτεκτονικής που οφείλονται κυρίως στην επιρροή των Φράγκων, με χαρακτηριστικότερο στοιχείο τις οξυκόρυγες αψίδες.

Οι **εικονογραφίες** της εποχής ακολουθούν τα πρότυπα της μεσοβυζαντινή εποχής, ενώ παράλληλα εμπλουτίζονται προοδευτικά με θέματα από την παιδική ηλικία και τα πάθη του Χριστού ή το βίο της Παναγίας. Συνηθίζεται επίσης η χρήση παραστάσεων της Παλαιάς Διαθήκης που θεωρούνται ότι προεικονίζουν την Καινή Διαθήκη.

Στη ζωγραφική αυτής περιόδου, εμφανίζονται πιο έντονα φυσιοκρατικά στοιχεία, ενώ αρκετοί καλλιτέχνες επιδιώκουν σταδιακά μία περισσότερο υποκειμενική απόδοση των παραδοσιακών θεμάτων που αναπτύσσουν, με αποτέλεσμα να τονίζονται οι εκφράσεις των προσώπων ή οι κινήσεις των μορφών που απεικονίζονται. Κατά την υστεροβυζαντινή περίοδο η τέχνη της φορητής εικόνας φτάνει στη μεγαλύτερη της ακμή, με πολλές εικόνες να σώζονται μέχρι σήμερα.

Η Δυναστεία των Παλαιολόγων που ξεκινά το 1259, αποτελεί ίσως την τελευταία άνθηση της βυζαντινής τέχνης, κυρίως διότι κατά αυτή την περίοδο εντείνεται η αλληλεπίδραση μεταξύ βυζαντινών και Ιταλών καλλιτεχνών.

Η **Ζωγραφική** τέχνη στο Βυζάντιο εκφράστηκε με τις μικρογραφίες (πάνω σε ιερά και όχι μόνο βιβλία), με τα ψηφιδωτά, τις τοιχογραφίες, τις φορητές εικόνες και τα ψηφιδωτά δάπεδα. Μετά την Εικονομαχία καθιερώνεται για την αγιογράφιση των ναών ένα πρόγραμμα-κανόνας που εφαρμόζεται σε όλους τους ναούς του βυζαντινού κόσμου, όχι όμως πάντα με την ίδια ακρίβεια. Κάθε μέρος του ναού έχει συμβολική σημασία γι' αυτό θα έχει και ειδική εικονογράφιση. Ο τρούλος συμβολίζει τον ουρανό με τον Παντοκράτορα περιστοιχισμένο από αγγέλους ή προφήτες. Στην αψίδα του ιερού η Θεοτόκος ανάμεσα στους αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ, άλλοτε ορθή Δεομένη, άλλοτε καθιστή Βρεφοκρατούσα. Πιο κάτω, στην αψίδα, εικονίζεται η Κοινωνία των Αποστόλων. Στα λοφία του τρούλου οι Ευαγγελιστές και γύρω στους τοίχους του ναού και του νάρθηκα οι Δεσποτικές Εορτές. Στα άλλα μέρη του ναού οι άγιοι: μάρτυρες, διάκονοι, επίσκοποι, πολεμικοί άγιοι. Παραδείγματα αυτού του εικονογραφικού προγράμματος διατηρούνται στον Όσιο Λουκά στη Φωκίδα, στη Νέα Μονή της Χίου και στην εκκλησία του Δαφνίου στην Αττική.

Τα ψηφιδωτά, καθώς προχωράμε στη μελέτη της παλαιοχριστιανικής αρχιτεκτονικής, είναι ένα άλλο αξιόλογο χαρακτηριστικό της διακόσμησης των ναών. Πρόκειται βέβαια για έναν τύπο δημιουργίας που είχε πρωτοεμφανιστεί και διαμορφωθεί τον 5ο πΧ αιώνα, παρόλα αυτά όμως στο Βυζάντιο έφτασε στην τελείωσή του. Αρχικά γινόταν χρήση των ψηφιδωτών για την κάλυψη επιφανειών, όπως δαπέδων κατοικιών, ανακτόρων, ναών και εσωτερικών τοίχων των χριστιανικών ναών. Τα ψηφιδωτά των δαπέδων ακμάζουν κατά τους αιώνες 4ο, 5ο και 6ο.

Διακοσμητικά θέματα έχουν, πλην του σταυρού και των θεμάτων από την Αγία Γραφή, τα γεωμετρικά σχέδια, φυτά, ζώα με συγκεκριμένες σκηνές κυνηγιού και αλληλοεξόντωσης, ακόμη και μυθολογικά θέματα συμβολικά και αλληγορικά. Τα ψηφιδωτά των τοίχων των ναών θα δώσουν τη μεγαλύτερη άνθιση στο είδος και καθώς συγκρινόμενα με τη ζωγραφική είναι συνθέσεις δύσκολες στην εκτέλεση αλλά και δαπανηρές γι' αυτούς που επιθυμούν την απόκτησή τους, θα βρουν πρόσφορο έδαφος εξαιτίας και των πολιτικών εξελίξεων και της κατίσχυσης του Χριστιανισμού στη Μεσόγειο των παλαιοχριστιανικών χρόνων.

Το χαρακτηριστικό των δημιουργών των ψηφιδωτών αυτών είναι ότι προσπαθούν και το κατορθώνουν να αποδώσουν την πνευματική περισσότερο υπόσταση των μορφών έναντι της σωματικής-υλικής, με έναν τρόπο υπερβατικό και με τονισμό των ματιών, κέντρου του ανθρώπινου ψυχισμού. Χαρακτηριστικά δείγματα ψηφιδωτών της δυτικής τέχνης είναι το Μουσωλείο της κόρης του Μεγάλου Κωνσταντίνου, ο ναός της Αγίας Μαρίας της Μείζονος και του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη, το Βαπτιστήριο της Μητροπόλεως στη Νεάπολη, το Μουσωλείο της Γκάλα Πλακιδίας στη Ραβέννα.

Η βυζαντινή τέχνη είναι μια καθαρά θρησκευτική τέχνη και διακρίνεται για τον εσωτερισμό, το συμβολισμό, την υπερβατικότητα αλλά και τη συμβατική χρήση των μέσων έκφρασης. Ο συμβατισμός αυτός στηρίζεται σε δυο βασικά γνωρίσματα, 1ο, την αποδοχή τρόπων έκφρασης από την αρχαιότητα που δίνει έμφαση στην φυσική παρουσία της φιγούρας σαν μέσου έκφρασης και διατύπωσης μηνυμάτων και 2ο, κάτω από ανατολίτικες επιδράσεις, τη μεταμόρφωση των αρχαίων τύπων για χάρη μιας συμβολικής και υπερβατικής αποτίμησης της φιγούρας.

Στη μακραίωνη ιστορία της βυζαντινής τέχνης τα δύο αυτά χαρακτηριστικά βρίσκονται συχνά αντιμέτωπα ο εξωτερικός με τον εσωτερικό πνευματικό κόσμο, το ορατό με το άορατο ασώματο, το φυσικό με το υπερφυσικό, πάντοτε όμως υπερισχύει το εσωτερικό.

Όμως η φύση και ο ορατός κόσμος δεν έχουν σοβαρή θέση στη βυζαντινή τέχνη. Ο χώρος στερείται προοπτικής και βάθους δέντρα, σπίτια, πόλεις αποδίδονται σχεδιαγραμματικά συνοπτικά. Στην προσπάθειά της να εξαύλωσε το φυσικό κόσμο η βυζαντινή τέχνη στοχεύει στη μεταβολή του φυσικού κόσμου σε σύμβολα, με την

επιπεδοποίηση του όγκου την κατάργηση του βάρους τη μετωπικότητα, την καταστολή του προσωπικού συναισθήματος κτλ.

Πράγματι οι πολύ συγκρατημένες κινήσεις και χειρονομίες το πολύ αυστηρό πνευματικό και υπερκόσμιο ύφος στα πρόσωπα ακόμη και στις δραματικές ή τραγικές σκηνές είναι στοιχεία που δεν επιτρέπουν την έκφραση προσωπικού έντονου συναισθήματος χαράς, λύπης, απόγνωσης, γιατί αυτές οι ψυχικές εκδηλώσεις ταιριάζουν μόνο στη ν παρούσα πρόσκαιρη ζωή, όχι όμως στην αιώνια.

Ύστερα από τις πρώτες «εκκλησίες» που στεγάζονταν στις κατακόμβες, οι πρώτοι ναοί κτίζονται στο πρότυπο της ρωμαϊκής βασιλικής ενός στενόμακρου οικοδομήματος, ή στα περίκεντρα κυκλικά οικοδομήματα των ρωμαϊκών χρόνων. Ένας μάλιστα τύπος βυζαντινής βασιλικής, όπως είναι η Αγία Σοφία στην Κωνσταντινούπολη, στολίζεται με τρούλο. Αργότερα αναπτύσσονται κι άλλες ποικίλες κατόψεις που βασίζονται στο σχήμα του σταυρού που συνδυάζουν βαρελοειδείς θόλους, κεντρικό μεγαλοπρεπή τρούλο κι όμορφα επιβλητικά καμπαναριά.

Ενώ οι πρώτες παραστάσεις περιορίζονται σε διάφορα σύμβολα, στον ΙΧΘΥ, την άγκυρα, το παγώνι, την άμπελο και σε άλλα, όπως η συμβολική φιγούρα του καλού ποιμένα ή άλλες ολιγοπρόσωπες και δίχως σύνδεση παραστάσεις, στους βυζαντινούς χρόνους οι συνθέσεις γίνονται πολυπρόσωπες και κοσμούν όλο το εσωτερικό των νοών. Είναι ψηφιδωτά και τοιχογραφίες με σκηνές από τη ζωή του Χριστού, της Παναγίας, των Αγίων της εκκλησίας, σκηνές από την Παλαιά Διαθήκη, από τα απόκρυφα συγγράμματα κτλ.

Πλάι στις μνημειακές αυτές συνθέσεις που συναντούμε σ' όλο το χριστιανικό κόσμο, τη Ραβέννα και την Ιταλία, την Κωνσταντινούπολη, τις Σλαβικές χώρες, την Ελλάδα, Μικρά Ασία, τα νησιά και την Κύπρο, τη χριστιανική Ανατολή ως τη μακρινή Ρωσία, είναι και φορητή εικόνα με ανάλογες παραστάσεις όπως και στις μνημειακές συνθέσεις που αποτελούν μάλιστα αντικείμενα λατρείας.

Η αργυροχοΐα, χρυσοχοΐα, η υφαντική-κεντητική, αλλά και το ξυλόγλυπτο, απλό ή επιχρυσωμένο, είναι κλάδοι που ανθούν στα βυζαντινά χρόνια και συνδέονται άμεσα με την εκκλησία. Τις τέχνες αυτές συναντούμε στα ιερά σκεύη, στα άμφια, στα περίτεχνα ξυλόγλυπτα εικονοστάσια, προσκυνητάρια, θρόνους, άμβωνες κτλ.

Ενώ η ελληνιστική τέχνη και αργότερα η ρωμαϊκή απελευθερώνει τον καλλιτέχνη, σε κάποιο βαθμό, από την αποκλειστική εξυπηρέτηση της θρησκείας, η εμφάνιση του Χριστιανισμού στα ρωμαϊκά χρόνια βάζει ξανά την τέχνη κάτω από τη σφαίρα επιρροής της θρησκείας, από τα πρώτα κιόλας χρόνια. Τους πρώτους αιώνες της παλαιοχριστιανικής τέχνης θα ακολουθήσουν, τον 4ο αιώνα ως το 15ο αιώνα, η

βυζαντινή τέχνη που θα επιβιώσει ως τις μέρες μας, πολύ εξασθενημένη φυσικά, ως βυζαντινή παράδοση.

Η χριστιανική αρχιτεκτονική εκδηλώνεται για πρώτη φορά με τους πρώτους μεγάλους ναούς της Χριστιανοσύνης που εμφανίζονται στη Ρώμη, όταν πια η θρησκεία επισημοποιείται. Αυτές οι εκκλησίες βασίζονται σε περίκεντρα σχέδια και στο ρωμαϊκό σχέδιο της μακρόστενης βασιλικής. Με την Αγία Σοφία που κτίζει ο Ιουστινιανός στα 532-7 στο Βυζάντιο, λύνεται ένα σπουδαίο αρχιτεκτονικό πρόβλημα, η στήριξη ενός ημισφαιρικού τρούλου πάνω σε τετράγωνη βάση. Η Αγία Σοφία σύντομα γίνεται το σύμβολο της Χριστιανοσύνης, εγκαινιάζει μια λαμπρή περίοδο αρχιτεκτονικής δραστηριότητας και δίνει μάλιστα ένα πρότυπο σχέδιο για μίμηση.

Όμως κι άλλα σχέδια εκκλησιών εμφανίζονται εκτός από τη βασιλική με τρούλο. Ο τύπος που τελικά επικρατεί στο δεύτερο μισό του 9ου αιώνα είναι ο σταυροειδής με τρούλο, το σχέδιο που έχει στην τετραγωνική του κάτοψη εγγεγραμμένο τον ελληνικό σταυρό, με δύο βαρελοειδείς θόλους να τέμνονται και να σχηματίζουν σταυρό στο δε σημείο της τομής τους να υψώνεται τρούλος, όπως είναι για παράδειγμα η μικρή εκκλησία του Οσίου Λουκά στη Φωκίδα (11ος αι.)

Στους πολύ πλούσιους ναούς τα δάπεδα, οι κολόνες και οι τοίχοι κοσμούνται με ακριβά πολύχρωμα μάρμαρα, ενώ εξωτερικά οι τοίχοι και τα ανοίγματα των παραθύρων, τα καμπαναριά κτλ. διακοσμούνται με κεραμοπλαστικά στολίσματα. Πρόσθετη ομορφιά προσδίδουν τα μονόλοβα, δίλοβα ή τρίλοβα παράθυρα στους τοίχους και τα μικρότερα παράθυρα στο τύμπανο του τρούλου που αφήνουν το φως να λούζει μυστηριακά το εσωτερικό της εκκλησίας.

Παράλληλα με τη διακόσμηση του εσωτερικού με μάρμαρα και άλλα αρχιτεκτονικά μέσα, οι εκκλησίες στολίζονται με ζωγραφίες, τοιχογραφίες και ψηφιδωτά, με ξυλόγλυπτα εικονοστάσια, θρόνους και προσκυνητάρια, με φορητές εικόνες και άλλα. Οι παραστάσεις από ψηφιδωτά και τοιχογραφίες ιεραρχούνται και έχουν τη δική τους Θέση ανάλογα με το τι απεικονίζουν. Ψηλά στον τρούλο είναι η μορφή του Χριστού-Παντοκράτορα: στο θόλο ή ψηλά στους τοίχους σκηνές από τη ζωή του Χριστού και της Παναγίας, πιο χαμηλά παραστάσεις αγίων κτλ., ενώ στο τεταρτοσφαίριο του ιερού απεικονίζεται η Θεοτόκος δεόμενη, όρθια με υψωμένο τα χέρια ή καθιστή σε θρόνο.

Η χριστιανική τέχνη γενικά από την πρώτη κιόλας φάση της, την παλαιοχριστιανική, παρουσιάζεται λιτή, συμβολική, εσωτερική. Κι αυτό είναι απόλυτα κατανοητό, γιατί η νέα θρησκεία προετοιμάζει τον άνθρωπο για την πραγματική, αιώνια ζωή που είναι πνευματική, άυλη και υπερκόσμια. Μερικά από τα πιο γνωστά σύμβολα που πρώτο χρησιμοποιήθηκαν και που επέζησαν για αιώνες είναι ο ιχθύς, το μονόγραμμα Χ Ρ, η άγκυρα, το πλοίο, η άμπελος, ο καλός ποιμήν κτλ. Όσο κι αν η νέα θρησκεία είναι

διαμετρικά αντίθετη προς την κρατούσα ειδωλολατρική κι όσο κι αν η χριστιανική τέχνη θέλει να εκφράσει μια κοσμοθεωρία με καινούρια εικαστική γλώσσα, αυτό δε θα το πετύχει ολοκληρωτικά κι απόλυτα, σχεδόν ποτέ, πολύ δε περισσότερο στους πρώτους αιώνες. Οι τύποι της αρχαιότητας θα κάνουν πάντα την εμφάνισή τους, ανεπαίσθητα ή αισθητά και θα σμίγουν με τους νέους τύπους.

Μερικά από τα μνημεία της εποχής αυτής που αναφέραμε προηγουμένως είχαμε την χαρά να δούμε και να θαυμάσουμε από κοντά.

Ο Βυζαντινός Ναός της Ύπατης Σοφίας του Ένσαρκου Λόγου του Θεού, περισσότερο γνωστή ως Αγία Σοφία ή Αγιά-Σοφιά, (τουρκικά Ayasofya, λατινικά Sancta Sophia ή Sancta Sapientia)⁴⁸, γνωστός και ως Ναός της Αγίας του Θεού Σοφίας ή απλά Η Μεγάλη Εκκλησία, ήταν από το 360 μέχρι το 1453 ορθόδοξος καθεδρικός ναός της Κωνσταντινούπολης, με εξαίρεση την περίοδο 1204 - 1261 κατά την οποία ήταν ρωμαιοκαθολικός ναός, ενώ μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης μετατράπηκε σε τέμενος, μέχρι το 1934 και αποτελεί σήμερα μουσειακό χώρο (τουρκικά Ayasofya Müzesi).

Ανήκει στις κορυφαίες δημιουργίες της βυζαντινής ναοδομίας, πρωτοποριακού σχεδιασμού, και υπήρξε σύμβολο της πόλης, τόσο κατά τη βυζαντινή όσο και κατά την οθωμανική περίοδο. Το παρόν κτίσμα ανεγέρθηκε τον 6ο αιώνα, επί βασιλείας του Ιουστινιανού Α΄, από τους μηχανικούς Ανθέμιο από τις Τράλλεις (σημ. Αϊδίνιο) και Ισιδώρο από τη Μίλητο. Στο ίδιο σημείο, επί του πρώτου λόφου της Κωνσταντινούπολης και σε κοντινή απόσταση από το Μέγα Παλάτιον και τον Ιππόδρομο της πόλης, είχαν χτιστεί παλαιότερα δύο ακόμα ναοί που καταστράφηκαν από πυρκαγιά.

Το οικοδόμημα ακολουθεί τον αρχιτεκτονικό ρυθμό της τρουλαίας βασιλικής και συνδυάζει στοιχεία της πρώιμης βυζαντινής ναοδομίας, σε πολύ μεγάλη κλίμακα. Αρχιτεκτονικές επιρροές της Αγίας Σοφίας εντοπίζονται σε αρκετούς μεταγενέστερους ορθόδοξους ναούς αλλά και σε οθωμανικά τζαμιά, όπως στο τέμενος του Σουλεϊμάν και στο Σουλταναχμέτ τζαμί[2]. Εκτός από τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό της, η Αγία Σοφία ξεχωρίζει επίσης για τον πλούσιο εσωτερικό διάκοσμό της, που ωστόσο υπέστη σοβαρές καταστροφές κυρίως από τις βαρβαρότητες των Τούρκων κατά τη διάρκεια της Οθωμανικής κυριαρχίας.

Μετά τα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης το 337, η ανέγερση ενός ναού της Αγίας Σοφίας υπήρξε τμήμα ενός ευρύτερου προγράμματος οικοδόμησης γύρω από το Μέγα

⁴⁸[http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B3%CE%AF%CE%B1_%CE%A3%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1_\(%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7\)](http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CE%B3%CE%AF%CE%B1_%CE%A3%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%B1_(%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7))

Παλάτι. Η πρώτη Αγία Σοφία εγκαινιάστηκε το 360 επί της αυτοκρατορίας του Κωνσταντίου Β΄ και μαζί με το ναό της Αγίας Ειρήνης αποτελούσε τον κύριο καθεδρικό ναό της πρωτεύουσας και έδρα του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Εικάζεται ότι επρόκειτο για ξυλόστεγη βασιλική, τρίκλιτη ή πεντάκλιτη[2]. Καταστράφηκε από πυρκαγιά το 404 και χτίστηκε εξ αρχής τα επόμενα χρόνια. Ο νέος ναός εγκαινιάστηκε το 415 επί βασιλείας του Θεοδοσίου Β΄ και καταστράφηκε από τους οπαδούς του πατριάρχη επειδή ο Θεοδόσιος είχε μια διαμάχη με τον Πατριάρχη. Αν και λίγα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν ως προς την αρχιτεκτονική αξία του οικοδομήματος, οι ιστορικές πηγές μαρτυρούν πως στο εσωτερικό του φυλάσσονταν ιερά κειμήλια μεγάλης αξίας, από χρυσό ή ασήμι. Σύμφωνα με τις πλέον πρόσφατες προσπάθειες αναπαράστασης του ναού, υποθέτουμε πως είχε εύρος 52 μ. αποτελούμενη από ένα κεντρικό κλίτος και τέσσερις διακριτούς διαδρόμους[3]. Κατά τη Στάση του Νίκα το 532, υπέστη μεγάλη φθορά και το κτίσιμο του ναού που διατηρείται ως σήμερα δρομολογήθηκε από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α΄.

Αρχιτέκτονες του ναού ήταν οι γεωμέτρεις Ανθέμιος από τις Τράλλεις και ο Ισίδωρος από τη Μίλητο. Η κατασκευή του ολοκληρώθηκε σε μικρό χρονικό διάστημα και τα εγκαινιά του τελέστηκαν στις 27 Δεκεμβρίου του 537. Τότε, σύμφωνα με το θρύλο, ο Ιουστινιανός αναφώνησε «Δόξα τῷ Θεῷ τῷ καταξιώσαντί με τοιούτον ἔργον επιτελέσαι.

Νενίκηκά σε, Σολομών!»[4], θέλοντας έτσι να εκφράσει το θαυμασμό του για το μνημείο το οποίο ήταν πιο θαυμαστό από τον Ναό του Σολομώντα στα Ιεροσόλυμα. Τριακόσια και πλέον εκατομμύρια χρυσών δραχμών, κατ' αντιστοιχία, είχαν δαπανηθεί για την ανέγερση αυτού του Ναού. Τα "θυρανοίξια" της Αγίας Σοφίας ακολούθησαν θυσίες χιλιάδων ελαφιών, βοών, προβάτων και ορνίθων και διανομή χιλιάδων μοδίων σίτου στους φτωχούς καθώς και πολυήμερη πανήγυρη.

Στο προαύλιο του ναού λέγεται πως υπήρχε κρήνη, στην οποία ανεγράφετο η καρκινική φράση "ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ", (νίψον ανομήματα μη μόναν όψιν = ξέπλυνε δηλαδή τις αμαρτίες σου και όχι μόνο το πρόσωπό σου). Η φράση αυτή, αν αναγνωσθεί ανάποδα (από δεξιά προς τα αριστερά) αποδίδει τις ίδιες λέξεις και επομένως και το αυτό νόημα. Είκοσι χρόνια μετά τα πρώτα εγκαίνια, εξαιτίας των σεισμών του 557, ο τολμηρότατος στη σύλληψη και κατασκευή, για την εποχή του, θόλος κατέπεσε και συνέτριψε την αψίδα παρά τον ιερό άμβωνα, τον ίδιο τον άμβωνα, το κιβώριο και την Αγία Τράπεζα. Ο ανιψιός του Ισιδώρου, ο Ισιδώρος ο νεότερος, ανέλαβε και έκτισε το νέο θόλο που υφίσταται μέχρι σήμερα. Μια περιγραφή του παραδίδεται από τον ιστορικό Αγαθία, από την οποία συμπεραίνεται πως ο αρχικός τρούλος ήταν μάλλον ευρύτερος και χαμηλότερος από το δεύτερο. Στις 24 Δεκεμβρίου του 563 υπό τον Πατριάρχη Ευτύχιο τελέστηκαν τα δεύτερα εγκαίνια παρουσία του Αυτοκράτορα και του λαού της Κωνσταντινούπολης.

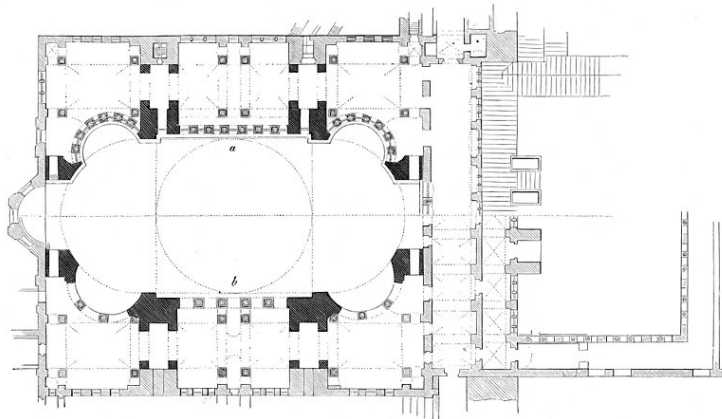
Ο ναός αποτέλεσε σε όλη τη διάρκεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας την έδρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως και υπήρξε ο σημαντικότερος ναός της Ορθόδοξης εκκλησίας. Κατά την περίοδο των Σταυροφοριών και συγκεκριμένα κατά την περίοδο 1204-1261 ο ναός έγινε Ρωμαιοκαθολικός και μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453 μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος. Ειδικότερα και κατά την διάρκεια της άλωσης από τους Φράγκους, η Αγία Σοφία υπέστη τεράστιες ζημιές. Επίσης κατά την περίοδο την Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έγιναν στο ναό σημαντικές καταστροφές στις τοιχογραφίες του ναού (ασβεστώθηκαν), αφού η απεικόνιση του ανθρώπινου σώματος θεωρείται βλασφημία για το Ισλάμ. Ο ναός με την σπουδαία αρχιτεκτονική του αποτέλεσε πρότυπο για την κατασκευή και άλλων τεμενών, όπως το Μπλε Τζαμί. Το 1934 ο Μουσταφά Κεμάλ, στα πλαίσια του εκσυγχρονισμού της Τουρκίας, μετέτρεψε το τέμενος σε μουσείο. Σήμερα ο ναός εξακολουθεί να είναι μουσείο, ενώ πραγματοποιούνται σε αυτόν πολιτιστικές εκδηλώσεις, αλλά και εκδηλώσεις που θεωρούνται από ορισμένους ότι δεν αρμόζουν στο χώρο, όπως επιδείξεις μόδας. Παράλληλα γίνονται προσπάθειες για τη διάσωση των ψηφιδωτών του ναού.

Ο ναός είναι κτισμένος σε αρχιτεκτονικό ρυθμό βασιλικής με τρούλο. Ο κυρίως χώρος του κτίσματος έχει σχήμα περίπου κύβου. Τέσσερις τεράστιοι πεσσοί, (κτιστοί τετράγωνοι στύλοι), που απέχουν μεταξύ τους ο ένας από τον άλλο 30 μ., στηρίζουν τα τέσσερα μεγάλα τόξα πάνω στα οποία εδράζεται ο τρούλος, με διάμετρο 31 μέτρων. Ο

τρούλος δίνει την εντύπωση ότι αιωρείται εξαιτίας των παραθύρων που βρίσκονται γύρω στη βάση του (ο σύγχρονος ιστορικός Προκόπιος λέει: ...δίνει την εντύπωση ότι είναι ένα κομμάτι ουρανού που κρέμεται στη γη...).

Γενικά ο ναός είναι ορθογώνιο οικοδόμημα μήκους 78,16 μ. και πλάτους 71,82 μ. κτισμένο στη ΝΔ. πλευρά του πρώτου λόφου της Πόλης με κατεύθυνση ΝΑ. Περιβάλλεται από δύο αυλές την βόρεια και την δυτική καλούμενη και αίθριο. Συνορεύει Ν με τα Πατριαρχικά κτίρια τα οποία συνδέονταν με το Αυγουσταίο, τη μεγάλη δηλαδή πλατεία που βρίσκονταν το λαμπρό από πορφυρό μάρμαρο άγαλμα της Αυγούστας Ελένης.

Κάτοψη της Αγια Σοφιάς. Από δεξιά προς αριστερά: το αίθριο, ο έξω και έσω νάρθηκας, ως κάθετοι διάδρομοι, με την άνω ΝΔ. πύλη, όπου το Προπύλαιο του Νάρθηκα και δεξιά το αποδυτήριο και την κάτω ΒΑ. πύλη και ο κυρίως Ναός

Η Παναγία των Βλαχερνών ήταν βυζαντινή εκκλησία της Κωνσταντινούπολης και ένα από τα σημαντικότερα προσκυνήματα της Παναγίας⁴⁹. Το μνημείο σήμερα δε διασώζεται. Βρισκόταν στη συνοικία των Βλαχερνών επί των ακτών του Κεράτιου κόλπου. Στο δεξιό μέρος του ναού βρισκόταν το παρεκκλήσιο, το λεγόμενο «Αγία σορός», όπου φυλάσσονταν το ωμοφόριο και η τιμία εσθής της Θεοτόκου, και όπου μόνο ο βασιλιάς επιτρεπόταν να εισέλθει. Σήμερα διασώζεται μόνο το αγίασμα, το καλούμενο λούμα ή λούσμα των Βλαχερνών. Οι εικόνες και τα μαρμάρια εκτυπώματα δεν σώζονται. Η μονή συχνότατα μνημονεύεται στα Βυζαντινά συγγράμματα, τόσο στα πολιτικά, όσο και στα εκκλησιαστικά. Ακόμα πιο συχνά μνημονεύεται στα συναξάρια. Στους τελευταίους μάλιστα αιώνες του κράτους, ο ναός ήταν άκρως σημαντικός λόγω του πλησίον ανακτόρου των Βλαχερνών. Εδώ εκκλησιάζονταν στα χρόνια της Βυζαντινής αυτοκρατορίας ο βασιλιάς και οι αυλικοί. Στην συνοικία αυτή, την ονομασμένη «Κοσμίδιον», και στην έξω των χερσαίων τειχών χώρα, στρατοπέδευαν όχι μόνο οι πολιορκήσαντες την Κωνσταντινούπολη Άραβες και Βούλγαροι, αλλά και οι σταυροφόροι.

Παλαιότερα θεωρούνταν πως ο ναός ανεγέρθη από την αυτοκράτειρα Πουλχερία και το σύζυγό της Μαρκιανό, την περίοδο 450-3. Ασφαλέστερη θεωρείται η χρονολόγησή του την περίοδο του αυτοκράτορα Ιουστίνου Α' (518-27), όπως παραδίδεται στο έργο του Προκόπιου και σε επιγράμματα της Παλατινής Ανθολογίας. Η εκκλησία πυρπολήθηκε επί Ρωμανού Διογένη, και στην συνέχεια ο Ανδρόνικος ο πρεσβύτερος την ανέγειρε και την διεύρυνε. Οι Σταυροφόροι την μετέτρεψαν σε Λατινική. Σώζονται πολλές επιστολές

⁴⁹http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1_%CF%84%CF%89%CE%BD_%CE%92%CE%BB%CE%B1%CF%87%CE%B5%CF%81%CE%BD%CF%8E%CE%BD

του Πάπα Ιννοκέντιου προς τον αρχιερέα της εκκλησίας των Βλαχερνών. Σύμφωνα με την μαρτυρία του Ατταλιώτη, η εκκλησία πυρπολήθηκε το 1070, ξανακτίστηκε και ξαναπυρπολήθηκε το 1434. Από τις πολλές πυρκαγιές που δεινοπάθησε, συμπεραίνουμε ότι η εκκλησία είχε ξύλινη σκεπή, όπως αυτές του Στουδίου και του Μανουήλου. Λόγω των ιερών κειμηλίων του ναού, πολλοί πιστοί εκκλησιάζονταν εδώ. Κατά την Άλωση, οι Οθωμανοί βρήκαν τον ναό ερειπωμένο. Αργότερα, το κτήριο έγινε ιδιοκτησία Οθωμανού, ο οποίος καρπίζονταν τα πλούσια δωρίσματα των Χριστιανών. Επάνω από το αγίασμα είχε χτιστεί μια κατοικία. Στον περίβολο συγκατοίκησαν Ατσίγκανοι, που είχαν διωχθεί από τα σπίτια τους. Τον ναό αγόρασε η συντεχνία των Γουναράδων και ανέγειρε έναν ναό επάνω από το αγίασμα, που σώζεται μέχρι σήμερα.

Στον ναό φυλάσσονταν η τίμια εσθής του Θεοτόκου, την οποία οι πατρίκιοι Γάλβιος και Κάνδιδος μετακόμισαν από την Γαλιλαία, και κατέθεσαν πρώτα στον ναό των Αγίων Πέτρου και Μάρκου (σήμερα «Κοτζά Μουσταφά πασά»), και ακολούθως στον ναό των Βλαχερνών. Μαζί με τον εσθήτα αυτόν φυλάσσονταν και το ωμοφόριον της Θεοτόκου, το οποίον ο Ρωμανός Λακαπηνός «ως θώρακα περιέβαλε και εξήλθε κατά του πολιορκητούντος την πόλιν Συμεών του Βουλγάρου». Από τον ναό αυτό αφαίρεσαν οι Λατίνοι Σταυροφόροι τον βραχίονα του Αγίου Γεωργίου, το σώμα της Αγίας Λουκίας, και έναν θαυματουργό σταυρό. Τα κειμήλια αυτά σώζονται σήμερα στην Βενετία.

Η Ζωοδόχος Πηγή του Μπαλουκλί ή Παναγία η Μπαλουκλιώτισσα είναι ιερό χριστιανικό αγίασμα που βρίσκεται στη Κωνσταντινούπολη έξω από τη δυτική πύλη της Σηλυβρίας, όπου υπήρχαν τα λεγόμενα "παλάτια των πηγών" στα οποία οι Βυζαντινοί Αυτοκράτορες παραθέριζαν την Άνοιξη⁵⁰.

⁵⁰http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%96%CF%89%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%87%CE%BF%CF%82_%CE%A0%CE%B7%CE%B3%CE%AE_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%9C%CF%80%CE%B1%CE%BB%CE%BF%CF%85%CE%BA%CE%BB%CE%AE

Πήρε την ονομασία του από το τουρκικό όνομα Balık (= ψάρι) και περιλαμβάνει το μοναστήρι, την εκκλησία και το αγίασμα. Για την αποκάλυψη του Αγιάσματος υπάρχουν δυο εκδοχές: 1) Η πρώτη, που εξιστορεί ο Νικηφόρος Κάλλιστος αναφέρει ότι: Ο μετέπειτα Αυτοκράτορας Λέων ο Θράξ ή Λέων ο Μέγας (457-474 μ.Χ.), όταν ερχόταν ως απλός στρατιώτης στην Κωνσταντινούπολη, συνάντησε στη Χρυσή Πύλη έναν τυφλό που του ζήτησε νερό. Ψάχνοντας για νερό, μιά φωνή του υπέδειξε την πηγή. Πίνοντας ο τυφλός και ερχόμενο το λασπώδες νερό στα μάτια του θεραπεύτηκε. Όταν αργότερα έγινε Αυτοκράτορας, του είπε η προφητική φωνή, πως θα έπρεπε να χτίσει δίπλα στην πηγή μια Εκκλησία. Πράγματι ο Λέων έκτισε μια μεγαλοπρεπή εκκλησία προς τιμή της Θεοτόκου στο χώρο εκείνο, τον οποίο και ονόμασε "Πηγή". Ο Κάλλιστος περιγράφει τη μεγάλη αυτή Εκκλησία με πολλές λεπτομέρειες, αν και η περιγραφή ταιριάζει περισσότερο στο οικοδόμημα του Ιουστινιανού. Ιστορικά πάντως είναι εξακριβωμένο, ότι το 536 στη Σύνοδο της Κωνσταντινούπολεως, υπό τον Πατριάρχη Μηνά, λαμβάνει μέρος και ο Ζήνων, ηγούμενος "του Οίκου της αγίας ενδόξου Παρθένου και Θεοτόκου Μαρίας εν τη Πηγή". 2) Η δεύτερη, που εξιστορεί ο ιστορικός Προκόπιος, τοποθετείται στις αρχές του 6ου αιώνα και αναφέρεται στον Ιουστινιανό. Ο Ιουστινιανός κυνηγούσε σ' ένα θαυμάσιο τοπίο με πολύ πράσινο, νερά και δένδρα. Εκεί, σαν σε όραμα, είδε ένα μικρό παρεκκλήσι, πλήθος λαού και έναν ιερέα μπροστά σέ μιά πηγή. "Είναι η πηγή των θαυμάτων" του είπαν. Και έχτισε εκεί μοναστήρι με υλικά που περίσσεψαν από την Αγία Σοφία. Η δεύτερη αυτή εκδοχή ανάγεται στην ανακαίνιση του ναού το 559.

Το 559 ο Αυτοκράτορας Ιουστινιανός, θεραπευμένος από λιθίαση κάνοντας χρήση του νερού της Πηγής ανακαίνισε το ναό αυτό με υλικά που είχαν περισσέψει από την Αγία Σοφία. Ο ανακαινισμένος όμως ναός κατέπεσε μετά από σεισμό όπου και ανοικοδόμησε εκ νέου η Ειρήνη η Αθηναία. Αλλά και μετά από νεότερη πτώση του ανοικοδομήθηκε για τρίτη φορά από τον Αυτοκράτορα Βασίλειο τον Μακεδόνα. Αργότερα πυρπολήθηκε από τον αρχηγό των Βουλγάρων Συμεών, όπου και αναγέρθηκε για 4η φορά από τον Ρωμανό τον Λεκαπνό. Κατά τον 6ο αιώνα αποτελούσε ανδρώα Μονή στην οποία προσέρχονταν ο Αυτοκράτορας κάθε Πέμπτη της Αναλήψεως.

Στο περίβολο του ναού αυτού έστησε τις σκηνές του το 1424 ο Σουλτάνος Μουράτ Β'. Κατά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης ο ναός καταστράφηκε και το αγίασμα καλύφθηκε. Αργότερα όμως επιτράπη στους Χριστιανούς να αποκαλύψουν το αγίασμα και να επανιδρύσουν μικρό προσκύνημα. Το 1732 οι Αρμένιοι προσπάθησαν να υφαρπάξουν το προσκύνημα πλην όμως οι Έλληνες χριστιανοί διέσωσαν το δικαίωμα της κατοχής τους. Το 1825 καταστράφηκε από τους γενίτσαρους και το 1827 ανευρέθηκε η Ιερά εικόνα της Θεοτόκου εικονιζόμενη υπέρ της Ζωοδόχου Πηγής. Μετά απ' αυτό το 1830 ο Σουλτάνος επέτρεψε την νέα ανοικοδόμηση (5η φορά) του Ναού όπως σήμερα

διασώζεται, επί Οικουμενικού Πατριάρχη Κωνσταντίου Α΄ όπου και εγκαινιάσθηκε μετά από πέντε χρόνια.

Σήμερα στην αυλή της Ζωοδόχου Πηγής βρίσκονται οι τάφοι των Οικουμενικών Πατριαρχών. Το δε αγίασμα βρίσκεται στον υπόγειο Ναό και αποτελείται από μαρμαρόκτιστη πηγή, το νερό της οποίας θεωρείται αγιασμένο. Απ' εδώ διαδόθηκε ο τύπος της Παναγίας Ζωοδόχου Πηγής σε όλο τον ορθόδοξο κόσμο. Είναι αξιοσημείωτο ότι ψηφιδωτή παράσταση της εικόνας σώζεται στον εσωνάρθηκα της Μονής της Χώρας.

Σε ανάμνηση των εγκαινίων του Ναού από τον Αυτοκράτορα Λέοντα η Εκκλησία καθιέρωσε την κατ' έτος εορτή της Ζωοδόχου Πηγής, την Παρασκευή της Διακαινησίμου Εβδομάδας.

Η Μονή της Χώρας, γνωστή σήμερα ως Καριγιέ Τζαμί (τουρκ. Kariye Camii ή Kariye Müzesi), ⁵¹υπήρξε ελληνικό χριστιανικό μοναστήρι στην Κωνσταντινούπολη που μετατράπηκε από τους Οθωμανούς σε τζαμί κατά το 16ο αιώνα. Από το 1958 λειτουργεί ως μουσείο. Η μονή χτίστηκε στη θέση της σημερινής συνοικίας Εντιρνέ Καπού, νότια του Κεράτιου κόλπου και σε κοντινή απόσταση από τα Θεοδοσιανά τείχη. Το μνημείο σήμερα είναι γνωστό με το όνομα Μουσείο Χώρας. «Χωρίον» ή «Χώρα» έλεγαν οι Βυζαντινοί την έξω των χερσαίων τειχών πεδινή γη και η ονομασία της μονής οφείλεται

⁵¹http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%9C%CE%BF%CE%BD%CE%AE_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%A7%CF%8E%CF%81%CE%B1%CF%82

μάλλον στην ύπαρξη παλαιότερου ναού έξω από τα τείχη του Κωνσταντίνου Α'. Όταν ο Θεοδόσιος Β' έχτισε τα νέα τείχη της Κωνσταντινούπολης, η μονή διατήρησε τον παραδοσιακό προσδιορισμό «εν τη Χώρα», παρά το γεγονός πως ανήκε στον περίβολο των οχυρώσεων. Πάνω από την μεγάλη θύρα από την οποία εισέρχονταν εκ του εσωτερικού νάρθηκα στο ναό, βρίσκεται η εικόνα του Θεόδωρου του Μετοχίτη, δια μωσαϊκού, που δείχνει τον Μετοχίτη να προσφέρει στον εν θρόνο καθισμένο Σωτήρα Χριστό το σχέδιο του ναού. Ο ναός είχε δύο νάρθηκες τους οποίους κοσμούσαν μωσαϊκά και τοιχογραφίες του Θεόδωρου Μετοχίτη. Τα μωσαϊκά του δεύτερου νάρθηκα είναι έξι ημικύκλια που απεικονίζουν τον Χριστό να θεραπεύει ποικίλες ασθένειες. Επίσης πάμπολλες εικόνες διακοσμούν τους τρούλους και τους τοίχους. Οι εικόνες είναι από τις ωραιότερες Βυζαντινές. Τα χρώματα είναι έντονα, οι αναλογίες των μελών αρμονικές και η έκφραση των προσώπων φυσική. Ο μεσαίος τρούλος έχει μία ρωγμή που τον διασχίζει. Στο εσωτερικό του ναού διασώζονται διάφορα μάρμαρα αρμονικής συναρμογής. Οι Οθωμανοί έχουν καλύψει μερικές επιφάνειες με ασβέστη.

Η πρώτη ιστορία της μονής δεν είναι γνωστή με βεβαιότητα. Η παράδοση που τη συνοδεύει τοποθετεί την ίδρυσή της τον 6ο αιώνα από τον άγιο Θεόδωρο, ενώ έχει αποδοθεί και στον Κρίσπο, γαμπρό του αυτοκράτορα Φωκά (7ος αι.). Σήμερα έχει αποδειχθεί πως ο ναός χτίστηκε το διάστημα 1077-81 από την πεθερά του Αλέξιου Α' Κομνηνού Μαρία Δούκαινα, στη θέση παλαιότερων κτισμάτων που χρονολογούνται τον 6ο και 9ο αιώνα. Υπέστη σοβαρή φθορά, πιθανώς εξαιτίας σεισμού, και επισκευάστηκε το 1120 από τον Ισαάκιος Κομνηνός. Ο Θεόδωρος Μετοχίτης συνέβαλε στην ανακαίνισή της (1316-21) και ήταν υπεύθυνος για την προσθήκη του εξωνάρθηκα, του νότιου παρεκκλησίου, καθώς και για το διάκοσμο του ναού που περιλάμβανε αξιόλογα ψηφιδωτά και τοιχογραφίες. Επιπλέον, κληροδότησε στη μονή σημαντική περιουσία, χτίζοντας παράλληλα νοσοκομείο και δωρίζοντας σε αυτή την αξιόλογη συλλογή βιβλίων του, με αποτέλεσμα να προσελκύσει αργότερα σημαντικούς λογίους. Η μονή

μετατράπηκε σε οθωμανικό τέμενος με εντολή του μεγάλου βεζίρη του σουλτάνου Βαγιαζήτ Β΄ (1481-1512) και έγινε γνωστό ως Καριγιέ Τζαμί. Σημαντικό μέρος της διακόσμησης του ναού καταστράφηκε. Το 1948 τέθηκε σε εφαρμογή πρόγραμμα αναστήλωσης του μνημείου και από το 1958 λειτουργεί ως μουσειακός χώρος.

Ο Ιερός ενοριακός – κοινοτικός Ναός της **Αγίας Τριάδος Σταυροδρομίου**⁵², βρίσκεται κοντά στη κεντρική πλατεία Ταξίμ της Κωνσταντινούπολης. Όπως αναφέρει ο ιστορικός Πολύβιος Στράντζαλης: «Το Σταυροδρόμι είναι η περιοχή που βρίσκεται απέναντι από την παλιά Κωνσταντινούπολη. Αρχίζει από το τέλος του Γαλατά και φτάνει μέχρι το Σισλί. Περιλαμβάνει τις συνοικίες που βρίσκονται δεξιά και αριστερά της Μεγάλης Οδού του Πέραν. Η περιοχή πήρε το όνομά της από τους Έλληνες της Πόλης που διέσχισαν την περιοχή και σχημάτιζαν έναν σταυρό. Η περιοχή επίσης λεγόταν και «Πέραν» διότι ήταν απέναντι από την ακτή του Κεράτιου κόλπου. Η ονομασία αυτή αναφέρεται και στα «Γεωγραφικά» του Στράβωνος, όσον και στο «Βοσπόρου ανάπλουν» του Διονυσίου του Βυζαντίου το 196 μ.Χ. Την περιοχή οι Τούρκοι την αποκαλούν Beyoglu, λόγω του γεγονότος ότι εκεί κρατήθηκε ο Πρίγκιπας της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντος, Δαβίδ Κομνηνός». Από τις αρχές του 17ου αιώνα άρχισαν να εγκαθίστανται στη περιοχή Ρωμιοί και το 1780 ιδρύθηκε το Ελληνικό Νοσοκομείο Σταυροδρομίου. Οι Ορθόδοξοι του Πέραν αυξανόντουσαν συνεχώς και το 1804 χτίστηκε ο πρώτος Ναός της Ελληνικής Κοινότητας, των Εισοδίων της Θεοτόκου, το 1861 ο Ναός των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης και το 1880 ο Ναός της Αγίας Τριάδος. Πριν από ακριβώς 50 χρόνια, στις 6 – 7 Σεπτεμβρίου 1955, ο ναός υπέστη μεγάλες καταστροφές και λεηλασίες. Μετά τα δύσκολα και πέτρινα χρόνια των δεκαετιών '50 – '80, ο αείμνηστος βιομήχανος και επιχειρηματίας Παναγιώτης Αγγελόπουλος, Άρχων Μέγας Λογοθέτης και Μέγας Ευεργέτης του Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, δώρισε το ποσό των ενενήντα

⁵² <http://www.orthodoxia.gr/show.cfm?id=752&obcatid=3>

χιλιάδων Αμερικανικών δολαρίων, στον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, για να τα διαθέσει, όπου αυτός θεωρούσε σκόπιμο. Με το ποσό αυτό πραγματοποιήθηκαν ανακαινιστικά έργα στο εσωτερικό και στο εξωτερικό του Ναού, τα οποία διήρκεσαν περίπου δύο χρόνια. Τα επίσημα θυρανοίξια του ανακαινισθέντος ναού, έγιναν από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Βαρθολομαίο, την Κυριακή 23 Μαρτίου 2003. Στη τελετή παρέστησαν ο Γενικός Πρόξενος της Ελλάδος Π. Καλογερόπουλος, οι Πρόξενοι της Γαλλίας και της Γερμανίας, Ιεράρχες του Οικουμενικού Θρόνου, καθηγητές και μαθητές των ομογενειακών σχολείων (Ζάππειο Παρθεναγωγείο, Ζωγράφειο Λύκειο) και εκατοντάδες προσκυνητές από την Ελλάδα. Ο Ναός βρίσκεται πλέον σε καθημερινή χρήση, ενώ κάθε Κυριακή τελείται η Θεία Λειτουργία, από τον εφημέριο του ναού, στην οποία παρευρίσκονται οι λιγότεροι εναπομείναντες Έλληνες ομογενείς της Πόλης, καθώς και πολλοί Έλληνες τουρίστες – προσκυνητές. Αξίζει στο επόμενο ταξίδι σας, στη Βασιλίδα των Πόλεων, να ανάψετε ένα κεράκι στην Αγία Τριάδα, για να μπορέσετε να μεταφερθείτε νοερά, στην εποχή που ανθούσε ο Ελληνισμός της Πόλης, στο κοσμοπολίτικο Πέραν.

Μεγάλη είναι η ιστορία του πάνσεπτου **Πατριαρχικού Ναού του Αγίου Γεωργίου, στο Φανάρι**⁵³, στην Κωνσταντινούπολη. Μόνο οι ιστορικές στιγμές αν καταγραφούν, θα χρειαστούν πάρα πολλές σελίδες. Εμείς εδώ θα προσπαθήσουμε να κάνουμε μια σύντομη περιγραφή γνωριμίας, με αφορμή την εορτή του Αγίου Γεωργίου, στον οποίο είναι αφιερωμένος ο Πατριαρχικός Ναός. Μετά από πολλές περιπέτειες και μετακινήσεις από το έτος 1600 ο Πατριαρχικός Ναός εγκαταστάθηκε μόνιμα στον Άγιο Γεώργιο Φαναρίου, επί πατριαρχείας Ματθαίου του Β'. Κατά την παράδοση στο Φανάρι υπήρχε ένας μικρός ναός, που αποτελούσε το Καθολικό μικρής γυναικείας μονής. Ο Πατριάρχης

⁵³ http://fanarion.blogspot.gr/2012/04/blog-post_27.html

Τιμόθεος το 1614 ξανάκτισε το ναό, ενώ το 1720 ο Πατριάρχης Ιερεμίας ο Γ΄ οικοδόμησε ένα μεγαλύτερο Ναό. Το 1798 ο Πατριάρχης Γρηγόριος ο Ε΄ πρόσθεσε στο Ιερό Βήμα δύο Άγιες Τράπεζες, μία στο νότιο και μία στο βόρειο κλίτος. Το νότιο κλίτος αφιερώθηκε στην Αγία Ευφημία και στην Παναγία την Παμμακάριστο της οποίας η ιστορική εικόνα βρίσκεται εκεί. Στο κλίτος αυτό στο νότιο τοίχο, δίπλα στην ψηφιδωτή εικόνα του Προδρόμου είναι μέρος της στήλης της φραγγελώσεως, όπου δέθηκε και μαστιγώθηκε ο Χριστός. Σε μαρμάρινες βάσεις είναι τοποθετημένες οι λάρνακες με τα λείψανα των Αγίων Ευφημίας, Σολομονής και Θεοφανούς. Το βόρειο κλίτος αφιερώθηκε στους Τρεις Ιεράρχες. Σ' αυτό το κλίτος βρίσκεται και η εικόνα της Παναγίας της Κυζίκου, που είναι γνωστή ως Παναγία η Φανερωμένη. Σ' αυτό το κλίτος βρίσκονται από το Νοέμβριο του 2004 δύο αλαβάστρινες λειψανοθήκες, με ιερά λείψανα των Αγίων Πατριαρχών Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου του Θεολόγου και Ιωάννου του Χρυσοστόμου. Τα λείψανα των δύο Αγίων βρισκόντουσαν στην Ρώμη και με την φροντίδα του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου προσφέρθηκαν από τον Πάπα Ρώμης Ιωάννη-Παύλο τον Β΄, στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Παρέμβαση στο κτίριο του Πατριαρχικού Ναού έγινε στις αρχές του 18ου αιώνα, από τον Πατριάρχη Γρηγόριο τον ΣΤ', ο οποίος αύξησε το ύψος του Ναού το οποίο μέχρι τότε έφτανε στο ύψος του άμβωνα, όπως είναι σήμερα. Ανακαινίσεις έγιναν και από τον Πατριάρχη Ιωακείμ Γ΄ (α΄1878-1884, β΄1901-1912). Σήμερα με την φροντίδα της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου συνεχίζεται η συντήρηση και ανακαίνιση του Πανσέπτου Πατριαρχικού Ναού και των κειμηλίων του. Ο Πατριαρχικός Ναός του Αγίου Γεωργίου είναι τρίκλιτη Βασιλική. Το κεντρικό κλίτος, που είναι το μεγαλύτερο, χωρίζεται από τα δύο άλλα με κίονες. Στο νάρθηκα σε δύο ξυλόγλυπτα προσκυνητάρια υπάρχουν εικόνες του Αγίου Γεωργίου και του Προφήτη Ηλία. Αριστερά είναι το παγκάρι με τα κεριά και δεξιά ένα άλλο παγκάρι, το οποίο δεν χρησιμοποιείται αλλά φυλάσσεται ως κειμήλιο περίτεχνο, κατασκευασμένο από ξύλο και ελεφαντόδοντο. Ο κυρίως ναός χωρίζεται από το Ιερό Βήμα με υπέροχο ξυλόγλυπτο επιχρυσωμένο τέμπλο. Στο Ιερό Βήμα δεσπόζει επιβλητικά η Αγία Τράπεζα, πίσω από την οποία βρίσκεται το Σύνθρονο, με τον μαρμάρινο Πατριαρχικό Θρόνο. Στο ενδιάμεσο μεταξύ Αγίας Τραπέζης και Συνθρόνου βρίσκεται κρεμασμένη αργυρά σφαίρα, μέσα στην οποία φυλάσσεται το αρτοφόριο με τον Άγιο Άρτο. Πίσω από την Αγία Τράπεζα είναι τοποθετημένος ο Τίμιος Σταυρός με αγιογραφημένο επάνω του, τον Εσταυρωμένο. Στο τέμπλο δεξιά στην εικόνα του ο Χριστός απεικονίζεται ως «η Άμπελος η Αληθινή» και ακολουθούν οι εικόνες του Προδρόμου, των Αγίων Γεωργίου και Δημητρίου, η ψηφιδωτή εικόνα της Παναγίας της Παμμακαρίστου, η Αγία Ευφημία και σε ξεχωριστό προσκυνητάρι η ψηφιδωτή εικόνα του Προδρόμου, ο Άγιος Σπυρίδων, η εις Άδου Κάθοδος και ο Άγιος Νικόλαος. Από την αριστερή πλευρά η εικόνα της Παναγίας ως «Ρίζα του Ιεσσαί» και συνεχίζει η εικόνα του Αγίου Γεωργίου, του Αγίου Νικολάου, της Παναγίας των Προφητών, οι Τρεις Ιεράρχες, ο Άγιος Χαράλαμπος, ο Ευαγγελιστής Ιωάννης και ο Άγιος Μηνάς. Στον κυρίως ναό υπάρχουν δεξιά και αριστερά τα αναλόγια

των ψαλτών. Περίτεχνα κατασκευασμένα από ξύλο καρυδιάς και διακοσμημένα από λευκό μάρμαρο με μικρογραφίες του Χριστού, της Παναγίας και Αγίων μεταφέρθηκαν στον Πατριαρχικό Ναό, από την Ιερά Μονή της Παναγίας της Καμαριώτισσας, της Χάλκης, το 1712.

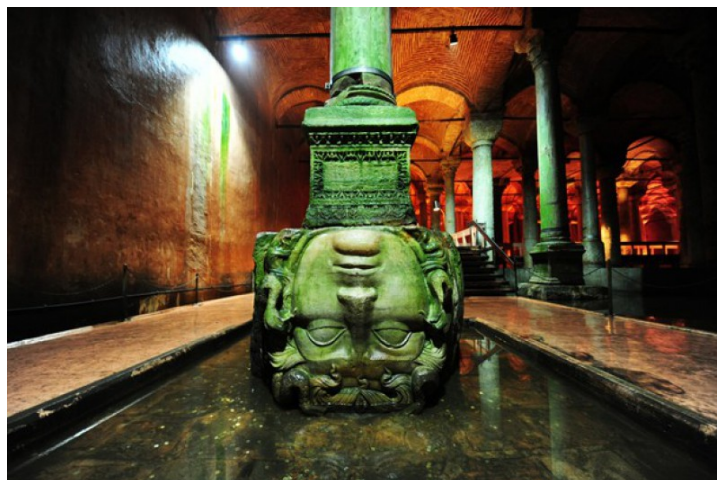
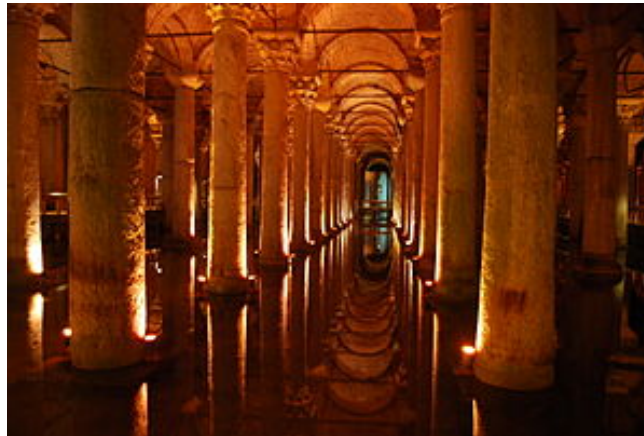

Ο Πατριαρχικός Θρόνος που κατά την παράδοση συνδέεται με τον Άγιο Ιωάννη το Χρυσόστομο, είναι κατασκευασμένος από ξύλο καρυδιάς και διακοσμείται από ελεφαντοστό και πολύτιμους λίθους. Δεξιά του βρίσκεται το Παραθρόνιο και αριστερά του τα δώδεκα στασίδα των Συνοδικών Αρχιερέων. Απέναντι είναι τα στασίδα των Αρχόντων Οφφικιάλων, των πολιτικών επισήμων και των εκπροσώπων άλλων δογμάτων. Απέναντι από τον Πατριαρχικό Θρόνο, στον τρίτο κίονα, είναι τοποθετημένος ο άμβωνας. Έργο του 1703, από ξύλο καρυδιάς και διακόσμηση που σχηματίζει ανθισμένα κλαδιά. Στα δυτικά βρίσκεται ο γυναικωνίτης στο στηθαίο του οποίου τοποθετήθηκαν το 19ο αιώνα Αγιογραφίες με σκηνές από την Παλαιά και Καινή Διαθήκη. Την όλη επιβλητική ατμόσφαιρα συμπληρώνουν οι πολυέλαιοι και οι ασημένιες κανδήλες. Όλα αυτά μαζί με την ιεροπρέπεια που υπάρχει στις ακολουθίες συντελούν στην δημιουργία καταλυκτικού κλίματος, που παρόμοιο του δεν υπάρχει. Εδώ δένουν αρμονικά η απλότητα με την μεγαλοπρέπεια και συνθέτουν περιβάλλον ουράνιο.

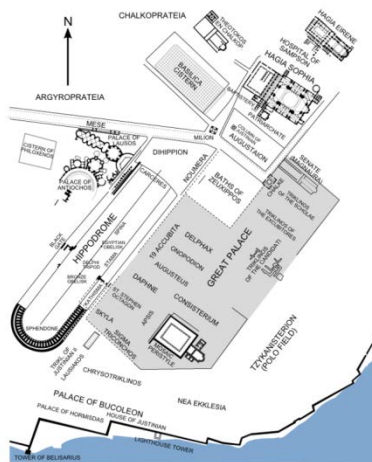
Η Βασιλική Κινστέρνα ή Κιστέρνα⁵⁴, γνωστή πλέον ως **Γερεμπατάν Σαράι** (τουρκ. Yerebatan Saray=υπόγειο παλάτι) ή Γερεμπατάν Σαρνιτζί (τουρκ. Yerebatan Sarnici=υπόγεια δεξαμενή) είναι η μεγαλύτερη υπόγεια δεξαμενή νερού που κατασκευάστηκε στην Κωνσταντινούπολη, διαστάσεων περίπου 141 × 66.5 μ. στην κάτοψη και χωρητικότητας 78.000 m³. Βρίσκεται στον πρώτο λόφο της πόλης, περίπου 150 μέτρα νοτιοδυτικά της Αγίας Σοφίας, στην περιοχή Σουλτάναχμέτ επί του ιστορικού κέντρου. Ονομάστηκε έτσι λόγω της θέσης της, κάτω από τη Βασιλική Στοά που βρισκόταν δυτικά του Αυγουσταίου. Η Στοά χτίστηκε πιθανώς από τον Μεγάλο Κωνσταντίνο αλλά καταστράφηκε περίπου το 475[1]. Η κινστέρνα διαμορφώθηκε ως έχει σήμερα, όταν ξαναχτίστηκε γύρω στο 542 μ. Χ. από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Α', μετά την περίοδο της στάσης του Νίκα, για την ύδρευση της Κωνσταντινούπολης σε ολόκληρη τη βυζαντινή περίοδο και για να προμηθεύει νερό στο παρακείμενο Μέγα Παλάτιον, όπου είχε την έδρα του ο βυζαντινός αυτοκράτορας. Ήταν ένα από τα σημαντικότερα δημόσια έργα του Ιουστινιανού και εξαιρετο δείγμα βυζαντινής μηχανικής. Ο Έλληνας ιστορικός Προκόπιος της Καισαρείας παραδίδει μια λεπτομερή περιγραφή της κινστέρνας στο έργο του "Περί των κτισμάτων", σημειώνοντας πως φρέσκο νερό μεταφερόταν σε αυτή με τη βοήθεια αγωγού, ενώ εκεί αποθηκευόταν επίσης μια ποσότητα νερού, το οποίο συνήθως αφθονούσε σε άλλες εποχές εκτός του καλοκαιριού. Μετά την κατάκτηση της πόλης από τους Οθωμανούς, φαίνεται πως χάθηκε η γνώση για την κινστέρνα, η οποία όμως ανακαλύφθηκε αργότερα από τον Pierre Gilles (ή Petrus Gyllius, 1490 - 1555) κατά την περιήγησή του στην Κωνσταντινούπολη στα μέσα του 16ου αιώνα. Ο Gilles περιγράφει πως οι κάτοικοι δεν είχαν γνώση της ύπαρξης της δεξαμενής, παρά το γεγονός πως αντλούσαν νερό και έπιαναν ψάρια ρίχνοντας κουβάδες στα υπόγεια των σπιτιών τους. Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης, το νερό της Βασιλικής Κινστέρνας χρησιμοποιούνταν για την άρδευση των κήπων στο Παλάτι του Τοπ Καπί (Topkapı Sarayı). Από τον 18ο και μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα, πραγματοποιήθηκαν έργα αναστήλωσης για τη διατήρηση της κινστέρνας, η οποία μετά από ανακαίνιση, που ξεκίνησε το 1985, είναι από το 1987 ανοιχτή στο ευρύ κοινό και συνιστά ένα από τους σπουδαιότερους και παλαιότερους δημόσιους χώρους. Στο χώρο της με την εξαιρετική ακουστική δίνονται μουσικά κοντσέρτα. Η κινστέρνα είχε αρχικά 336 μαρμάρινους κίονες ύψους 8 μέτρων, τοποθετημένους σε 12 σειρές με 28 κίονες η καθεμία, σε απόσταση 4 μέτρων η μία από την άλλη. Ωστόσο 60 από αυτούς, στη νοτιοδυτική πλευρά, εντοιχίστηκαν και δεν είναι πλέον ορατοί. Στους κίονες εδράζονται σταυροθόλια φτιαγμένα από οπτοπλίνθους. Αυτό το είδος ελαφριάς θολοδομίας εξελίχθηκε και εντοπίζεται επίσης σε άλλα δημόσια κτίρια και εκκλησίες, όπως στους τρούλους και τα ημιθόλια της Αγίας Σοφίας και τους πτυχωτούς τρούλους του ναού των Αγίων Σέργιου και Βάκχου.

⁵⁴http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%92%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE_%CE%9A%CE%B9%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%AD%CF%81%CE%BD%CE%B1

Μεγάλο μέρος της δεξαμενής είναι κατασκευασμένο από ερείπια παλαιότερων κτιρίων, πιθανότατα γιατί επρόκειτο για υπόγειο, μη ορατό κτίσμα, αν και ορισμένα στοιχεία του αρχιτεκτονικού διάκοσμου είναι αξιοσημείωτα. Δύο κίονες, που στηρίζονται σε αρχαίες ελληνικές βάσεις και βρίσκονται στη βορειοδυτική πλευρά της κινστέρνας, υποβαστάζονται από ογκόλιθους, όπου έχουν σκαλιστεί δύο ογκώδη γοργόνεια, με ανάγλυφες κεφαλές Μέδουσας, ένα από αυτά τοποθετημένο ανάποδα και το άλλο στο πλάι. Οι κίονες ίσως προέρχονται από κάποιο νυμφαίο και οι δύο κεφαλές τοποθετήθηκαν πιθανώς από τον Ιουστινιανό. Στο κέντρο της κινστέρνας ξεχωρίζει επίσης κίονας που φέρει ανάγλυφο σταγονοειδές μοτίβο, το οποίο εμφανίζει ομοιότητα με άλλους μνημειακούς κίονες, που αποτελούσαν μέρος της θριαμβικής αψίδας του 4ου αιώνα από το Φόρο του Θεοδοσίου.

Ο Ιππόδρομος της Κωνσταντινούπολης⁵⁵ ήταν χώρος δημόσιας ψυχαγωγίας που προοριζόταν για ιπποδρομίες και αρματοδρομίες, αποκτώντας παράλληλα θεσμικές και πολιτικές διαστάσεις. Σήμερα, στη θέση του βρίσκεται η πλατεία Σουλτάν Αχμέτ (τουρκ. Sultanahmet Meydanı ή Atmeydanı) και διασώζονται μόνο θραύσματα του αρχικού συγκροτήματος. Ο Ιππόδρομος προηγείται χρονικά της Κωνσταντινούπολης και υπήρξε κληροδότημα του Σεπτίμιου Σεβήρου, πιθανώς σε χρήση ήδη από το 2ο αιώνα. Κατά την αυτοκρατορία του Μεγάλου Κωνσταντίνου επεκτάθηκε και ολοκληρώθηκε το 303 με την προσθήκη της σφενδόνης που αποτελούσε το νοτιοδυτικό ημικυκλικό άκρο του. Μετατρέποντας την Κωνσταντινούπολη σε πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας του, ο Κωνσταντίνος διαμόρφωσε ένα μνημειακό σύνολο ανεξάρτητων αλλά αλληλοσυνδεόμενων δημόσιων χώρων, μέρος του οποίου ήταν και ο Ιππόδρομος. Την ίδια εποχή ξεκίνησε και η συστηματική διακόσμηση του χώρου, η οποία συνεχίστηκε από τους επόμενους αυτοκράτορες, Κωνσταντίνο, Θεοδόσιο Α', Αρκάδιο και Θεοδόσιο Β' με μεταφορά πολύτιμων γλυπτών. Στα αξιόλογα μνημεία του Ιπποδρόμου ανήκουν η στήλη των Όφεων, ο οβελίσκος του Θεοδοσίου Α' και ένας ακόμα οβελίσκος από συναρμοσμένους λίθους που αποδίδεται στον Κωνσταντίνο Ζ' Πορφυρογέννητο, τα οποία σώζονται και διατηρούνται στο κέντρο του σύγχρονου δημόσιου χώρου. Γνωστά είναι επίσης τέσσερα χάλκινα άλογα που είχαν αρχικά τοποθετηθεί σε πύργο πάνω από τις πύλες του Ιπποδρόμου και το 1204 τοποθετήθηκαν από τους Ενετούς στη Βασιλική του Αγίου Μάρκου. Τον Ιππόδρομο κοσμούσαν επίσης αρκετά αγάλματα αφιερωμένα σε φημισμένους αρματοδρόμους. Η βάση ενός μνημείου προς τιμή του ηνίοχου Πορφύριου (ή Καλλιόπας) διασώζεται και εκτίθεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο της πόλης, άλλοτε μέρος του αίθριου της Αγίας Ειρήνης.

⁵⁵http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%99%CF%80%CF%80%CF%8C%CE%B4%CF%81%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CF%82_%CF%84%CE%B7%CF%82_%CE%9A%CF%89%CE%BD%CF%83%CF%84%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B9%CE%BD%CE%BF%CF%8D%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B7%CF%82

Χτισμένος κατά τα πρότυπα του Circus Maximus της Ρώμης, διέθετε το χαρακτηριστικό σχήμα U. Η χωρητικότητά του εκτιμάται πως έφθανε τις 100.000 θεατές, ενώ το συνολικό μήκος του ήταν περίπου 450 μέτρα. Το εξωτερικό πλάτος του, στη βάση της σφενδόνης, ήταν 117,5 μέτρα και το εσωτερικό περίπου 79,5 μέτρα. Στο βορειοανατολικό άκρο του υπήρχαν δώδεκα πύλες ή θύρες (carceres) εξοπλισμένες με μηχανισμό που επέτρεπε το ταυτόχρονο άνοιγμά τους. Αυτές ήταν και το σημείο εκκίνησης των αρματοδρομών. Στο κέντρο της αρένας βρισκόταν ένα χαμηλό φράγμα (εύριππος, λατ. *spina*) γύρω από το οποίο γίνονταν οι αρματοδρομίες, καθώς σε κάθε άκρο του ένας πάσσαλος (καμπτήρ) οριοθετούσε το σημείο στροφής. Στο μέσο της ανατολικής πλευράς του ιπποδρόμου, βρισκόταν το αυτοκρατορικό θεωρείο (Κάθισμα), το οποίο συνδεόταν με το Μεγάλο Παλάτι μέσω σπειροειδούς σκάλας (κοχλίας). Κατά την ύστερη ρωμαϊκή περίοδο πραγματοποιούνταν συχνά αγώνες, ο αριθμός τους ωστόσο μειώθηκε από τον 9ο αιώνα σε περίπου τρεις ετησίως. Στους αγώνες έπαιρναν μέρος ηνίοχοι, συνήθως με χρήση δίτροχων αμαξών που σύρονταν από τέσσερα άλογα (τέθριππος). Παρά τη μακροχρόνια αντίθεση που προέβαλλε η Εκκλησία, τα αγωνίσματα του ιπποδρόμου παρέμειναν προσφιλές θέαμα, γεγονός που αποτυπώνεται και στη θεματολογία της βυζαντινής τέχνης, μέχρι τη διακοπή τους από την Τέταρτη Σταυροφορία (1202-04). Την ίδια περίοδο, ο διάκοσμος του Ιπποδρόμου καταστράφηκε ή λαφυραγωγήθηκε και τους επόμενους αιώνες ο ερειπωμένος πλέον χώρος χρησιμοποιήθηκε μόνο περιστασιακά για έφιππες κονταρομαχίες. Μετά την οθωμανική κατάκτηση της πόλης, ο χώρος του Ιπποδρόμου αξιοποιήθηκε ως χώρος ασκήσεων, και έγινε γνωστός ως «πεδίο των αλόγων» (τουρκ. *Atmeydani*).

Σε ιδεολογικό επίπεδο, ο Ιππόδρομος, όπως και άλλοι δημόσιοι χώροι της βυζαντινής Κωνσταντινούπολης, ενίσχυαν το αίσθημα του δεσμού με την πόλη της Ρώμης, λειτουργώντας παράλληλα ως πολιτικός θεσμός, συμβάλλοντας εν γένει στη θριαμβική αυτοκρατορική ιδεολογία. Αποτελούσε τον τόπο όπου παρουσιάζονταν οι νέοι αυτοκράτορες ή έρχονταν σε επαφή με το λαό στα πλαίσια εορταστικών εκδηλώσεων, ενώ εκεί πραγματοποιούνταν ακόμα σημαντικές εκτελέσεις. Μέσα από τα αγωνίσματα του Ιπποδρόμου και τη λαϊκή συμμετοχή, δημιουργήθηκαν φατρίες (δήμοι) καταλαμβάνοντας ξεχωριστές κερκίδες επί της δυτικής πτέρυγας του ιπποδρόμου και

απέναντι από το Κάθισμα του αυτοκράτορα. Σταδιακά απέκτησαν χαρακτηριστικά πολιτικών ή θρησκευτικών παρατάξεων, μέσα από τις οποίες ο Ιππόδρομος εξελίχθηκε σε τόπο δημόσιας έκφρασης. Πριν από κάθε αρματοδρομία χρειαζόνταν δύο μέρες προετοιμασίας. Πρώτα έπρεπε να πάρει άδεια ο διοργανωτής των αγώνων από των αυτοκράτορα. Έτσι οι διοργανωτές ξόδευαν μία ολόκληρη μέρα για αυτό. Την επόμενη μέρα έκαναν ανακοινώσεις για να λάβουν γνώση οι θεατές και να μαζευτούν στον ιππόδρομο. Έστερα έλεγχαν τους στάβλους, τα άλογα και τα άρματα. Τέλος χαιρετούσαν τους αντιπάλους τους και τους εύχονταν καλή τύχη. Την τρίτη ημέρα τελούνταν οι αγώνες. Ο αυτοκράτορας πήγαινε στον ιππόδρομο και αφού γινόταν η τελετή έναρξης έδινε το σύνθημα για να ξεκινήσουν οι αγώνες. Άνοιγαν οι θύρες και έμπαιναν στην αρένα τα τέσσερα πρώτα άρματα, τα οποία είχαν επιλεγθεί από κλήρωση. Έπρεπε να κάνουν επτά φορές το γύρο του ιπποδρόμου (περίπου 28.800 μέτρα). Σε ένα μεγάλο βάθρο, ορατό από τους θεατές τοποθετούνταν επτά αυγά στρουθοκαμήλου. Όταν ένας αρματοδρόμος εκπλήρωνε έναν γύρο αφαιρούσαν ένα αυγό από το όνομά του. Εκτός από νέους οι οποίοι ήθελαν να κερδίσουν φήμη, ο Κωνσταντίνος Η' έπαιρνε μέρος στους αγώνες και αναδεικνυόταν νικητής πολλές φορές. Ήταν πολύ σημαντικό που ο αυτοκράτορας συμμετείχε σε γεγονός των απλών ανθρώπων.

Τα **Θεοδοσιανά τείχη της Κωνσταντινούπολης**⁵⁶ είναι γνωστά τα χερσαία τείχη με τα οποία ο Θεοδόσιος Β' τείχισε την πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Η κατασκευή τους ξεκίνησε το 408 υπό την επίβλεψη του επάρχου των πραιτωρίων της Ανατολής Ανθέμιου, ενώ μετά από ένα σεισμό επισκευάστηκαν και απέκτησαν την τελική τους μορφή το 447. Η ισχυρή διπλή σειρά τειχών προστάτευσε την πόλη και κατά συνέπεια την Αυτοκρατορία σε πολλές πολιορκίες διαμέσω των αιώνων, οδηγώντας στην προσωινμία τους ως «θεοφύλακτα». Η μόνη φορά που παραβιάστηκαν από εχθρό ήταν το 1453, όταν οι Οθωμανοί, με τη χρήση ισχυρού πυροβολικού, τα διέσπασαν και κατέλαβαν την πόλη, καταλύοντας έτσι και τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

⁵⁶<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%98%CE%B5%CE%BF%CE%B4%CE%BF%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%AC.%CE%A4%CE%B5%CE%AF%CF%87%CE%B7>

Τα αρχικά τείχη είχαν μέγεθος 6 χιλιομέτρων. Η οχυρωματική γραμμή που έχτισε ο Θεοδόσιος Β', 1.500 μέτρα δυτικά του Κωνσταντινείου τείχους, ένωσε την τειχισμένη περίμετρο της περιοχής των Βλαχερνών, από το βορρά, κάθετα προς το νότο με το άκρο των θαλάσσιων τειχών που βρισκόταν στη πλευρά της Προποντίδας. Τα χερσαία τείχη είχαν μήκος 5.570 μέτρων και είχαν χτιστεί με σύνθετο τρόπο ως μια διπλή οχυρωματική γραμμή. Δηλαδή οι εισβολείς συναντούσαν πρώτα μια αμυντική τάφρο και ύστερα το έξω τείχος, γνωστό και ως μικρόν τείχος, ενώ εάν περνάγανε το πρώτο συναντούσαν το μεγαλύτερο έσω τείχος, γνωστό και ως μέγα τείχος ή κυρίως τείχος. Η τάφρος είχε βάθος 10 μέτρα και πλάτος 21 μέτρα και απείχε από το έξω τείχος 15 με 17 μέτρα. Το έξω τείχος προστέθηκε στις επισκευές του 447, και είχε πάχος 2,5 μέτρα και ύψος 7 μέτρα χωρίς επάλξεις και 8 με 8,5 μέτρα με τις επάλξεις. Κάθε 50 μέτρα υψωνόντουσαν τετράγωνοι πύργοι ύψους περίπου 10 μέτρων ο καθένας και ήταν συνολικά 96 πύργοι. Ανάμεσα στο έξω τείχος και το έσω τείχος υπήρχε ένας περίβολος πλάτους 15 με 20 μέτρων. Το έσω τείχος είχε πάχος 5 μέτρα και ύψος 10 μέτρα χωρίς τις επάλξεις ενώ με τις επάλξεις έφτανε τα 13 μέτρα. Ανά 60 με 70 μέτρα ορθωνόντουσαν τετράγωνοι ή οκτάγωνοι πύργοι που έφταναν τα 19 μέτρα, συνολικά είχε 96 πύργους όπως το έξω τείχος, ενώ ανάμεσα σε δυο πύργους του έσω τείχους παρεμβάλλονταν ένας του έξω τείχους. Κατά μήκος του χερσαίου τείχους υπήρχαν 10 πύλες, εναλλάξ μια πολιτική και μια στρατιωτική, ενώ υπήρχε και μια επίσημη για την είσοδο του αυτοκράτορα. Αυτή η πύλη ήταν η λεγόμενη Χρυσή Πύλη, η πιο περιλαμπρή από όλες, στο σημείο όπου αργότερα χτίστηκε το οχυρό Επταπύργιο (τουρκ. Γιεντί Κουλέ). Οι υπόλοιπες πολιτικές πύλες ήταν οι πύλες του Αγίου Ρωμανού, του Ρηγίου ή Ρουσίου, της Σηλυβρίας (ή Ζωοδόχου Πηγής ή Μελαντιάδος), του Χαρισίου ή Πολυανδρίου, που μένανε ανοικτές όλο το πρωί μέχρι το μεσημέρι. Οι στρατιωτικές πύλες οδηγούσαν μόνο στον περίβολο μεταξύ των τειχών, και ήταν αριθμημένες, από νότο προς βορρά: η Πύλη του Πρώτου ή αλλιώς Πύλη του Χριστού, η Πύλη του Δευτέρου, η Πύλη του Τρίτου, η Πύλη του Τέταρτου και η Πύλη του Πέμπτου. Επίσης υπήρχαν κάποιες μικρότερες πύλες γνωστές ως πυλίδες που χρησίμευαν στους στρατιώτες, για να ανεβοκατεβαίνουν στα τείχη, στους αγγελιαφόρους ή τους μυστικούς καλεσμένους ή επισκέπτες του αυτοκράτορα και στους μοναχούς που τις χρησιμοποιούσαν για να πηγαινοέρχονται στα μοναστήρια. Μια από αυτές τις πυλίδες ήταν και η γνωστή, για το τραγικό της ρόλο στην άλωση της Πόλης το 1453, Κερκόπορτα ή όπως λεγόταν αλλιώς Ξυλόκερκος πόρτα. Τα τείχη στην θάλασσα ήταν μικρότερα αλλά ήταν χτισμένα ακριβώς δίπλα στη θάλασσα ώστε να μην μπορεί να αποβιβαστεί ο εχθρός εάν δοκίμαζε επίθεση από τη θάλασσα. Τα τείχη ήταν μονά σε όλο τους το μήκος, με εξαίρεση τη συνοικία του Πετρίου στον Κεράτιο. Τα τείχη είχαν πάχος 3 με 4 μέτρα ενώ το ύψος τους είχαν 10 μέτρα στον Κεράτιο κόλπο και 13 με 15 μέτρα στη Θάλασσα του Μαρμαρά. Και στα παράκτια τείχη υπήρχαν πύργοι, ύψους περίπου 13 με 15 μέτρων, αλλά ορθωνόντουσαν σε ακαθόριστα διαστήματα πάνω στα τείχη. Οι πύλες του παράκτιου τείχους ήταν μικρότερες του χερσαίου τείχους και λειτουργούσαν κυρίως ως εμπορικές για τους εμπόρους και για εφοδιασμό για τα στρατεύματα μέσω της

θαλάσσιας οδού. Για την ασφάλεια του Κερατίου κόλπου οι Βυζαντινοί έκλειναν το στόμιο του κόλπου με μια βαριά σιδερένια αλυσίδα που εκτεινόταν μέχρι τη συνοικία του Γαλατά.

Το ταξίδι μας

Ξεκινήσαμε νωρίς το ταξίδι αυτό, τουλάχιστον τρία χρόνια πριν, όταν σε ένα απομακρυσμένο χωριό του Νομού Ηρακλείου, την μαρτυρική Βιάννο, κάναμε τις πρώτες μας σκέψεις για την Κωνσταντινούπολη. Αρχικά δεν γνωρίζαμε πολλά πράγματα για την Πόλη των πόλεων, φοβόμασταν, ήμασταν επιφυλακτικοί. Μερικοί από εμάς νομίζαμε, πως στην αντίπερα όχθη του Αιγαίου βρίσκεται ο εχθρός. Τις πρώτες πληροφορίες τις πήραμε στο μάθημα της Ιστορίας της Β΄ Γυμνασίου, τότε ήταν που αρχίσαμε να μαζεύουμε και τα πρώτα μας χρήματα για να πραγματοποιήσουμε το όνειρο μας. Η χρονιά πέρασε και φέτος (2012 -2013) σε συνεργασία με φορείς, όπως είναι ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων του Γυμνασίου Βιάννου, η ενορία της Βιάννου, αλλά και η Ιερά Μητρόπολη Αρκαλοχωρίου, Καστελλίου και Βιάννου, αλλά και οι καθηγητές μας, μπορέσαμε και πραγματοποιήσαμε ένα όνειρο ζωής. Περπατήσαμε κι εμείς στα μονοπάτια που έζησαν μεγάλοι Αυτοκράτορες του Βυζαντίου, Άγιοι, Ιερείς, πολίτες του κόσμου όλου. Επισκεφτήκαμε μνημεία που μόνο στα εξώφυλλα των βιβλίων μας βλέπαμε ως τώρα. Προσκυνήσαμε με θέρμη στον Ναό της του Θεού Σοφίας, το Μέγα Μοναστήρι την Αγία Σοφία. Είδαμε από κοντά τα πανέμορφα ψηφιδωτά της Μονής της Χώρας και όχι μόνο. Ψάλλαμε τον Ακάθιστο Ύμνο στην Παναγία των Βλαχερνών, λες και βρισκόμαστε κι εμείς στην πολιορκία της Πόλης από τους Αβάρους. Στεναχωρηθήκαμε που η Πόλη μας βρίσκεται σε ξένα χέρια, αλλά είμαστε ταυτόχρονα χαρούμενοι που ακόμη καίει άσβεστη η φλόγα του Ελληνισμού στα σοκάκια του Πέραν και στην πολύβουη πλατεία ταξείμ. Ελπίζουμε μια ημέρα να επιστρέψουμε!

Συμπεράσματα

Το σχολείο για να προσφέρει στα παιδιά ολοκληρωμένη εκπαίδευση δεν πρέπει να περιορίζει τις δραστηριότητές του, ούτε χρονικά, στο ωρολόγιο πρόγραμμα, ούτε τοπικά, στο σχολικό συγκρότημα. Πρέπει να υπάρχει μία συνεχής προσφορά ευκαιριών οι οποίες έχουν στόχο να συμβάλλουν στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του παιδιού με σύνθετο τρόπο: αφενός βοηθούν το παιδί να εμπλουτίσει τις γνώσεις του, και αφετέρου δημιουργούν ερεθίσματα και ευκαιρίες για να υποκινήσουν τη συναισθηματική, φυσική και αισθητική του ανάπτυξη.

Οι μαθητές εργάστηκαν μεθοδικά σε ομαδικό πνεύμα σε όλες τις θεματικές ενότητες που τέθηκαν προς διερεύνηση. Στις συναντήσεις μας, κάθε Τρίτη 2-3 μ.μ., οι μαθητές παρουσίαζαν το υλικό που είχαν συλλέξει και επεξεργαστεί, έκαναν αξιολόγηση και επαναπροσδιόριζαν τους στόχους. Στο πλαίσιο της βιωματικής προσέγγισης των θεμάτων, επισκεφτήκαμε, Α. το Ζωγράφειο Γυμνάσιο – Λύκειο Κων/πόλεως, όπου είχαμε ενημέρωση από τον Διευθυντή του Σχολείου κ. Δερμιτζόγλου Ιωάννη, σχετικά με

την αδιάλειπτη παρουσία του Ελληνικού στοιχείου στην κοινωνία της Κωνσταντινούπολης, **Β.** το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, όπου μας υποδέχθηκε η Αυτού Θειοτάτη Παναγιότης ο Αρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ρώμης και Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος. Συμμετείχαμε στην Ακολουθία των Β΄ Χαιρετισμών των Νηστειών, στο Ναό του Αγίου Γεωργίου, στο Φανάρι. Επιπλέον επισκεφτήκαμε ιστορικά ελληνορθόδοξα χριστιανικά μνημεία, όπως είναι η Μητέρα των Εκκλησιών, Αγία Σοφία, η Παναγία Βλαχερνών και το Ιερό Αγίασμα, η Αγία Τριάδα Ταξείμ, η Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Ζωοδόχου Πηγής Βαλουκλή, η Μονή της Χώρας, γνωστή σήμερα ως Καριγιέ Τζαμί και η Ιερά Πατριαρχική και Σταυροπηγιακή Μονή Αγίας Τριάδος Χάλκης – Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, αλλά και στα πρώην παλάτια των Οθωμανών: Τοπ Καπί και Ντολμά Μπαχτσέ. Την τελευταία εβδομάδα της σχολικής χρονιάς οι μαθητές παρουσίασαν με εποπτικό τρόπο (διαφάνειες, βίντεο) το αποτέλεσμα της εργασίας τους.

Ως εκπαιδευτικοί, οφείλουμε να προσφέρουμε στα παιδιά τις ευκαιρίες μέσα από διάφορες δραστηριότητες, ώστε να μπορούν να αναπτύξουν την κριτική τους σκέψη, να ασκήσουν την φαντασία τους, να πράξουν δημιουργικά. Οφείλουμε να μην παραμείνουμε απλοί θεατές, άβουλοι φορείς και απλά εκτελεστικά όργανα προγραμμάτων. Είμαστε εδώ για να μετουσιώσουμε τους στόχους σε πράξη, να ερμηνεύσουμε τα μηνύματα της εποχής μας και να αντιμετωπίσουμε την πρόκληση του λειτουργήματός μας.

Βιβλιογραφία –Πηγές

- Baynes, Norman H. και H. St. L. B. Moss. *Βυζάντιο, εισαγωγή στο Βυζαντινό πολιτισμό*. Μτφρ. Δημήτριος Ν. Σακκάς. Αθήνα: Παπαδήμας, 1986.
- Βακαλόπουλος, Απόστολος Ε. *Νέα Ελληνική Ιστορία (1204-1985)*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1993.
- Γλύκατζη-Αρβελέρ, Ελένη. *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Μτφρ. Τούλα Δρακοπούλου. Αθήνα: Ψυχογιός, 1992.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Ζ', Θ'. Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών Α.Ε., 1978-1980.
- Καραγιαννόπουλος, Ι. *Το Βυζαντινό Κράτος*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1996.
- Κόλια-Δερμιτζάκη, Αθηνά. *Συνάντηση Ανατολής και Δύσης στα Εδάφη της Αυτοκρατορίας - Οι Απόψεις των Βυζαντινών για τους Σταυροφόρους*. Α' ανατύπωση. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 2000.
- Ostrogorsky, Georg. *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, 3 τόμοι. Μτφρ. Ιωάννης Παναγόπουλος. Αθήνα: Ιστορικές Εκδόσεις Στέφανος Δ. Βασιλόπουλος, 2002.
- Runciman, Steven. *Η Τελευταία Βυζαντινή Αναγέννηση*. Μτφρ. Λάμπρος Καμπερίδης. Αθήνα: Δόμος, 1991.
- Γουναρίδης, Πάρις. *Γένος Ρωμαίων, Βυζαντινές και Νεοελληνικές Ερμηνείες στο Βυζαντινή πραγματικότητα και νεοελληνικές ερμηνείες*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν, 1996.
- Alexander P. Kazhdan (ed.), *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Vol. I, Oxford University Press, USA, 1991, λήμμα "Byzantion", σ. 344.

- Προκόπιος, Περί Κτισμάτων, Α. 5.
- Στράβων, Γεωγραφικά, 7.6• ανάλογη αναφορά συναντάται και στον Ηρόδοτο (Ιστορία, Βιβλίο Δ'), ο οποίος αποδίδει τον χαρακτηρισμό περί τυφλών στον Πέρση στρατηγό Μεγάβαζο.
- Πausanías, Ελλάδος περιήγησις, 4.31.5.
- Ηρόδοτος, Ιστορία, 6.33
- Σαββίδης, Αλέξης, Μελέτες Βυζαντινής Ιστορίας 11ου - 13ου αιώνα 2, (Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1995), σελ. 81.
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους.
- Καραμπελιάς, Γεώργιος, 1204 η Διαμόρφωση του Νεώτερου Ελληνισμού (Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις, 2006).
- Χωνιάτης, Νικήτας, Χρονική Διήγησις, 5,580.
- Χρήστου, Παναγιώτης, Οι περιπέτειες των εθνικών ονομάτων των Ελλήνων 2 (Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 1993), σελ. 129.
- Σβορώνος, Νικός, Το Ελληνικό Έθνος, σελ. 67, 75
- Μεγάλη του Γένους Σχολή - Προσφυγή στο ΕΔΑΔ. Ιστοσελίδα Υπουργείου Εξωτερικών. 2011-08-28. Ανακτήθηκε στις 2012-01-11.
- 190 hectares of forest given back to Halki Seminary Today's Zaman, 10 Jan 2013.
- Φραντζής, Γεώργιος, “Χρονικό” (chronicon majus).
- Βυζιηνός, Γεώργιος, «Ο τελευταίος παλαιολόγος», Τον είδες γιαγιά τον βασιλέα.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://www.amen.gr>

<http://www.egolpion.com>

<http://www.ec-patr.org>

<http://www.real.gr>

<http://fvasileiou.wordpress.com>

<http://www.agiasofia.com>

<http://users.sch.gr>

<http://www.orthodoxia.gr>

<http://fanarion.blogspot.gr>

<http://www.neo.gr>

<http://www.youtube.com>

<http://el.wikipedia.org/wiki>